

forrás

SZÉPIRODALOM, SZOCIográfIA, MŰVÉSZET

Zalán Tibor, Buda Ferenc,
Juhász Tibor versei

Zalán Tiborral beszélget Ménesi Gábor

Gion Nándor: Nem akármilyen utazás

Staar Gyula Vekerdi Lászlóról

Füzi László esszéje

Joe Vitone fotográfiái

2019

DECEMBER

forrás

51. ÉVFOLYAM 2019. 12. SZÁM

Zalán Tibor	3	Az ébredés kényszerei (<i>vers</i>)
***	6	A vers olyan, mint egy titkos szerető (Zalán Tiborral beszélget Ménesi Gábor)
Buda Ferenc	26	Sóhaj; Forgácsok; Amíg a régit; Játszik (<i>versek</i>)
Wirth Imre	28	Kevés (<i>versciklus</i>)
Zelei Miklós	30	Gyilkos idők (<i>Epikus improvizáció – III. rész</i>)
Juhász Tibor	62	Eladósor; Örökség (<i>versek</i>)
Füzi László	64	Joe Vitone művészetéről
Gion Nándor	82	Hátrahagyott írásai VI. rész (<i>Nem akármilyen utazás – közreadja Kurcz Ádám István</i>)
Takáts József	90	Távirányítás vagy önállóság? (<i>Csécsey Imre és Jászi Oszkár elmaradt levélvitája 1935-ből</i>)

<i>Staar Gyula</i>	99	Erdők, könyvek, tudományok (Emléktöredékek Vekerdi Lászlóról)
<i>Horváth Dezső</i>	117	A hergelik
<i>Szántai Márk</i>	120	Nap, széna, erotika (GreCsó Krisztián: Harminc év napsütés)
<i>Kovács Krisztina</i>	123	Elsüllyedt világok (Szilágyi Miklós: Személyes emlékezet, élettörténet, szépirodalom)
<i>Füzi László</i>	128	Búcsú Dobozi Esztertől
		Joe Vitone fotográfiái (A képekhez tartozó szövegeket fordította: Tóth Balázs Zoltán)

forrás

SZÉPIRODALMI, SZOCIOGRÁFIAI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT •
Megjelenik havonként • Főszerkesztő: Füzi László • Kecskemét Megyei Jogú Város és a Katona József Társaság folyóirata •
 Kiadja a Kecskeméti Kortárs Művészeti Műhelyek Nonprofit Kft.;
 Felelős kiadó: Füzi László • **A szerkesztőség** címe: 6000 Kecskemét, Kápolna u. 11.; **Telefonszáma: 76/482-223**; Honlapcím: www.forrasfolyoirat.hu; E-mail cím: forras@forrasfolyoirat.hu • Tördelés: VideoPix Bt., Kecskemét; Tel.: 76/508-160; videopix@fibermail.hu •
 Nyomdai kivitelezés: Print2000 Nyomda Kft., Kecskemét, Nyomda u. 8.; Tel.: 501-240; Felelős vezető: Szakálas Tibor

A szerkesztőség tagjai: **Buda Ferenc** (főmunkatárs), **Füzi Péter**, **Pál-Kovács Sándor Attila**, **Pintér Lajos** (szerkesztő), **Bosznay Ágnes** (szerkesztőségi titkár). A szerkesztésben közreműködnek: **Bahget Iskander**, **Dobozi Eszter**, **Komáromi Attila** • Szerkesztőségi órák munkanapokon 10–12 óra között. • A borítón Benes József Forrás című munkája • A borítót és a tipográfiát tervezte: Zalatnai Pál • Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza! Terjeszti a Lapker Rt. 1097 Budapest, Táblás u. 2. • Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, és a kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu, telefonon 06-1/767-8262, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1/767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu Belföldi előfizetési díj: 4800,- Ft • Index: 25947 • HU ISSN 0133-056X

Zalán Tibor

Az ébredés kényszerei

*Hajnalban ismét felugatnak
a halál kakasai Álmá
ban rabolták ki Vérző fejfel
ébredt Az ablak kilincsén a
kaszott ember lóg Teste hintál
De a belőle kiszállt lélek
már kihúlt Ha ez még az álom
akkor nem csak kirabolták de
megölték is Ha nem akkor mit*

*keres az ablak kilincsén és
ki ez az idegen hulla Fár
asztják a látomásoknak be
illő ébredések Hogy egyik
rémségből a másikba zuhan
Hogy eldönthetetlen álom vagy
ébredlét zsákutcájába men
ekül befelé a pontig hon
nan már nincs tovább Leroskad de*

*hová A hímes rétek történ
ete összemosódik a bet
on-dzsungel sötét korgásával
Szennyes léttel játszik az idő
Matat a derengésben Keze
nyúlós homályba merül Kusza
graffitik rajzolódnak arcá
ra Az egyikből nevét véli
kigubancolni De rádöbben
nem emlékszik a nevére Sem*

*Könnyebbség Így rejtőzhet el ül
dözői elől Aztán rájön
hogy nem üldözik De ez sem nyug
tatja meg Valaki figyel
A szempár hidegen mered rá*

*a falfirkák közül Ezen az
utcán már járt Ezt a tekintet
et ismeri Csak nem ismeri
fel Tudja hogy tartozik neki*

*Tüdejében tart a gyulladás
Ez sem könnyít a helyzetén És
cserben hagyták Mégsem ő az ál
dozat Csak nem tud felállni És
az ürülékkel borított asz
falton sem maradhat így Arcra
borulva Összetört állkapocs
csal Atázott ruházatban Föld
del kevert vérrel a szájában*

*De fel fog kelni Egyszer fel kell
kelni mindenkinek Vagy úgy ma
radni félhanyatt Heverve Mint
ha a pókot nézné amelyik
nyitott szájába ereszkedik
alá a plafonról De az a
szem már nem lát semmit Milyen a
pók íze A csókod íze hely
ett A holdban féreg kaparász*

*Meghalt Ginger Baker olvassa
a fehér szoba falának fe
hér feliratát Soha nem volt
köze hozzá Trilok Gurtut is
merte Azok ütnek ő tanult
dobolni Azóta ütnek a
szívére néger kalapácsok
kal Ő is meg fog halni jut az
eszébe Én is meg fogok hal*

*ni Így ebben a ragozásban
túl frivolnak tűnik fel a tény
Hát legyint és elengedi A
halál csak a túlélőknek es
emény S ha ugatnak a halál
kakasai hát hirdessék azt
a hajnalt mely nem hoz ébredést
Ahogy fészkelődik s ahogy a
homály fészkelődik körötte*

*Jónás cethalában érzi mag
át Menni és nem visszatérni
Egy vicc talán még beleférne
Csak kedv Remények Lillák Isten
Nevét a szádra hiába ne
Forgatja a baljós álom Fél
hogy megint nem ébredt fel Vagy hogy
ébredésnek véli mi álom
A tájban köpönyeges ember*

*szét Itt felejtette az idő
Bordái alatt halott madár*

A vers olyan, mint egy titkos szerető

Zalán Tiborral beszélget Ménesi Gábor

– *Úgy vélem, hogy az irodalomkedvelők többsége ma is elsősorban költőként tart számon, annak ellenére, hogy mindhárom műnemben és különböző műfajokban otthonosan mozogsz. Hogyan látszik belülről ez a sokféleség? Lehet rangsort felállítani az egyes kifejezőmódok között?*

– Már régen elveszítettem annak lehetőségét, hogy magam irányítsam a pályámat, mivel annyi mindent kell írnom. Nagyon kevés olyan nyugodt időszakom van, amikor nem valamilyen határidő szorításában élem a mindennapjaimat, és folyamatosan mást csinálok, mint amit szeretnék. Most például néhány héten belül le kell zárnom az új regényt, a *Papírváros* soron következő kötetét; ezzel párhuzamosan neki kell álljak két drámának, mindkettő konkrét színházi felkérésre készül; egy Vigadó-kiállítás megnyitójához el kell mélyednem MNA mestermunkáiban; vannak vers- és szövegkérések a *Váruccától*, a *Napúttól*, a *Pannonhalmi Szemléltől*, a *Műhelytől* – de nem sorolom fel mindet. A költőt említetted kérdésben, és igazad lehet, valószínűleg máig is elsősorban költő vagyok, „civilben”. Jellemző, hogy amikor nyaranta két-három hétre elutazom Horvátországba, ott gyakorlatilag csak verset írok. Idén sem tervezem ezt másként.

– *Vagyis, ha volna elég időd, és azzal foglalkozhatnál, amivel szeretnél, a verssel való bíbelődés lenne az?*

– Feltétlenül, de jelenleg épp a versre jut a legkevesebb idő. A vers olyan, mint egy titkos szerető, akihez néha el tudok surranni. Hozzá kell tennem, hogy bármelyik műfajban is szólok meg, az mindig a költő megnyilvánulása, ami bizonyos értelemben kényelmes pozíció a számomra. Valahányszor hivatkozhatom arra, hogy költő vagyok, rám nem vonatkoznak, mondjuk, a prózáírás szabályai, mellőzhetem a történetet, lehetek akár unalmas, írhatok oldalakon keresztül kanyargó mondatszörnyetegeket. De ugyanígy megsértem a drámaírás szabályait, holott ezt tanítom, ezzel foglalkozom dramaturgként harminc éve. Amikor drámát írok – bármilyen durvák és szókimondóak a szövegeim –, a vers felől közelítek a színpadhoz, a nyelv izgat elsősorban, a szüzsé kevésbé érdek. Előfordult már, hogy megkértem a nagyobbik lányomat, Sárát, találjon ki számomra, fantáziával nem megvert lélek számára egy történetet, hogy utána nekem már csak a nyelvvel kelljen foglalkoznom. A prózánál is így vagyok, ilyen flegmán idegen. A regénykaland arra mindenképpen jó számomra, hogy rájöjjen, soha nem leszek igazi prózáíró. A hagyományos értelemben nem is írok prózát, ezek a szövegek valójában furcsa kísérletek – ismét csak és menthetetlenül – a

nyelvvél. Nincsenek konkrét történeteim – és nem is akarom, hogy legyenek –, inkább az időre vonatkozóan vannak megoldásaim az egymást követő regénydarabokban. Az idő múlásán kívül semmi mással nem tudom nyomon követni, hogy mi történik a hőssémmel, akiről – hiába dolgozom már a negyedik könyvön – még mindig nem tudom pontosan, ki is valójában, és mi ez a *Papírváros*, mint létező és nem létezhető hely. Persze sejtem én, miről is lehet szó, csak most mórlikálók saját magam előtt is, hogy legyen kellő érdeklődésem az utolsó kötet megírásához.

– *Mondod, hogy az idő múlása a legfőbb kapaszkodó. Hogyan képzelted el a regényciklus időperspektíváját?*

– Úgy, mint egy nagy tölcser: az első könyv még viszonylag tág időtartamot fog be, a második egy napot, a harmadik annál is kevesebbet, az új kötet legfeljebb egy órát mutat meg a főhős életéből, a ciklus záródarabja terveim szerint egyetlen egzisztenciális pillanatot merevít ki, a halált megelőző pillanatot, amikor az egész élete lepereg a figura szeme előtt.

– *A sokféle felkérés, amit az imént soroltál, vagyis a penzumteljesítés kényszere is lehet inspiráló?*

– Nem hiszek abban – amit sokan mondanak –, hogy a határidő a legjobb múzsa, ugyanakkor mégis hatással van az emberre. Általában az utolsó napokban kezdek finiselni, ilyenkor szinte egyáltalán nem alszom, mert éjjel-nappal írok. Nem érzékelem a külvilágot, nem eszem, nem iszom, csak kávé, de abból rengeteget, és amikor elérkezik a határidő, és elküldöm az anyagot, hátradőlök, és két napig alszom.

– *Így viszont nincs idő a pihentetésre, finomításra. Ilyenkor is jön az a minőség, amit elvársz magadtól?*

– Valójában a megfelelő minőség nem akkor alakul ki, amikor megírom a szöveget, már jóval korábban. Nálam sok idő megy el a rákészülésre. Amíg nem érkezik el a megfelelő pillanat, nem tudom elkezdni az írást. Először fejben formálódik az anyag, egyik ötlet jön a másik után, időnként jegyzetek, amit szinte mindig elveszíték, ha nem számítógépen rögzítem. A *Papírváros* legújabb részénél például a harmadik szálát sehogyan sem tudtam elindítani mindaddig, amíg nem találtam meg a kezdőmondatot, hiába voltam tisztában a helyszínnel, az idővel, a cselekménnyel. Ha hiszed, ha nem, legalább két hétig mindennap leültem a monitor elé, de nem jutott eszembe semmi. Majd egyszer csak teljesen véletlenül találtam rá a megfelelő mondatra. Kávé főztem a konyhában, eszembe jutott egy barátom, aki pár nappal korábban rosszul lett, és arra gondoltam, mi lenne, ha úgy kezdődne, hogy elvágódik a hős. Onnantól kezdve erre az egy mondatra fel tudtam húzni a teljes regényvonulatot, százvalahány oldalt.

– *Ha visszagondolsz az út elejére, az ötvenes, hatvanas évekre, milyen élmények idéződnek fel benned, amelyek valamilyen módon az irodalom felé vezettek?*

– Eleinte semmi nem vezetett az irodalom felé. Általános iskolás koromban festőnek készültem, mert jól rajzoltam, több versenyt is megnyertem, de hamar

rá kellett jönnöm, hogy nincs színérzékem, így lemondtam róla. A szüleim egyszerű emberek voltak, apám kubikos, anyám téglagyári munkás. Otthon nem volt könyvtárunk, mert nem engedhették meg maguknak, hogy könyvet vásároljanak, viszont egészen kiskoromban beírtak a helyi könyvtárba. Mivel látták, hogy mindent elolvasok, ami a kezembe került, karácsonyra mindig könyvet kaptam a Jézuskától, és később néhány sorozatot a szüleim – már nem inkognitóban – meg is rendeltek. Különösen szerettem a kalandos történeteket, Jules Verne és Molnár Gábor könyveit, de a versek nem vonzottak. Amikor Nagykőrösre kerültem gimnáziumba, láttam, hogy abban a városkában mindent Arany Jánosról neveztek el, ebből gondoltam, hogy a költő, mint olyan, nagyon fontos ember lehet, de semmit nem tudtam magáról a költészetéről. Egyedül Ady érdekelt, mert imponált nekem, a nyiladozó értelmeknek és támadó érzelmeimnek, hogy az életét tette bele a versbe, és nagyon megragadott, hogy folyton iszik, csajozik és altatókat szed, magyarul, kábítózik. Én is írtam néhány csajozós verset – gyenge próbálkozások voltak Ady modorában –, alacsony növésű gyerekként így próbáltam magamra vonni az érettebb lányok figyelmét. Később, már komolyabban, a katonaságnál írtam érvényesebb, bár még mindig epigon-verseket, ahol lépten-nyomon megaláztak bennünket. Érdekes módon a szüleim – akik nem voltak jártasak a költészetben, de ez is az ő érzékenységüket mutatja – a katonai eskütételre két verseskönyvet hoztak be nekem a laktanyába: Pilinszky János *Szálkák*, valamint Juhász Ferenc *Szarvassá változott fiúk kiáltozása a titkok kapujában* és a *Mindenség szerelme* című műveit. Mindkettő nagyon erősen hatott rám.

– *Mivel ragadott meg ez a két teljesen eltérő hangütés és versvilág?*

– Ady-rajongásom után a Pilinszkyvel való találkozás ébresztett rá, hogy létezik egy másfajta versbeszéd is, mely mindenről csak (nyelvi) jeleket hagy, csontvázakat, amelyekre neked kell felraknod a húst a saját életedből, sorsodból. Akkor nagy szükségem volt az elhallgatott kimondás grammatikájára, mert kódolva kellett megírnom, hogy állatok között élek állatnak is méltatlan életet, folyton megaláznak, de túrnöm kell, nem üthetek vissza, ezért gyáva szar vagyok, és a gyávaságomat is meg kellett írnom, hogy ember maradhassak az embertelen és azzá tevő környezetben. Juhász Ferenc pedig azzal nyugtázt le, hogy kozmikus távlatokat nyitott meg számomra – és a magyar költészet számára –, ő a szavak és metaforák burjánzó dzsungelében talált megnyugvást. Kettejük hatására, de Pilinszky eszköztárával írtam egy kötetnyi verset, mondom, halvány utánzatok voltak, nekem akkor mégis lelki terápiát jelentettek, és sokat segítettek a túlélésben.

– *A szegedi egyetemre mi vezetett?*

– Leginkább a tehetetlenség. Nem érttem semmihez, és nem érdekelt semmi. Csajoztam, és erősen ittam, főleg rumot – amiről persze a szüleim nem tudtak –, mert Kenneth Roberts *Északnyugati átjáró* című regényét olvastam, és abban folyton vajas rumot ittak a matrózok, ami baromira tetszett. A szüleim a legjobbbat akarták nekem, azt szerették volna, ha tanár leszek, középiskolás fokon, és

amikor, mindenféle elképzelés nélkül, dönteni kellett a pályaválasztásról, kézenfekvő volt, hogy – merő időhúzásból – egyetemre jelentkezsem. Nagykőrösre eredetileg angol szakra vettem fel, de már az első órán bejelentették, hogy az összes kollégista oroszra fog tanulni. (Különös, hogy a kollégisták részesültek ebben a kegyben!) Heti öt óránk volt, tehát ha kellett, ha nem, megtanultam oroszul, így adott volt az orosz szak, mellé pedig a magyart választottam. Annyira nem volt fogalmam semmiről, hogy amikor az írásbeli felvételi vizsgán kiírták a táblára a kidolgozandó tételeket – Vörösmarty Mihály *Szózat* című versét kellett elemezni –, a költő nevét „Vörösmarthy”-ként írtam fel a papírra. A felügyelő tanár kicserélte a lapot, megrázta a fejét, ebből sejtettem, hogy semmi esélyem nincs. A szóbeli vizsgán Illyés Gyula *Bartók* című versét kaptam. A zenét mindig szerettem – zenei általánosba jártam, jazz-dob szakot is végeztem –, Bartókot ismertem, Illyésről még csak nem is hallottam, de feltételeztem, hogy a költő Bartók muzsikájával foglalkozik a költeményben. Beszéltem ágaskodó lovakról, mindenről, ami eszembe jutott, csak a versről nem. Végül nagy meglepetésemre felvettek, de a költészettel egy ideig megint nem foglalkoztam. Majd amikor az egyik egyetemi társam megjelent a *Tiszatájban*, arra gondoltam, ilyen verseket én is tudok írni, sőt még jobbakat is, elővettem a katonakori zsenyéimet, és megjött a kedvem az íráshoz, mi több, az átíráshoz is. Néhány verset beadtam Ilia Mihálynak, a *Tiszatáj* főszerkesztőjének, aki az egyetemen is tanított.

– *Személyesen vitted be neki?*

– Igen. Bekopogtam, égett a pofámon a bőr. Máig nem szeretek szerkesztőségekbe jární, mert a szerkesztő többnyire úgy néz rád, mintha másik bolygóról érkeznél, és zavarni mered a rossz műveiddel. Éppen ezért szerkesztőként mindig igyekeztem kellemessé tenni a hozzám betérő szerzők ottlétét. Ilia azt mondta, menjek vissza a válaszáért két hét múlva. Amikor, megint csak égő képpel, újra bekopogtam hozzá, közölte, hogy három verset elfogadott a leadottakból, a többit visszaadja, azokat dobjam ki a szemétkosárba. Az egyik kezével adott, a másikkal elvett, mondanom sem kell, mennyire haragudtam rá abban a pillanatban. Hazamentem, és elhatároztam, hogy csak azért is megmutatom neki, hogy ki vagyok én. Egy hét alatt írtam tíz új verset, olyanokat, amilyeneket Ilia elfogadott. Bevittem azokat is, megint két hét múlva kellett visszamennem, akkor elém tolt a paksamétát, és csak annyit mondott, maga sokat ír, majd másról kezdett beszélni. Rájöttem, hogy ha tényleg jó verseket akarok írni, rendszeren meg kell tanulnom a mesterséget. Elolvastam a verstanról mindent, amihez hozzá lehetett jutni, és csak akkor kezdtem újra írni, amikor már volt fogalmam arról, mit és hogyan kell csinálni. Az egyetem végéig összegyűlt egykötetnyi versem.

– *Beszélnél az egyetem közegéről, a városhoz való viszonyodról és ottani barátságaidról?*

– Szerencsés voltam, mert bekerültem az Eötvös Kollégiumba, ahol olyan emberekkel ismerkedtem meg, mint Pelczer István, Totik Vilmos, aki alig harmincévesen akadémikus lett, a szobatársam, Krajcsi Péter, aki Saint Louisban tanított... Erős csapat jött össze – különösen a reál szakosok vitték sokra –, én afféle mókamesterként találtam meg köztük a helyemet, ha csak tehettem, bulikat

szerveztem, az Eötvösben lakó lányok-fiúk nagyon szerettek és tudtak szórakozni; hétköznap pedig kizárólag a tudománynak éltek. Nagy Géza volt a kollégium igazgatója, aki az egzisztencialista filozófiával foglalkozott, Sartre műveit fordította magyarra. Jó barátságba kerültem vele, gyakran ültünk be egy-egy kocsmába, és ivás közben szerencsére nemcsak a mondén dolgokról beszélgettünk, hanem Sartre-ról vagy Saussure nyelvtudományi téziseiről is. Szerettem a várost, sokat kószáltam a Tisza-parton, meghatározó élmény volt, hogy kollégiumi szobám ablakából minden reggel a Dóm két tornyát láttam. Természetesen barátságok is szövődtek az egyetemen. Kiss Róbert rövidfilmesként vált ismertté, mostanában kevesebbet dolgozik. A költők közül Baka Istvánnal és Géczy Jánossal kerültem szoros barátságba. Előbbi sokáig elég furcsa ember volt a számunkra, teljesen más habitussal rendelkezett, mint mi. Bakának már volt kötete, amikor megismertük, ennek megfelelően mindig elvárta a kellő tiszteletet tőlünk, és értésünkre adta, hogy másik generációhoz tartozunk. Vagy inkább ő. Sokat bolyongtunk hárman a városban, üldögéltünk hol itt, hol ott, beszélgettünk a költészetéről, és sok minden másról. Baka hozta az orosz fordításokat, Géczy a természettudományos látásmódot, ők ketten órákon keresztül tudtak diskurálni a növényekről vagy az állatokról, ami engem akkor egyáltalán nem érdekelt, olyankor szótlánul ültem mellettük és iszogattam.

– *Hogyan hatottak rád ők ketten? Milyen nyomot hagytak benned?*

– Baka mindenekelőtt az erősen metaforikus költészetével, a metaforák mögé rejtett aktuálpolitikai tartalmakkal hatott rám elementárisan, miközben emberként is nagyon szerettem és tiszteltem. Ha visszagondolsz, Pilinszky és a *Szálkák* kapcsán említettem, hogy a csendekkel, az elhallgatásokkal is milyen sokat el tudtam mondani katonakoromban. A Komócsin Birodalomban vagy Pol Pot megyében, ahogy annak idején Csongrád megyét neveztük, szintén nem volt könnyű megszólalni, a költőnek ott is rejtőzködnie kellett, és Baka ebben nagymester volt. Később azonban a metaforák „táncoltatását” megszólalásként túl szűkösnek éreztem, és elmozdultam az avantgárd felé, ami nála árulásnak számított. Nyilván a hiúság is befolyásolta kapcsolatunkat. Amikor ugyanis Pestre kerültem, és egy csapásra népszerűvé tett az *Életünk* folyóiratban közzétett *Arctalan nemzedék* című esszém, őt viszont a tehetségéhez és teljesítményéhez mérten kevesen ismerték, és még ritkábban emlegették, megsértődött rám, pontositok, rám lett féltékeny, és eltávolodtunk egymástól. Ezt máig nagyon sajnálom! Géczy Jánossal párhuzamos pályát futottunk be egészen a közelmúltig. Ő a természettudományok felől közelített a vers felé, én inkább az ösztönvilág felől. Sajnos néhány évvel ezelőtt megtört ez a közel negyven éve tartó barátság, és jelenleg semmilyen kapcsolat nincs közöttünk.

– *Ilia Mihály közelsége mit jelentett számodra?*

– Védőernyőként mindig ott volt fölöttünk a személyisége és a szerkesztői tekintélye, olyan biztonságot, amit ő adott, nem éreztem azóta, hogy eljöttem Szegedről. Bízott bennünk, óvott minket, és mindig őszinte volt hozzánk. Folyamatos, intenzív gondolkodásra készítetett bennünket a saját példájával, soha

nem mondta, hogy mit csináljunk. Egyszer volt közöttünk nézeteltérés, amikor azt mondta nekem, hogy az igazán jó költő mindig egyféle verset ír. Mire azt feleltem, tanár úr, lehet, hogy én soha nem leszek igazán jó költő, de már most sem tudok kizárólag egyfélért csinálni. Lehet, hogy neki volt igaza, és sohasem lettem jó költő, mindenesetre a bemutatkozó könyvem Nagy László és a népies szürrealizmus hatásait viselte magán, majd áttértem az avantgárdra, néhány évvel később pedig már az új érzékenység jegyében elégiákat írtam. Én azzal nyugtatom magamat, hogy nem a költészet írt engem, hanem én írtam a költészetet.

– Közben fél évet a szovjet fővárosban töltöttem. Milyen élményekkel tértél haza onnan?
– Megismerkedtem az orosz valósággal, az „ember-poloskával”, a levágott fülekkel és vértócsákkal a kollégiumi ajtó előtt, a nyitott pottyantós vécékkel, a heti egyszeri fürdéssel, amikor bokáig álltunk egymás szennyvizében. Elképesztő körülmények között éltünk, ha csak tehettem, ki se mozdultam a szállásról, legfeljebb egy-két előadásra mentem be az egyetemre, úgy írták be az ötösöket az indexembe a kurzus végén, hogy nem is tudták, ki vagyok. Kicsit talán be is kattantam, az első betűtől az utolsóig elolvastam a *Természettudományi kisenciklopédiát*, Bertrand Russelt és Ingardent olvastam, Spinozát, Kantot és Hegelt, s talán ott találkoztam először Wittgensteinnel is. Akkor írtam az *Ének a napon felejtett Hintalóért* című hosszúversemet, amellyel már átléptem – és segítettem nemzedékemnek átlépni – az avantgárdba. Ugyancsak ott készült az első darabom, egy monodráma *Sakk-bástya* címmel, ami abból a döbbenetes élményből született, hogy napokon keresztül néztem ugyanabból a székéből a szemközti koszos falat, amit a fények játéka-változása egy idő után ezüst színűnek mutatott, elképzelttem egy szobát, amelyen nincs ajtó, s az ezüst falak között csak meghalni lehet.

– *Bemutatkozó versesköteted, a Földfogyatkozás, melynek eredetileg a Heródes-idő címet szántad, 1980-ban látott napvilágot. Mi volt a megjelenés története?*

– Elküldtem a verseimet Kormos Istvánnak, aki a Kozmosz Könyvek című sorozatot szerkesztette, de nem kaptam rá választ legalább fél évig. Nagyon elkeseredtem, mivel csak egy példányom volt belőle – az átütő papírt sohasem szerettem –, attól tartottam, elveszett az egész addigi „életművem”. Ilia csak annyit mondott, örüljek, mert ez a trauma feltehetően legalább egy nagy verset eredményez, ami többet fog érni, mint az összes addigi, amit leadtam. De azért érdeklődött Kormosnál, aki azt állította, nem kapott tőlem kéziratot. Közben valamilyen kalandos úton visszakerült hozzám a kötet, nejlonba csomagolva, csupa sár volt, a címzett beszakadt, a feladó épen maradt. Újból elküldtem Kormosnak, aki azonnal elfogadta. Ötödéves egyetemista voltam, nagyon örültem, és egyre többször felmerült bennem, hogy az írással kellene foglalkoznom. Kormos még abban az évben meghalt, a Kozmosz Könyvek szerkesztését Nagy Gáspár vette át. Ekkor ismerkedtem meg a cenzúra működésével és cinikus „művészetével”. Kegyetlenül megtiportak a könyvvel együtt. A kéziratot kiadták szuperlektoroknak, akik előbb azt kifogásolták, hogy egy gyermekgyilkos neve nem lehet egy verseskötet borítóján (Heródes-idő – talán túl egyértelműek voltak számukra a konnotációk), majd amikor ezt nagy nehezen megváltoztattam,

rögtön irredentának bélyegeztek, a *Földfogyatkozás* – ez lett az új és végleges cím – ugyanis csakis a trianoni békediktátumra utalhat, és minden olyan verset azonnal kiszedettek a könyvből, amelyekben a föld vagy a fogyás szó szerepelt. Mindent Nagy Gáspárra bízam, aki megpróbált tárgyalni velük, mentette, ami menthető, de fiatal szerkesztőként csak részben tudta megvédeni a kötetet. Még nem voltam abban a helyzetben, hogy a támadásokra válaszul visszavonjam a könyvet, de ha megteszem, egészen biztos, hogy az erősen leszorított könyvkiadásban hosszú évekig nem jutottam volna kötethez.

– *Mire végül kijött a könyv, már ismerték a neved, hiszen megelőzte az Arctalan nemzedék című esszé.*

– Ismertebb voltam, mint ha tíz könyvet írtam volna. Ilyen szempontból sajnálom a mostani kezdő írókat, mert ma semmivel nem lehet botrányt kelteni, könyvet kiadni könnyű, nevet szereznit nagyon nehéz.

– *Mennyire volt akkor szándékos részedről ez a botránykeltés?*

– Egyáltalán nem volt az, leginkább tehát semennyire. A megírás idején azt sem tudtam, mi az, hogy esszé. Nem viccelek. Az egyetemen nem tanították, én pedig sosem voltam tudós alkat. Véletlenül hallottam a rádióban, hogy valaki esszéről beszél, és annyit kikövetkeztettem, hogy az nem lehet más, mint elmékedés valamiről. Amikor beszorultunk az *Életünk* főszerkesztőjével egy forgójátóba, felajánlottam neki egy még nem létező írást. Kérdezte, hogy min dolgozom, mire nagyképpen rávágta, hogy egy esszét írok a nemzedékem problémáiról, huszonhét oldal, *Arctalan nemzedék* lesz a címe. Ilyet komoly ember nem mond, és komoly ember ezt nem hiheti el. Nyilván Pete György sem hitte el, de érdeklődést színelve rám mosolygott, és csak annyit mondott, megvettem.

– *De valami csak foglalkoztatott, hogy éppen ez jutott eszedbe.*

– Néhány héttel azelőtt Jovánovics Miklós, az *Élet és Irodalom* akkori főszerkesztője úgy fogalmazott az Írószövetségben, hogy a mostani fiatal nemzedék számára arctalan. Ma már pontosan értem őt, aki annyi idős volt, mint most én, de akkor mélységesen felháborított a kijelentése. Szerencsére éppen az idő tájt olvastam Wittgenstein *Logikai-filozófiai értekezését*, előttem volt a minta, és hozzá hasonlóan én is pontokba szedtem a mondanivalómat. Feltört belőlem az összes sérelem, ami addig ért, azt nemzedékivé tágítottam, és anélkül, hogy igazán átgondoltam volna, elküldtem a fenébe a könyvkiadókat és a folyóiratokat, akik csak a befutott szerzőket jelentetik meg, és nem törődnek a fiatalokkal, beolvastam mindenkinek, aki csak eszembe jutott, élt és lélegzett. Lényegében blöff volt az esszé, de mindenki komolyan vette, és azóta is a fejemre olvassák. Két megközelítése volt a történetnek: először is, ki ez a bátor fickó, aki végre ki merete mondani mindezt, másrészt honnan veszi a bátorságot ahhoz ez az ismeretlen kis pöcs, hogy belepiszkáljon a jól prosperáló irodalmi kánonba. Egész életemet végigkíséri a kérdés, hogy honnan veszem a bátorságot és ki is vagyok, legutóbb például a POSZT-válogatás kapcsán merült fel velem kapcsolatban ilyesmi. Én igenis veszem a bátorságot, hogy honnan, azt nem tudom.

– Az Arctalan nemzedék viharában jött létre a Csütörtök Esti Társaság?
– Igen. Tóth Erzsébettel és Szikszai Károllyal alapítottuk, rendszeresen találkoztunk a Hungária kávéházban, kiáltványt írtunk, de egy idő után kihátráltam belőle, mert úgy éreztem, olyan elvárások fogalmazódnak meg velem szemben, aminek nem tudtam és nem akartam megfelelni.

– Visszatérve a Földfogyatkozásra, milyen fogadtatásban részesült a kötet?
– Meglehetősen kedvező fogadtatásban részesült, megkaptam érte a Radnóti-díjat, az év legjobb első kötetének járó díjat – ettől eléggé megijedtem, mert attól tartottam, hogy most már egész életemben ilyen verseket kell majd írnom. Pedig már akkor untam, amit csináltam. Önkéntelenül fordultam az avantgárd felé örült moszkvai tartózkodásom idején, de csak az első kötet után szakítottam tudatosan az abban képviselt hangütéssel, ellene akartam menni az akkor ténylegesen konzervatívba csúszó, hangadó irodalomfelfogásnak, elkezdtem szabadverseket írni, fiatalon olyan nagy hatással voltam a nálam fiatalabbakra, hogy a zászlójukra akartak tűzni. Képzeld el az akkori Zalánt földig érő sállal, nagy, aranyszőke hajjal, bozontos vörös szakállal, fekete kalapban, hóna alatt egy fél cipóval, bal kezében fél kiló lecsókolbásszal, és azt eszi séta közben. Petőcz András némi gúnnyal sereg nélküli vezérnek nevezett egyik írásában, és a szememre vetette, hogy nem vagyok hajlandó semmilyen csoportosulás élére állni. De voltam én népies Kassák, egy színpadi fércmű fércfigurája is egy felejtető dilettáns dilettáns tollától újrafogalmazva; sok minden volt, jó is, rossz is, ölelés és köpködés – ne ragadjunk le ezeknél. Később, amikor elszegődtem a *Kortárs* folyóirathoz, az akkori irodalom központi, úgymond hivatalos lapjához, és visszafogottabb szemlélettel igyekeztem csak minőségi elvek szerint szerkeszteni, az avantgárd körök átkoztak ki, támadtak meg például a *Magyar Műhelyben*, kétlelkűnek neveztek, így velük is szakítottam. Szép lassan mindenkivel megszakítottam a kapcsolatot, ma már ott tartok, hogy nem vagyok tagja egyik írószervezetnek sem.

– Mi volt még az oka annak, hogy hátat fordítottál az avantgárdnak?
– Rájöttem, hogy a képversek megalkotását, az oldalak térformává alakítását bármeddig folytathatom, amíg el nem fárad a kezem, ám egy idő után az egész mechanikussá, önisméltővé válik, nem tudok magamnak semmi újat mutatni. Ismét a szokott nóta: unni kezdtem magamat. Az *Opus No. 3: KOGA* című, tisztán avantgárd kötettel csaknem egy időben jelent meg az *Álom a 403-as demokráciában* című könyvem...

– ... amit a megjelenésekor be is zúztak.
– Igen, de ezen most lépünk túl, mert így is túl sokan beszélnek túl sokat az egykori megpróbáltatásairól, és komikusnak tartom, hogy valaki csak emiatt váljék érdekessé – vagy maradjon meg érdekesnek. Mindenesetre, abban a kötetben már szerepelt néhány vers, melyek a radikális irányváltást, a másutt levést jelezték.

– 1986-ban jelent meg az ...és néhány akvarell, újabb fontos köteted. Az avantgárdok árulásnak vették, de gondolom, új híveket is szereztél szakmai körökben az újabb irányváltással.

– Mindig fenntartásokkal tekintetem a szakma véleményére. Amikor például az egyik jelentős kritikus, Lengyel Balázs azt mondta, hogy az ...és néhány akvarell az eddigi legjobb könyvem, nekem rossz érzésem támadt. Egyrészt arra gondoltam, talán nem is olvasta a korábbi avantgárd „förmedvényeket”, amiatt beszél így, másfelől dicsérete azt is jelezte, hogy az Újhold felé közelítetek, ami számomra szintén nem volt vonzó alternatíva, bármilyen nagyra is tartottam az újholdas költőket és a követőiket. De nem csak az avantgárddal gyűlt meg a bajom. Domokos Mátyással komoly nézeteltérésünk támadt, amikor megírta *Nagyhatalmi helyzet vagy versírógép?* című esszéjét, melyben többek között a fiatal költészet mechanikusságára és közszürkeségére utalt. Az egyik debreceni írótanácskozáson keményen nekirentottam, nem biztos, hogy igazságtalanul, ahogy az sem biztos, hogy igazam volt, a szóhasználatom mindenestre – ami a felszólamlásom tónusát illeti, mai szemmel nézve – nem volt a vitához méltó. Azt találtam a fejéhez vágni, hogy aki ennyire nem tud olvasni, inkább ne írjon kritikát. F fiatal voltam, üldöztek, néha sarokba szorítottnak éreztem magamat. Később a Kortárs Kiadónál együtt szerkesztettük az Újlátószög című, elsőkötetes szerzőket bemutató sorozatot, ő a prózát, én a verset. Nem maradt harag benne. Bennem sem.

– Az életutad hogyan alakult, miután felkerültél Budapestre? Milyen körülmények között tudtál boldogulni a versírás mellett?

– Nagyon nehezen tudtam megélni, mert eleinte sehol nem kaptam állást. A Lapkiadó Vállalat különféle üzemi lapokat tartott fenn, sok esetben ott „helyezték el” a költőket, akik megírtak néhány cikket, és havi fizetést kaptak érte. Nekem ilyen hely véletlenül sem jutott, persona non grata voltam Pesten, nyilván szegedi múltam, az ottani politikai és magánéleti zajongások következményeként. Éveken keresztül munkanélküliként tengődtem, a szerelmem, későbbi feleségem albérletében „csöveztem”, aki nyelviskolákban tanított a napi munkája mellett, hogy meg tudjunk élni. Az első állásom úgy jött össze, hogy szóltak a feleségemnek, hogy a Kvassay Jenő Szakközépiskolában szükség lenne magyar–orosz szakos tanárra. Mivel már rég elkezdődött a tanév, és nem találtak mást, megkaptam az állást. Nagyon jó volt az ottani légkör, szerettek a kollégáim, én is szerettem őket. De elkövettem azt a hibát, hogy bevitettem szamizdat kiadványokat, a *Beszélőt* és társait, nyugati könyveket, például a *Tisztító vihart*, és elolvastattam a tanárokkal. Csak később tudtam meg – miután kirúgtak –, hogy már kezdettől fogva figyelmeztették őket, jobb lesz, ha nem barátkoznak velem, az én tevékenységemet pedig nyomon követték. A kollégáim tehát a tudtom nélkül sokat szenvedtek miattam, de tisztességesek voltak, és nem tagadtak meg. Dicséltelen távozásom után egy kispesti egészségügyi szakközépiskolában találtam menedéket. Képzeld el, amikor először bementem az igazgatóhelyettes irodájába, magam előtt toltam a babakocsiban ülő kislányomat, rajtam ujjatlan trikó, rövidnadrág volt, a lábamon strandpapucs. Vágó Lászlóné – így hívták a határozott, mindig

következetes és emberséges igazgatóhelyettest – szigorú tekintettel végigmért, és így szól: nézze, tudok róla, hogy magának milyen rossz híre van mindenhol. Engem nem érdekelnek a politikai nézetei, ha az órákon nem képviseli azokat. Két feltétellel veszem fel: magázza a lányokat, zokniban és zárt cipőben megy be a tanterembe.

– *A katedrán hogyan képzeljük el? Ott is formabontó voltál, feszegetted a határokat?*

– Azt hiszem, igen. A magyart nagyon lelkiismeretesen tanítottam. Rengeteg memoritert adtam fel, mert fontosnak tartottam, hogy bizonyos élethelyzetekben eszébe jusson egy-egy sor a tanítványoknak, amelyek segíthetnek átlépni a nehézségeken. Az oroszot viszont nem vettem komolyan. Modern stúdiója volt az első iskolának, fejhallgatókkal, középen keverőpulttal. Pink Floyd- és AC/DC-lemezeket adtam ki a gyerekek fülhallgatójába, ők zenét hallgattak az üvegkalickákban, én pedig verset írtam, vagy vizuális munkán dolgoztam.

– *Kispestről a Kortárs miatt jöttél el?*

– Igen, felmondtam az iskolában, ugyanis megkerestek a *Kortárstól*, hogy szükségük lenne Páskándi Géza mellé egy segédszerkesztőre. Hét éven keresztül ültünk egy szobában vele, de nem is ez volt igazán meghatározó a számomra, hanem azok az órák, amelyek akkor kezdődtek, amikor kiléptünk a szerkesztőségből. Kevés tisztességesebb, jobb és tehetségesebb embert ismertem Páskandinál, aki most méltatlanul nincs az irodalmi érdeklődés előterében. Rövidesen főmunkatárs lett a lapnál, ami nagyobb beleszólással és kevesebb munkával járt, így a versrovat rám maradt. Hetente kétszer mentem be a szerkesztőségbe, olyankor Géza is bejött, bár neki semmi komolyabb teendője nem akadt bent ezeken a napokon. Leült velem szemben, várakozóan nézett rám, hogy befejezzem végre ottani ténykedésem, és induljunk a Nimródba vagy a Tüköry étterembe, ahol kajáltunk, piáltunk, dumáltunk éjszakába nyúlóan. Mesélt a Duna-deltáról, a romániai magyar irodalom állapotáról, és sokat beszélt a saját költészetéről. Elképesztő zakókat hordott, a zsebeiben kétoldalt amerikai cigarettát tartott. Sokat jelentett számomra, hogy közeli kapcsolatba kerülhettem vele; de ez az időszak adta Orbán Ottó vagy Száraz György főszerkesztő barátságát is. A költők közül a folyóirat munkatársa volt ebben az időben Fodor András és Tornai József is, de a fölöttünk lévő emeleten volt az *Élet és Irodalom* főszerkesztője, ahol az általam sokra tartott Bella István tevékenykedett szerkesztőként, vele gyakran találkoztunk és beszélgettünk. Másfelől azért volt meghatározó számomra a *Kortárs*, mert bedobtak a mélyvízbe, és meg kellett tanulnom a szerkesztést. Gondolj bele, két vezető irodalmi folyóirat volt akkor, a nyolcvanas években Magyarországon, az *Új Írás* és a *Kortárs*. Ha jól emlékszem, tizenhét és fél ezer példányban jelentünk meg, és a megjelenést követő második napon már nem lehetett kapni a lapot. Ebből következően megszámlálhatatlan kéziratot kaptam, Weöres Sándortól Vas Istvánon át Kálnoky Lászlóig, és hosszan sorolhatnám a jobbnál jobb költőket, akik küldték az írásaikat, eljutva aztán egészen addig a vasutasig, aki éppen készült bekötetni arany fedelű „életműkötetét”, de élete lezárása előtt még a *Kortársban* is meg akart jelenni. Pontosan emlékeztem arra,

hogy az *Arctalan nemzedék*ben leírtam, milyen gyalázatosan bánnak a szerkesztők az induló költőkkel, és én nem akartam ugyanezt tenni. Szárazzal állandó vitánk volt erről, mert ő azt vallotta, a *Kortárs* értékelőlap, én pedig azt mondtam, hogy szerintem a *Kortárs* értékelőlap. Természetesen szükség van a nagyokra, de csak a jó műveikre, mint értékelőlapokra, ugyanakkor kötelességünk teret adni a fiataloknak mint értékelőlapoknak. Ezt az elképzelést vagy elhatározást sikerült is véghez vinnem, közel száz induló költő – Darvasi László, Háy János, Kurdy Fehér János, Podmaniczky Szilárd, Babics Imre és sokan mások – mutatkozott be az általam szerkesztett versrovatban, akik később az élvonalba kerültek.

– *Hogyan tudtatok lavírozni a nyolcvanas években, az akkori kultúrpolitikai viszonyok között?*

– Nézd, valahogy sikerült, mert a fontos művek szinte mindig megjelenhettek. Próbáltam Száraz Györgyöt meggyőzni, hogy – különösen a Kossuth-díj birtokában – neki elég széles a háta ahhoz, hogy rajta olyanokat is elvigyen, akiket más folyóirat nem tud befogadni. Ő ráállt erre, továbbra is szorgalmasan küldte az igazoló jelentéseket, ha valamit észrevettek a pártközpontban vagy a minisztériumban, szinte minden hónapban meg kellett jelennie Aczél György irodájában, én pedig onnan tudtam, hogy ott járt, mert mikor visszatért, elordította magát a folyosón, hogy „Zalán!”, és ilyenkor mennem kellett hozzá raportra. Hosszú évek hallgatása után nálunk jelent meg Petri György, de például Kassák évfordulóján egy különszámot tudtam összeállítani, amelyben az engem kitagadó *Magyar Műhely*-esek valamennyien képviseltették magukat az írásaikkal.

– *Petrit milyennek láttad?*

– Érdekes, ő azon kevesek közé tartozott, akiket csak a bemutatkozás erejéig ismertem személyesen, vele is csak egyszer találkoztunk az Írószövetség egyik kongresszusán, éppen azon a napon, amikor meghírdették a Jaruzelski-féle puccsot Lengyelországban, és izgatottan figyeltük az eseményeket az ülésterem egyik sarkában. Úgy emlékszem, Radnóti Sándor hozta be a szerkesztőségbe Petri verseit, szám szerint talán négyet, még a szilenciuma idején. Egyet valamiért nem sikerült publikálni, de a többi közlésre került a *Kortárs*ban. Bár ez az akkori viszonyok között politikai tettnek is számított, én csupán esztétikai gesztusnak szántam, mert Petrit fontos költőnek tartottam, leginkább azokat a verseit szerettem, amelyekben nem konkrét aktuálpolitikai üzenetet fogalmazott meg.

– *Említetted, hogy Orbán Ottóval közelebbi, baráti viszonyba kerültél.*

– Igen, őt a barátomnak mondhattam, bár nem jártunk össze, jöllehet egy saroknyira laktam tőle Óbudán, viszont rendszeresen találkoztunk és beszélgettünk a szerkesztőségben. Nagyon kedveltem őt, emlékezetem szerint írtam is több kötetéről, rendkívül bölcs és tájékozott ember volt, nem melleleg kiváló költő.

– *Száraz halála után Thiery Árpád lett a főszerkesztő, aki néhány évig vezette a lapot. Ugyanazt az irányvonalat vitte tovább, ami addig is jellemző volt a Kortársra?*

– Igen, már csak azért is, mert Thiery főszerkesztő-helyettes volt Száraz mellett, és hasonló szerkesztési elveket vallott, mint elődje. 1991-ben aztán pályázatot írtak ki a főszerkesztői posztra, én két jelentkezőre emlékszem, Karinthy Ferencre és Kis Pintér Imrére. Karinthy be is jött a szobámba – akkor találkoztam vele személyesen először és utoljára –, közölte, hogy pályázni fog, és megkérdezte, támogatnám-e. Mondtam, hogy tisztelem a munkásságát, de mivel engem nem fognak megkérdezni, így támogatni sem tudom. Végül Kis Pintér lett a befutó, akit sokra tartottam, de egyre több konfliktus alakult ki közöttünk a munka során, ami odáig vezetett, hogy beadtam a felmondásomat. Ezek részben esztétikai különbözőségek voltak, részben az új főszerkesztő olyan irányba akarta elvinni a lapot, amit nem tartottam a magam számára érdekesnek. Különös, hogy a rendszerváltás előtt legtöbbször az irodalom népfrontosítása ellen lázadtunk, és irányzatos lapokat követeltünk, majd amikor megjelentek a palettán az irányzatos lapok – amit részben ma is megfigyelhetünk, csak az esztétikai szempontok helyett a politikai preferenciák befolyásolják az elrendeződést –, rá kellett döbbernem, hogy ugyanaz a kizárólagosság működik ezekben is, amit az avantgárdban egyszer már elutasítottam, vagyis, hogy csak mi létezzünk, s ami rajtunk kívül van, az nem lehet fontos, nincs átjárás se tőlünk máshová, se hozzánk máshonnan, ami itt van, az minőség, ami ott van, az szar. Úgy gondoltam, a *Kortársnak* meg kellene maradnia olyan lapnak, amelyik az általánosabb esztétikai szempontokat helyezi előtérbe, így egyik oldal felé sem hajlik el. Mivel erre nem láttam esélyt, nem vállaltam tovább a folyóirat szerkesztését.

– *Ne felejtjük el azt sem, hogy időközben lezajlott a rendszerváltás. Megérintett annak a szele, hogy másokhoz hasonlóan bekapcsolódj a közéletbe?*

– 1989–90 táján már egyáltalán nem akartam bekapcsolódni a közéletbe, éppen ellenkezőleg, távol tartottam magam minden ilyen irányú törekvéstől. A rendszerváltás egyik meghatározó tapasztalata számomra az volt, hogy egy csomó olyan figura kezdte hallatni a hangját, aki állítása szerint vagy ötvenhatos vagy ellenzéki múlttal rendelkezett, de különösebben fontos munkásságot nem mondhatott a magáénak. Nos, ők rohamra indultak a „sztálinista szerkesztők” ellen, akik miatt nem tudtak addig bekapcsolódni az irodalmi életbe, nem tudtak abban irányadókká válni, meghatározó szerepet betölteni. Látva mindezt, elhatároztam, hogy kiszállok ebből a méltatlan kiszorítósdiából, visszavonulót fújtam magamnak, ami meglehetősen nagy port vert fel az akkori sajtóban. Ebből is látszik, mennyire más volt az írók és az irodalom rangja és szerepe ebben az időben. Még. Kimaradtam tehát a különböző mozgalmakból, holott több ismerősöm, barátom – Lezsák Sándortól, Kulin Ferencen és Csengey Dénesen keresztül, Elek Istvánig – tevékeny részese és alakítója volt az akkori eseményeknek, egyesek beültek a parlamentbe is. Mindez hidegen hagyott, úgy éreztem, legfeljebb addig lehetett dolgom a közélettel, ha volt egyáltalán, míg egypártrendszer létezett Magyarországon. Debrecenben ki is fejttem egy tanácskozáson, hogy az íróknak ki kellene szállniuk a politikából, és háttérbe kéne húzódnuk. Csoóri Sándor, Csurka István és mások nem így gondolták, én viszont az ezzel járó terheket nem akartam magamra venni, inkább rejtőzködő

költő lettem. Akkor még nem gondoltam, hogy az irodalom két oldalra fog rendeződni, és akik ide vagy oda csatlakoznak, azok léteznek, akik viszont nincsenek ott, azok nem is léteznek. Mire mindez kialakult, már nem voltam egyik oldalon sem. Kivontam magam a szekértáborokból, az állandó lövöldözésből, a máig tartó háborúskodásból, aminek meg is lett a következménye: egyszerűen elhallgatták a létezésemet, mindkét oldalon árulónak tekintettek, elestem az ösztöndíjaktól, a külföldi utaktól. Jellemző példa egy korai eset, amikor nyolc kiadó pályázott nyolc különböző kéziratommal az akkori kulturális alapnál, már nem emlékszem a pénzosztó hely nevére, de egyikük sem kapott egy fillér támogatást sem. Elgondolkodtam, vagy elfelejtettem írni, vagy soha nem is tudtam. Mégis úgy érzem, jól döntöttem akkor, és azóta is fontosabb számomra *kívül* lenni – ahogy egyik kötetem címében fogalmaztam –, mint hogy igazodjam az éppen aktuális divatokhoz, trendekhez, irányzatokhoz és különféle elvárásokhoz; csak a magam újabb és újabb nyelvi és formai kísérletein keresztül próbálom megragadni, ami még érdekel a világból, vagy akár az életemnek a világ felé megmutatható mozzanataiból. Bevallom, egyre kevesebb. Ma már végképp nem vagyok *belül* az irodalomban, feltehetőleg nem tartozom a mainstreamhez, noha sokan szeretik és tisztelik a munkáimat, ugyanakkor egyfajta érezhető eltartás is van felém. Nem bánom. Egykori kedvencem írt valami ilyet: Híjha, öreg, ha neked tetszett *kiválni*, hát tûrd el, hogy eltipor a *faj*, amelynek az egyén mindig csak bliktri. Igaza van, nincs bennem sértődés emiatt, csak rosszkedv. Az ember nem jókedvében magányosodik el. Nemrégiben, a Kulturkampfnak nevezett jelenség kibontakozása idején az egyik, kormányoldalhoz sorolt sajtótermékben a nemzeti oldal kiválóságai között emlegettek, mire liberális barátaim megrökönyödtek, és azt kérdezték, milyen érzés abban a névsorban szerepelni. Erre azt válaszoltam, legalább annyira rossz, mintha a másik névsorban lennék benne. Nem szeretem a névsorokat.

– 1989-ben látott napvilágot Borús reggeli üzenetek című köteted, melynek alcímében a válságlíra meghatározást tüntetted fel. Voltak, akik úgy értékelték ezt a gesztust, hogy a költészet válságára utalsz, pedig nem feltétlenül erről van szó. Miért kezdtek foglalkoztatni a krízishelyzetek?

– Bár a kötet 1989-ben jelent meg, a versek három-négy évvel korábban születtek. Messze nem a költészet válságáról szól, és nem is a saját alkotói válságomról. Általános krízishelyzetet éreztem. Alig múltam harmincéves, vagyis éppen abban a korban voltam, amikor az ember még fiatal, de már foglalkoztatják az élet nagy kérdései, ráadásul nem éreztem jól magam a bőrömben és a környezetemben, és a környezetem sem érezte jól magát a bőrében. Az alcím azt a permanens válságállapotot jelzi, mely a mai napig kitart. Ha megnézzük a műveimet, a verseskönyveket, a regényeket, vagy akár a drámákat, szinte mindenütt ennek lenyomatát vehetjük észre.

– Ekkorra már igyekeztél túllépni a különböző irányzatokon, amelyek addig meghatározták költészeted alakulását. A magad sajátos nyelvi és formai kísérleteit, útkeresését nevezted egy idő után radikális eklektikának?

– Igen, pontosan fogalmaztál. Utaltam már arra beszélgetésünk korábbi szakaszában, hogy folyamatosan árulónak tartottak, ugyanis mire az egyik irányzat be és elfogadott, én már továbbléptem – ha nem is máshová, de másfelé. Egy idő után be kellett látnom, hogy egyetlen irányzat mellett sem tudok hitet tenni, viszont rendszeresen beépítem a műveimbe a különféle hatásokat, stílusokat, irányzati patterneket, beszédmódokat. Így vezettem be a saját munkálkodásom esztétikai megalapozására a radikális eklektika fogalmát, amely felmentett minden szabály alól, és onnantól kezdve, hogy erre létező és alkalmazható kategóriaként tekintek, csak a saját kézjegyemet vagyok hajlandó a munkáim hitelesítéseként elfogadni.

– *A lapszerkesztéssel a Kortárs után sem hagytál fel, hiszen a Szivárvány című, chicagói és budapesti székhelyű folyóirat társfőszerkesztője lettél Mózsai Ferenc mellett. Hogyan kerültél vele kapcsolatba?*

– Az előzményekhez tartozik, hogy miután elvégeztem az egyetemet, és évekig munkanélküliként tengődtem a fővárosban, Béládi Miklós, a jeles irodalomtörténész szerzett nekem belépési engedélyt az Országos Széchényi Könyvtár zárolt kiadványok tárába. Ott őrizték többek között az emigrációban közzétett magyar nyelvű könyveket, folyóiratokat, amelyek Magyarországon nem kerülhettek a nyilvánosság elé. Végigolvastam ezeket a szövegeket, és igen mély ismereteket szereztem a nyugati magyar irodalomról, ami akkor fehér foltja volt irodalmi köztudatunknak, csupán egy-két irodalomtörténész foglalkozott vele – Béládi mellett leginkább Pomogáts Béla –, akik sokat tettek azért, hogy egyre szélesebb körben megismerhetővé váljék. Az *Életünk* folyóiratban indítottam egy rovatot, ahol főként Nyugaton megjelent magyar könyveket mutattam be, amelyek a magyar olvasóközönséghez akkor még nem juthattak el, mégis arra törekedtem, hogy a szerzőkre és műveikre felhívjam a figyelmet. A *Szivárvány* című lapot Mózsai Ferenc költő szerkesztette Chicagóban, aki egyik magyarországi útja alkalmával megkeresett, és felajánlotta, hogy szerkesszük közösen a folyóiratot, mert olyan, számára megbízható ízlésű munkatársra volt szüksége – őt idézem, és nem magamat fényezem –, aki az itteni irodalmat képviseli a lapban, ugyanakkor a nyugati irodalomra is van kellő rálátása. Így kerültem a *Szivárvány*hoz, és a közös munkába később bekapcsolódott Jankovics József irodalomtörténész és Szűgyi Zoltán költő is. Ma már félreérthető és nyilván támadható, mert félremagyarázható kifejezéssel, összmagyar folyóiratot szerkesztettünk, azaz mindenkit a magyar irodalom részének tekintettünk, függetlenül attól, hogy Washingtonban, Londonban, Torontóban, Marosvásárhelyen, Pozsonyban, Beregszászon vagy Budapesten élő szerzőről volt szó, kizárólag a minőség volt az egyetlen kritériumunk a szerkesztés során. Azóta is hiányolom azokat a folyóiratokat, amelyek bármiféle megkülönböztetés nélkül, mindenre nyitottan közvetítenék a magyar irodalom értékeit. Vannak ilyenek, persze vannak. Akkor meg mire föl bennem a hiány? Én sem értem egészen.

– *Mi lett a Szivárvány sorsa?*

– Ugyanaz lett a sorsa, mint minden hasonló kezdeményezésnek, egyszer csak elhalt. Az NKA elődjétől egy vasat sem kaptunk a kéthavi lap fenntartására,

csupán Amerikából támogatták a működésünket. Mózsai egy augusztusi éjszaka felhívott, és közölte, elege lett abból, hogy ennyire semmibe veszik a lapot, és nem akarja élete végéig a családjára is fordítható pénzét olyan folyóíratra költeni, aminek semmilyen hivatalos megbecsülése nincs Magyarországon. Megértettem a szempontjait, és tudomásul vettem, hogy megszűnik a *Szivárvány*, miközben sajnáltam is, mert jó lap volt. Minden évben sikeres többnapos nyári találkozót szerveztünk Csobánkán, sok fiatal író és költő mozgolódott a *Szivárvány* körül, és ez a lap is jelentős számú, pályáját kezdő alkotót mutatott be.

– *Ezt a tevékenységet folytattad a Kortárs Kiadónál, ahol az Újlátószög című sorozatot szerkesztetted?*

– Igen. Észrevettem, hogy a *Szivárványban* jelentkező költőket kevésbé, vagy egyáltalán nem fogadta be az a fiatal irodalom, amelyik a József Attila Kör köré csoportosuló alkotókkal demonstrálta magát, és az ő könyvsorozatukból sok tehetséges szerző kimaradt. Sajnos ugyanazt képviselték a Kör – amit hajdanán mi hoztunk létre – akkori hangadói, mint amit a rendszerváltás előtt velünk szemben a hivatalos irodalmi intézményrendszer: azok kaptak teret, akik számukra elfogadhatóak voltak, beálltak/beállhattak a táborukba, másokat pedig kiszorítottak onnan. A Kortárs Kiadónál igyekeztem fórumot keresni azoknak a költőknek-íróknak, akik a másik fiatal-kiadó által preferált értékrendbe nem fértek bele. Sokan felháborodtak azon, hogy egy meglévő sorozattal szemben hoztuk létre az Újlátószöveget, a „dilettánsok” sorozatát. Erről persze szó sem volt. Érdekes, hogy ez akkor történt, amikor már nem egypártrendszer alatt vergődött a mi kis irodalmunk, mégis kirajzolódtak azok a tendenciák, amelyek mára csak felerősödtek, miszerint, aki nincs velünk, az ellenünk van, tehát ha valaki például lapot vagy kiadót alapít, azt bizonyára valamivel szemben teszi, nem magáért az irodalomért. Nem valami *mellett*. Ezt a „mellettséget” kellene jobban szemügyre vennünk!

– *Beszélgetésünk vége felé haladva javasolom, hogy ejtsünk szót a harmadik műnimmel kapcsolatos tevékenységedről. Hogyan kezdődött és vált rendszeressé a drámaírás?*

– A Kortárs szerkesztőségében velem szemben ülő Páskándi Géza, aki akkor már ismert és még ünnepeelt kítűnő drámaíró volt, javasolta, hogy írjak drámát, ha nem akarok olyan szegénylegény maradni, mint milyen akkoriban voltam. Elkezdtem hát darabokat írni, amelyek, nagy örömömre, felkeltették ugyan a stúdió- és alternatív színházak érdeklődését, többek között a Stúdió K és Fodor Tamás figyelmét, akikkel attól kezdve rendszeresen dolgoztunk együtt, de tantem szempontjából nem mentem sokra velük. Csodálkozva vettem észre, hogy nem gazdagodtam meg, viszont ekkorra már beleástam magamat a drámaírás rejtelmeibe. Később bekerültem a Kolibri Színházba, ahol Novák János mellett megismerkedtem a bábszínházzal, a gyermek- és ifjúsági darabok megalkotásának fortélyyaival. A drámaírást mindig munkának tekintettem, attól tartok, leginkább amiatt, hogy a legtöbb darabot megrendelésre írtam. Most például a Rózsavölgyi Szalonnak írok egy drámát, és Fodor Tamás felkérésére egy új *Micimackón* dolgozom a Stúdió K számára, ami még csak a fejemben körvonal-

zódik; *Százholdas pagonny* lenne a címe, és egy lomtalanítás helyszínén játszódik majd, de hát, százholdas kidobott ócskaságmező csak-csak nincsen.

– Dramaturgként jelenleg Békéscsabán dolgozol, és legutóbbi, az *Ünnepi Könyvhétre* megjelent köteted (Ruhatárban felejtett kabátok) ezen tevékenység keresztmetszetét nyújtja. A fülszövegben olvashatjuk a következőket: „A drámaíró általában drámát ír. Ha ez a drámaíró egyben gyakorló dramaturg is, akkor lényegesen kevesebb ideje és energiája marad megírni a saját darabjait: alkotói munkája tetemes részét az adaptációk, átdolgozások vagy – ahogy Zalán szereti megnevezni ezt a tevékenységet, francia föltalálás alapján – átvezetések képezik.” *Kérlek, segíts eligazodni ebben: mikor melyikről beszélhetünk? Egyáltalán hogyan merült fel a könyv gondolata?*

– Amikor a Fekete Sas Kiadó – három évvel ezelőtt két színpadi játékot adta közre – megkeresett azzal, hogy valamit szívesen megjelentetne tőlem, arra gondoltam, hogy – mintegy kapcsolódva az előző kötethez – ezúttal összegyűjthetnék a dramaturgiai jellegű munkák közül néhányat. Olyan szövegekről van szó, amelyek esetében nem könnyű megállapítani például a szerzőséget. Adaptáción azt értem, amikor a megírás során műnemi váltás is bekövetkezik. Az említett könyvben ide sorolható *A köpönyeg*, hiszen Gogol soha nem írt ilyen címmel monodramát, vagy a *Mario és a varázsló*, hiszen Thomas Mann ezzel a címmel csodálatos elbeszélést írt ugyan, de tudomásom szerint színdarabot soha. Az átírás azt jelenti, hogy egy meglévő drámai művet alakítok át valamilyen, számomra érdekes formává. Példa erre a gyűjteményben a *Pathelin prókátorból*, az egyik leghíresebb francia középkori farce-ból készült munkám, amelynek még a címét is megváltoztattam, amennyiben nálam *Patt Lenn* lett. A farce-ra jellemző, hogy nincs rokonszenves szereplője, és a rendszerváltás időszakának társadalmát akartam ábrázolni az én farce-omban, megtartottam az ismeretlen középkori szerző által kialakított szerkezetet, de a szöveget átírtam, nyelve a közelmúlt Magyarországnak beszédmódját tükrözi. Az átvezetés valójában francia módszer, a lényege az, hogy a régi, jelentős művet átvezeted a saját korodba, miközben meghagyod az eredeti struktúrát, hangvételt, mondanivalót, kizárólag a nyelven keresztül helyezed át a mai viszonyok közé. Így született a *Bánk bán* a békéscsabai színház felkérésére, mely eredetileg színpadra alkalmazásról szólt. De amikor újraolvastam Katona József drámáját, rádöbentem, hogy hiába tanítottam éveken keresztül több középiskolában és felsőfokú intézményben is a művet, én sem értem pontosan a szöveget, mert sok helyen meglehetősen avított nyelven szólal meg. Maga a dráma blank versben íródott, ami azokra a nézetekre erősít rá, hogy Katona a *Hamletet* tekintette a *Bánk bán* előképének, de ezzel még nem könnyíti meg a befogadást, nem teszi kevésbé nehézkesé az olvasást, nem fárasztja kevésbé a befogadót. Ezért aztán a teljes szöveget átdolgoztam, megtartva a versformát, nyelvét a huszonegyedik század szóhasználatához igazítottam. Bizonyos szövegrészeket meghagytam, mint például Tiborc monológját, amit a nézők jól ismernek, és várják, hogy elhangozzék az előadásban. A kritikusok szerint sikerült leporolnom a *Bánk bán* nyelvét, bizonyára arra hagyatkoztak, hogy jobban értik a szöveget, mint általában, csak épp nem vették észre, hogy

kilencven százalékban eltűnt Katona nyelve, és az enyém került a helyére. Ezek szerint vagy végig hű maradtam az eredetihez, vagy a kritikásaim nem olvastak utána az eredeti műnek. Ugyancsak pozitív visszajelzéseket kaptam a pedagógusoktól, akik a *Critikai Lapok* folyóiratban megjelent változat alapján tanították idén a darabot, és úgy vették észre, hogy a fiatalok szeretik, kedvvel olvassák, és olvasmányosnak tartják; megerőltetés nélkül követni tudják a reformkori nagy drámaíró gondolatmenetét. Visszatérve a szerzősége, természetesen Katona József művéről van szó, de ebben az állapotában már közös alkotásként kell kezelnünk. Szó sincs arról, hogy mindenáron oda akarnék tolni egy nagy név mellé, de elhallgatni sem akartam, hogy ez a szövegváltozat jelentős mértékben az én munkám.

– *A debreceni Csokonai Színház áprilisban mutatta be unferlédi című darabodat, mely a Pygmalion történetét gondolja újra. Ha jól tudom, itt nem felkérésről volt szó, hanem a magad örömeire írtad korábban. Mi keltette fel a figyelmedet az alapanyagban?*

– Évekkel ezelőtt született a darab, nyomtatásban is megjelent a *Két színpadí játék* című kötetben, valószínűleg ott figyelt fel rá Árkosi Árpád rendező és Gemza Péter, a színház igazgatója. Annyi bizonyos, hogy amikor írtam, valóban G. B. Shaw *Pygmalionja* volt a vezérfonalam, mely egy karriertörténetet mesél el, hiszen a virágáros lányból valódi hercegnőt formál egy nyelvészprofesszor. Novák Jánossal beszélgettünk arról, milyen karriertörténeteket képzelhetünk el a rendszerváltás utáni Magyarországon. Arra jöttünk rá, hogy ha nem tipikus vállalkozói vagy vadkapitalista karierről van szó, akkor a mi lehetséges történeteink többnyire bukással járó, negatív karriertörténetek. Egy ideig pihentettem a dolgot, majd egyszer megnéztem a tévében a *My Fair Lady* filmváltozatát, ami nagyon felbosszantott, és előhívta belőlem a darabot. Az *unferlédi* főszereplője egy állását elvesztő franciatanárnő, aki a piaci maffiózók hathatós közreműködésével agyament ribanccá válik, fokozatosan leépítik, szerekekkel szétrobbantják az agyát, és halálra baszatják a pénz embereivel, így nemcsak a franciát felejt el, de egy idő után már az anyanyelvén is képtelen megszólalni. Ezzel próbáltam érzékeltetni, hogy az új rendszer is megeszi a lelket, időnként úgy tűnik, még kegyetlenebb és embertelenebb módon pusztítja el az embert.

– *A debreceni bemutatóval volt dolgod, vagy minden ment a maga útján, tőled függetlenül?*

– Kérték, hogy egy héttel a bemutató előtt menjek el a próbára, nézzem meg akkori állapotában a darabot, és mondjam el, mit gondolok róla. Ilyenkor igyekszem tapintatos lenni, és tekintettel vagyok a színészek érzékenységére és a közeli bemutató okozta belső feszültségekre, ezért csak a rendezőnek mondom el a véleményem, négy szemközt. Egyébként mindig vannak félelmeim a bemutató előtt, részben amiatt, hogy nem írtam-e túl a darabot. A szerző ugyanis nem dramaturg, s bár mások szövegeiben hamar kiszúrja a legkisebb hibát is, a magáéban nem mindig veszi észre azokat. Ezért mindig örülök, ha egy idegen dramaturg veszi gondozásba a műveimet az egyes színházakban. Az *unferlédi* Árkosi Árpád rendező személyében

kitűnő dramaturgot kapott, akivel rendszeresen konzultáltunk az előadás megszületése előtt, és feltehetően ezért is sikerült ilyen jól a színpadi megvalósítás. Fontos, hogy kezdettől fogva bíztak benne a színészek, akik jóval a próbafolyamat kezdete előtt elolvashatták a drámát a kötetben, így Kubik Annának pontosan tudták, mit fognak játszani, és készültek is rá, sőt volt, aki menet közben külön is megkeresett, és a tanácsomat kérte, aminek külön örültem. A debreceni találkozás tehát kivételesen szerencsés volt, a színészi játék, a rendezői megoldások, a mozgás, a zene, a díszlet, a jelmez egyaránt a helyén volt, jó érzésekkel hagytam el a színházat. A jelek szerint a közönség jól fogadta, és az előadás a jövő évadban is műsoron marad.

– Az elmúlt esztendőben a szokásosnál is jobban áthatotta mindennapjaidat a színház, hiszen az idei Pécsi Országos Színházi Találkozó egyik válogatójaként előadásról előadásra jártál a fővárosban, vidéken és a határon túl. Hogyan fogadtad a felkérést? Nem bizonytalanított el a színházi szakma megosztottsága?

– Egyik reggel váratlanul megcsörrent a telefonom, Hegedűs D. Géza szólalt meg a vonal túlsó végén, és azt mondta, a POSZT művészeti tanácsa úgy döntött, legyen én az idei fesztiválprogram egyik válogatója. Még azt is hozzátette, hogy Mácsai Pál – aki régi barátom, és nagy tisztelője vagyok, mint színésznek és igazgatónak – nagyon örülne, ha elvállalnám. Először szóhoz sem jutottam, kora reggel úriember nem vitatkozik Hegedűs D. Gézával, aztán, amikor visszajött a hangom, azt válaszoltam, hogy elfogadom a megtisztelő felkérést. Csak miután letettem a telefont, akkor kezdett tudatosodni bennem, mire is vállalkoztam. De arra még ekkor sem gondoltam, milyen harag és hercehurca van a színházak körül, között, csak arra, hogy mindez milyen óriási felelősség – és felelőtlenség – a részemről, és ebből sehogyan sem lehet jól kijönni. Amikor a családommal közöltem a hírt egy vasárnapi ebéd alkalmával, az egyik lányom lakonikusan csak annyit mondott, hogy apa, te hülye vagy, a végén nemcsak azok fognak utálni, akiket nem viszel el Pécsre, de azok is, akiket elviszel. Nem kellett sok ész ahhoz, hogy rájöjjek, mennyire igaza van. Komoly megpróbáltatás várt ránk, ugyanis – a nyári időszakot leszámítva – hét-nyolc hónap alatt több mint kétszáz előadást kellett megnéznünk válogatótársammal, Gulyás Gáborral. Az ő jelenléte egyik legnagyobb haszna volt annak az időszaknak, mind emberileg, mind szakmailag, rengeteget tanultam tőle, és sok mindent meg tudtunk beszélni az utazásaink során. Közben szembesültem a színházi világ erőteljes megosztottságával, azt is meg merem kockáztatni, hogy rosszabb a helyzet ezen a fronton, mint az irodalomban, ami azért nem kis teljesítmény. Nem kevés, inkább sok támadást kaptunk már menet közben is, de amikor ezt felismertük Gulyással – aki szintén nem gondolta, hogy darázsfészekbe nyúlunk –, elhatároztuk, hogy dafke végigcsináljuk úgy, hogy csak a saját esztétikai értékítéletünkre, színházi tapasztalatunkra támaszkodunk, a legjobb tudásunk szerint, nyugodt lelkiismerettel próbáljuk kiválasztani a tizennégy előadást, nem fogunk megfelelni a szakértőbörök, a kritikusok, a kőszínházak vagy alternatív műhelyek, a fővárosi, vidéki vagy határon túli színházak, műhelyek és erőközpontok elvárásainak sem.

– *Ezt következetesen végig is tudtátok vinni?*

– Igen, következetesen végigvittük Gulyás Gáborral és két segítőnkkel, Csikós Attila íróval és Mispál Attila filmrendezővel, akik elsősorban a nem regisztrált műveket nézték meg. Valamennyi előadásról kisebb esszét írtunk, amit egymás között terjesztettünk, vagyis mindenről alapos feljegyzésünk volt, így bármikor vissza tudtunk emlékezni a korábban vagy régebben látottakra. Feltehetően ez megóvott bennünket attól, hogy odahallgassunk bármilyen „súgásra”, valahol már leírt véleményt hívjunk segítségül a memóriánk frissítésére. A versenyprogram kihirdetése után nyomban nekünk estek, és mind a mai napig hol itt, hol ott szólalnak meg a színházat nálunk jobban ismerő, pontosabb értékítélettel rendelkező, nagyobb tapasztalattal bíró, okosabb és ügyesebb megmondó figurák, vagy azok szinkronhangjai, akik próbálnak belénk harapni. Ezt azért is méltatlannak érzem, mert ha például négy hiányolt darabot beteszünk négy másik, már kiválasztott helyére, akkor a kimaradt négyet fogják hiányolni máshonnan mások, vagyis nem lehet olyan versenyprogramot összeállítani, amit mindenki elfogad. Úgy vélem, mi becsülettel és tisztességgel teljesítettük azt, amire vállalkoztunk. A többihez már nem tudok hozzászólni. Nincs miért, és nincs is mit.

– *Mit gondolsz a POSZT mostani kilátásairól?*

– Ha ezek a problémák, amelyek most szőnyegen vannak, a válogatásunk ideje alatt kerülnek felszínre, nagy valószínűséggel abbahagytuk volna színházi bolyongásunkat, mert a most belátható bizonytalan körülmények között nem lehet ilyen nagyszabású munkát elvégezni. Láthatóan megrendült a Magyar Színházi Társaság bizalma a POSZT-ban, de a jelek szerint a Magyar Teátrumi Társaság is ki akar hátrálni a fesztivál mögül. De ez már nem az én bulim, nem a mi bulink. Véleményem van róla, amit szívesen megosztok veled egy kocsmaszatnál, de ha az előző POSZT egyik válogatójaként szólítasz meg, a magánvéleményem nem tartozik feltétlenül ide. Mindenesetre nagyon sajnálnám, ha itt is szakításra kerülne sor, hiszen alig van már olyan szegmense a magyar kultúrának, ahol ne tört volna legalább két részre a tényér, és fogalmam sincs, mikor, hol, milyen további csörömpölések várhatóak.

– *Gulyással voltak viták, nézeteltérések köztetek, vagy mindig sikerült konszenzusra jutnotok?*

– Megdöbbenően nem voltak vitáink, habár lehettek eltérő szempontjaink, vagy inkább szemléleti súlypontjaink – hiszen Gábor művészettörténész, múzeumigazgató, a MODEM alapítója, esztéta, filozófus –, voltak is ilyenek, de igyekeztünk ezeket félretenni. A legritkábban sem konfrontálódtunk, ami azt jelenti, közel azonos véleményt fogalmaztunk meg az egyes előadásokról. Csupán egyetlen alkalommal tért el számottevően egymástól az álláspontunk – a Nemzeti Színházban látott Tragédia kapcsán –, ekkor a két előválogató véleménye döntötte el, hogy milyen helyre került az előadás a listánkon.

– Találkoztál újdonságokkal, értek meglepetések színházi emberként? Más képed alakult ki a mai magyar színház állapotáról, vagy mennyiben árnyalta eddigi tapasztalataidat mindaz, aminek az elmúlt esztendőben részese voltál?

– A válogatás végén részt vettünk egy nagy beszélgetésen a Katona József Színházban, ahol egy rövid bonmot-ban valahogy így foglaltam össze a benyomásaimat: a magyar színházi élet valószínűleg jobb, mint amit tartanak róla, de nem olyan jó, mint amit saját magáról tart. A több mint kétszáz előadás megtekintése nem rajzolta át a színházról alkotott képemet. Alkotói szempontból viszont nagyon sokat jelentett, hogy estéről estére más és más megvalósítást, színészi jelenléteket, díszletet, jelmezt, fényt, zenét és mozgást láthattam. Ez a sokszínűség arra fog sarkallni, hogy bátrabban nyúljak a saját darabjaimhoz. Hiába volt mostanáig félszáznál is több színházi bemutatóm, a tapasztalatok birtokában másképp kezdek hozzá nyár végi penzumaimhoz, a Rózsavölgyi Szalon vagy a Stúdió K számára készülő drámákhoz.

(Az interjú 2019 júliusában készült)

Buda Ferenc

Sóhaj

*Gömbhártya-létünk vak tenyészete
fölemészti a szűkös táptalajt.
Marad: a lassan porló vasbeton,
az elbomolthatatlan műanyag
meg a sugárzást felező idő –
csupa efféle „humán hulladék”.
Ha addig élek, adj erőt, Uram,
mókázni majd – no, nem a másokén! –
csak a tulajdon elmúlásomon.*

Forgácsok

*Ki vagy? Mi vagy? Sors martaléka?
Múlt és jövő közt víg staféta?
Vak űrben kószáló kométa?
Folyamkanyarban uszadékfa?*

*

*Hibáztam egy-két számvetésben,
hajójáratokról lekéstem,
de „profi” lévén hírverésben,
névjegyem a homokba véstem.*

*

*Mit szónokoljak s mit szavaljak?
Csepűből mézet mint facsarjak?
Szállnak fölöttem kósza varjak,
s nincs két hitem, mit összevarrjak.*

Amíg a régít

*Mögöttem rég több, mint elől.
Félbeszakasszam? Kezdem újra?
Mi széthullong, ki szedje föl?
Lelkem s szemem félig lehunyva.*

*Göcsörtös kedvem csappanóban
átrágni magam sok selejten.
S addig még számos buktató van,
míg tollamat végképp leejtem.*

*Egy régi templomkarzaton
orgona szól, fölzeng az ének,
s én itt csak elragozgatom
a főneveket s létigéket.*

*Ki a martalék? S ki a dúvad?
Hány világ él egy hópehelyben?
Tanulhatnék valami újat,
amíg a régít elfelejtem.*

Játszik

*Gondjaiból bár ki se látszik,
az ember olykor elkomázik
magafeledten ezzel-azzal,
székrekedéssel, szívpanasszal,
s már-már alig is veszi észre:
játszik – mikor mi esik kézre –
fonák helyzettel-pillanattal,
titkon növekvő daganattal,
bukfencet vető szavakkal,
reménnyel: rezgő szalmaszállal,
a halkan settengő halállal,
képzelt s valódi sorsveréssel –
kisgyerek a nagy konyhakéssel.*

Wirth Imre

Kevés

Takács Zsuzsának

KEVÉS. Ott ülsz szemben vele.
Ajkak, ujjak, váll és szél zúg,
csereznyét ad búcsúzóul.
Ott ülsz a nappali csöndben,
Hallgatsz, miközben kérdezel.
Nem érzel semmit, létezel.

VÉGTELENÍTETT ÁRNYAK, de
allé-e, ha sorban állnak
hajnal felé a magánynak?
Zászló lobog íriszedben.
Tárgyak menyasszonyruhája
zuhan fölfelé a mennybe.

ÉVENTE FULLÁNKJÁRA TŰZ egy darázs,
lobbanó fájdalom, tigris-émlék,
elefánt bal kezem elhajítanám,
kapaszkodom a HÉV-en, rejteném,
sárga folt szalad ingemen fölfelé,
szívemnél szakad. Még úgy szeretnék.

ELHALLGATÁS, micsoda könnyű neszek:
a konyha felől a sparhelten zörög
a vajling, amiben főznek szilvóat és
éretlen magzatokat, a fakanál
megremeg, sűrű a massa – telente
bíbor lekvár ömlik végig torkomon,
nyelvemmel próbálom szétválasztani
az élet és halál ízt, forgolódom
odabenn, markolom a zsinórt, anyám

*él még, én is, egy sötét szobában vár
álomban, redőny mögött a születés,
tarka takarót terítesz testemre,
magzatmáz kaparja Isten torkát.*

*HA ÁLMODOM, többnyire vízbe fulladok,
nem tart sokáig, mert felébredek – fekszem
hanyatt, görcsölő vándlik, ordításomat
elfojtja fegyelmezettségem. Így csönd van.
Élessé csiszolt kavics a vízben: lassan
lépek bele, ne legyen mély vágás. Akkor
könnyebb minden: a gyerekkori álmokat
sós könny mossza, és jut idő arra is, hogy
szavak legyenek a fegyelmezetlenek
hártyavékony köveiből.*

Zelei Miklós

Gyilkos idők

Epikus improvizáció

III. rész

Akiket sikerült! Megölni. Azok a gyerekeim. Két fekete séma a fényképeken. A homp. Az arcuk helyén. Itt vannak. Jelenleg is. A vállam fölött, amit írok, olvassák.

Alszom. A feleségem ébren. Melyik is? Mindegy. Nem csak én csalok. Hanem engem is.

Több mint másfél hónapja itthon van. Nehéz megszervezni a találkozásokat a szeretómmel. A feleségem elutazásának napján ismerkedünk össze. A töröksíri lány. Mindent kiszed belőlem, ami erőnek nevezhető. Nem beszélünk. Egymáshoz egy szót se szólunk. Rögtön az ágyba. És elköszönésig nem hagyja el artikulált hang a szánkat. A zselici lányok. Formás, izmos, kemény húsú példányok. Pompás szarvasünő mind. Dombokon járnak. Cserjék közt le. Fák között föl. A legváratlanabb helyeken tudnak megjelenni. Onnan vált ki, ahol korábban a Volga presszóban szól a dzsessz. A Nyugatival srég vizaví. Nekünk már csak konzolidációs kommerszet játszanak. A későbbi plázák klotyómuzsikájának elődjét. Meglátom, kiejtem a kezemből a lapokat, amiket a pályaudvari standon vettem. Már zakatol a vonat Hegyeshalom felé. Kinevet. Segít a lapokat összeszedni. Icának hívják. És attól kezdve éjjel-nappal együtt vagyunk. Éjjel-nappal figyelem a napokat. Ahogyan fogynak. Ahogy közeledik a feleségem érkezése. Már csak egy hét. És itthon van. Olyan messziről ilyen hamar? Ma este?! Megyek elé a pályaudvarra. Az intimitás közös tere. Sok vassal, magas tetővel. Alatta galambok.

A feleségem az asztalnál. Én az ágyban. De már nem alszom. Még a tolla sercegését is hallom. És pontosan tudom, mit ír. Pedig még nem sikerül elolvasni. Csak az operatív sorokat írom ide. Pontosán fordítom. Eléggé megtanultam mellette spanyolul:

Vasárnap, kora reggel

Tényleg vasárnap van. Emlékszem. Ezért lehetek még ágyban. Beárad a gyönyörű nyári nap. A toll sercegése:

Te Drága,

Nehezebben bírom, mint gondoltam. Hosszú hetek óta ez a permanens színjátás előbb-utóbb az idegeimre megy. Néha teljesen tanácstalan vagyok. Máskor meg teljesen biztos mindenben.

Néha azt hiszem, hogy nem várok, amíg megérkezel. Szó nélkül vonatra ülök, és most, ebben a pillanatban felrúgok mindent. De érvénytelen már az útlevelem. Eddig mindent nagyon kiszámítottan, pontosan csináltam. Ahogy megbeszéltük. Most már minden megnyugtató.

(A kurva életbe, mindjárt felébred – egy pillanatra nem tudok egyedül maradni.)

Igazad volt, amikor azt mondtad, hogy csak otthon fogom érezni, milyen fasza jó is volt az a pár nap. Tudod, amikor én olyan sokáig visszanéztem rád a vonat ablakából, tudtam, A Szerelmet hagyom a hátam mögött, és kis híja volt, hogy el nem bógtem magam.

(Az asztalomon a naptáram közönyösen emlékeztet a veled töltött napok élményeire. Már megfigyelted, hogy a tárgyak milyen konokul közönyösek tudnak lenni? Üres számok, és mégis mennyi tartalom mögöttük.)

Nagyon várom a telefonod, úgy néz ki, nem lesz itthon.

Közben felébredt. Már egy órája pofázik egy csajjal telefonon. Mit tudnak ennyit dumálni, nem értem. De úgy egyébként bántóan rendes hozzám, és túlon-túl ragaszkodó – tudom, hogy húzod az orrodát –, már abba is hagyom. Ketté vagyok vágva. Az egyik felem céltalanul kóborol. Tiszta tudathasadás. Beszélsz, játszol, valakinek a szemébe nézel, és közben másra gondolsz, mást érzel. Ennyit erről. Most minden percben veled kell lennem, hogy ne legyen feltűnő, ha eltűnök majd néhány napra. Szállodában nem jó, tőlem ott személyi igazolványt kérnek. Még azzal se biztos, hogy fölengednek. De anyuval megbeszéltem, szokás szerint tündéri volt, minden buliban benne van. A kégli egész héten üres lesz. Már lehet! Mindent meg fogunk oldani. Két napot ki tudok csellózni apunál is olyan dumával, hogy a vikendházba kell kimennem. De megpróbálok többet!

Még mindig dumál. Ezért írhatok ilyen nyugodtan.

Állok a pályaudvaron. Hegyeshalom felől kanyarog a vonat. Már az Élmunkás híd alatt. Az utolsó kanyar. Már látszik a vonat feje. A szája. Benne a fogai. Miért nem disszidált? Még Bécsben is leszállhatott volna. És ha igen? Hogy játsszam el a kitörő örömet, ha nem? Hátha nem lesz a vonaton. De rajta van. Most száll le. Rohanok hozzá. Segíteni. Hoztam virágot. Majd azt is haza kell cipelnem. Mit hoz nekem? Örülni annak is. Hogy csináljam, hogy meg ne érezze, nem vágyom teste örömeire?

– De jó itthon. Újra veled! – a nyakamba borul, hozzám simul, összecsókolom.

A könnyű nyári ruhán át testének minden rezzenését érzem. Nehogy észrevegye, hogy hátralépni akarok. Még erősebben szorítom. Érzem a melle körvonalait. A köldöke alatt a bugyi halvány szegélyét. Körülöttünk idegen nők, idegen férfiak. Mind bezárva a maga intimitásába. Fordítva, mint a kégli kéjes családi együttléte, feltárukozott intimitása a család jelenléte nélkül. Láthatatlanul ott ül

anyu. Figyel és örül, hogy kislánya ilyen jót kefél. A félig lehúzott redőny résein át beszűrődő közvilágítás fényében. Milyen játékosak az árnyékcsikok, a fénycsikok a lánya meztelen hasán, pucér keblein. Ó, te kis bolond! Tegnap még óvodába jártál. Egy nőstény zebra vonaglása, lihegése. Uúúú! Uúúú! Vúúú! Vúúú! Még! Még! Igyekszik anyu is. Ha lemerül az aksi, lábbal hajtja a vibrátort. Kapkodja a levegőt. Mint amikor ebédhozás ürügyén, szorosan mellém ülve az ágyon. Ami a lányáé meg az enyéem. De nem kell a zellerleves. Kipirulva megy el.

Leszedem a csomagokat. Semmi nem jut az eszembe, ami szó. Ilyenkor lehet még egy csókot adni. De sokáig ezt se lehet csinálni. Még egy szédült csók. Meg még egy. Azután meg kell szólalni.

– Látod, nem is mondok semmit. Ez a néma öröm jelenti a legtöbbet.

Rám néz.

Otthon, amikor átölelem, és fohászkodom, hogy uramisten, most! Most, most egy kis férfierőt. Zokogni kezd.

– Most ne. Most ne. Mindent elmondok – és hallgat. Egész testében remeg, akadozva kapkodja a levegőt, dörzsöli a szemét, nézi a parkettát. – Képtelen vagyok. Nem tudom elmondani! Annyira borzalmas. Hogy mégse. Ilyen fájdalmat okozni neked. Kettőnknek. Jaj.

Gyorsan túlvagyunk az abortuszon. Egy angyalföldi kórházat jelölnek ki a nemi erőszakból fogant magzat kikaparására. Vagy harminc fiatal nő ül korán reggel a fehér folyosó két oldalán, a műtő ajtajában. Jön az orvosbrigád. Nem nézve se jobbra, se balra, tetőtől talpig fehérbe csomagolva, maga elé meredve vonul. Senkinek sem adok majd mérget, még ha kéri is, sőt még csak ilyen tanácsot sem adok neki. Hasonlóképp egyetlen asszornynak sem adok magzattelhajtó méhgyűrűt. Tisztán és szeplőtelenül fogom eltölteni az életemet, gyakorolni a mesterségemet. Az anyák a saját lábukon lépik át a küszöböt. Egyenként szólítják be, és hordágykocsin hozzák ki őket. Akik maguknál vannak, azok közül többen sírnak. Itt várakozunk.

– Hogy élhetnénk egy ilyen gyerekkel? Akire ha csak ránézünk, az a szörnyűség, az a szörnyű este jut az eszembe.

Részletesen elmondja, hogyan történt.

Nagy szerencse, hogy nem kell bizonyítani mindent elsőpró vágyaim. Még nem tudom, hogy már szifiliszos vagyok. Az első együttlétünk alkalmával kapom el Icától. A repülőtérről hozza be. Az Air France járatához kell a szállodából kikísérnie egy üzletembert. A légi utas elmegy. A betegség itt marad. Ica szórja, szórja. Éjjel-nappal. Nappal-éjjel. Meg se lehet különböztetni, hogy melyik melyik. Néhány hetünk alatt teliszórja a várost. Mikor jut ideje rá? Miniszterhelyettes, szeneslegény, úerhás rendőrjárőr, mind a kettő, magyartaná, körzeti orvos, templomi orgonista, rikkancs, pultoslány, szállodai szobalány, csehszlovák idegenvezető nő, görög diplomata, az ő alkalmi kalandjaik és állandó partnereik, tekintélyes férjek, tisztas családanyák, középiskolás diákok, kimenős katonák. Néhány hét alatt múlt időben a boldog egység. Sok százra, sok ezerre nő a szifiliszos betegek száma. Teljes térképet rajzolva a társadalom mélységeiről, magasságairól. Megkapom a felszólítást én is, hogy megjelenjek a bőr- és nemibeteg-gondozóban.

A feleségem megússza. Amikor Te Drága-levelében azt írja, „Már lehet!”, nekem azt mondja, még nem lehet. Megszáll a kívánás. A visszaszerzési, a birtoklási vágy. Milyen volt, amikor kezdtük? Legyen a vége is olyan. De csak az eleje lesz olyan, amilyen a vége volt.

– Te is meg akarsz erőszakolni? – kérdezi.

Már semmire nem emlékszem örömmel. Járok injekcióra. Már tudom, mit írt. Ő tusol. Én kiviszem a táskájából. Elolvasom. Ugyanúgy visszateszem. Nem hagy aludni éjszakákon át:

– Hogyan hozzuk rendbe a házasságunkat? Hogyan?

Azután neki is megjön a papír, hogy jelenjen meg vizsgálaton. Mint házastárs.

Amíg odavan, szisztematikusan kutatni kezdek. A lánykori szerelmes leveleinek elrejtett dobozában találok meg a terhességmegszakítás orvosi papírjait. Miért nem akartam rögtön látni? Az elutazása előtt két héttel fogan. Szerelmi gyilkosság. Az én gyerekeket kapartatja ki. Mire hazaér, elköltözöm.

Csődben lenni jó. Egészen új életút vezethet innen a halálba. A gyerekeim halálába. Bújt az üldözött 's felé Kard nyúl az anyaméhben. Azt gondolom, hogy kudarcaim mellett megmelegszen. Ahogy akkor mondjuk, buzi leszek. Hogy az életemben megváltozzon minden. Elsajátítok néhány jellegzetes hajigazító mozdulatot, de ennél nem jutok tovább. Amikor azt hiszem, hogy legalább ezt már nagyon jól csinálom, fölszed egy nálam sokkal fiatalabb lány. Holott egy híres művész is föl akar szedni. Aki nem lány.

– Bekerülhetsz egy másik világba – mondja. – Ahol fölemelünk. Elhoztalak a határig. Te döntesz. Átlépheted. Nem? Ott fogsz csúszni-mászni lent a porban, egész életedben.

Nekem van valakim. A feleségem spanyol szeretője nem jön meg. Évek múlva egy közös ismeróstől tudom meg véletlenül, hogy miért nem. Nagyban folyik a készülődés. Anyuval már nem kell megbeszélni semmit. Nem kell tündérinek lennie. Benne minden buliban. Nálam se kell kicsellőzni semmit. Már a mi lakásunk is üres.

Már lehet!

Ekkor telefonál a spanyol, hogy nem, nem, nem. Nem jön, nem jöhet semmiképpen:

– A kommunista tömbből egy ilyen kapcsolat? Teljesen tönkretenne engem, a karrierem. Mindent elrontana. Ugye, megértesz? De mindig szépen fogok emlékezni rád, te drága.

*

Nincs jó passzban az új szerzemény, a színházi lány. Akinek én vagyok az új szerzeménye pontosabban. Aznap rúgják ki az összes színházból, amikor megismerkedünk. Színdarabokat gépel. A megélhetése ez. Szerepek szerint, végszavakkal külön gépeli a darabokat. Bedossziézza őket. Rohan a titkárságra velük, hogy az olvasópróbára bent legyenek. Rögtön föl is veszi a pénzt. De nincs már ideje gépelni. Annyit van kocsmában. Üres A/4-es lapokat fűz a dossziéikba. Zsebre a pénzt. És vissza a bárszékre. A pulthoz. Ott keresik a színháztól. Nem is annyira soká.

– Add vissza a pénzt!

Már elitta.

– Nincs nálad annyi? – kérdezi tőlem. Ezzel a mondattal ismerkedünk meg.

Megnézem. Van. Megér ennyit az ismerkedés. Hamar bekapja a legyet. Már a következő menstruációja elmarad. Pedig húzom az időt. Az első hetünkön még fertőző vagyok. Úgy viselkedem, mintha én volnék a lány. Ne még. Drágám, ne még. Ne siessük el. Legyen érett a kapcsolatunk. Amikor egymásnak ajándékozzuk magunkat.

– Már azt hittem, buzi vagy! – mondja, amikor az ajándékozás végre megtörténik.

– Veled akkor is szívesen barátkoznék.

Sötét van a szobában. A város szélén bérelek egy házat. Annak a szobájában vagyunk. Ahogy hazaérünk, rögtön behúzom a sötétítőket. A sötétség jobban hozza akkoriban a nappal valóságát. Különösképpen vele. Rendkívüli érzékkel találja meg azt a néhány vendéglátóipari egységet, amely nappal is úgy működik, mint az éjszakai bárók. Neki azok se elég jók.

– Nincs ezekben a szarokban semmi! – méltatlankodik. – Ül ide! – az ágy elé húzza a forgós fotelt. Beleültet. – Sztriptízt táncolok, aztán rohanunk a helyünkre. Hogy azt hidd, én vagyok a műsor – benyomja a magnót. – Itthon lokál. Háztáji bár – a fejébe csapja a huszárcsákót, amelyet a bérelt ház padlásán találok. És táncol, amíg csak a csákó marad rajta.

Azután rohanunk.

A feneke alá érő dús haját se köti föl. Száll utána. Két autó karambolozik, amikor megállunk csókolózni. Fergeteges nő. Szélcsendre vágyom. Már biztosan tudom, egy percig se tovább. Nem akarok vele maradni. Lassítani. Lassítani. Ő pedig gyorsít. Gyorsít. Gyorsít. És bejelenti, hogy gyereket vár.

– Vetesd el.

De még ennél is sokkal cikibb, ahogyan mondom.

– Nem tudnád elvetetni?

Elmegy.

Abortusz. Az öngyilkosság legelőnyösebb módja. Kétszer is öngyilkos vagyok. Két befejezett öngyilkosság. Mégis élek. Készülhetek a harmadikra. A halál továbbadása.

A nem akart gyerekek. A felnőttek tudják, mi a helyes. És „a boldog vetéltek” szófogadóan, darabokra tépve távoznak. Igyekeznek minél kisebbre összehúzódní. Ne vegyék őket észre. És úgy maradnak? Ha megszületnek mégis. Rita négy szép fia. Az unokatestvéreim. És az ötödik. Antónió, a törpe.

– Nem akartam, hogy megszülessen – ezt mondja Rita. – Állandóan azon töprengtem, hogy elvetetem. Hogy nem szülöm meg. Nem. Nem. Folyton erről beszélek a férjemmel. Ő, hogy de igen. De igen. Nem dönthetsz egyedül. Én meg, hogy dönthetek. Az én testem. Nem a te tested, mondja. A gyerekünk teste. Az én testem is. Így született meg Antónió. Azt hiszem, ijedtében maradt ilyen kicsi. Tudja a magzat, ha nem akarják.

Éjszaka csöngetnek. Nem gyújtok villanyt. Az elsötétítő résén látom. A színházi lány. Áll az utcán. Szép, hosszú haja felkötve. Gyönyörű, ahogy ráesik a fény.

Megint csönget. Ha most beengedem, soha nem ér véget. Ott van a kisfiam a küszöbön, és nem nyitok ajtót. Hallja azt is, amikor az anyjának mondom:

– Vetesd el.

Pontosabban ezt:

– Nem tudnád elvetetni?

Elmennek. Készülnek a meg nem született gyerekek napjára. Visszafekszem.

Minden lefokozódik. Amikor rémálmaimból fölriadok, a meg nem szerzett sült kacsa röpi be a szobába. És sokasodik. Egyre több lesz belőle. Egyre több. Az Erinnűszök helyett ők szálldosnak körülöttem. Csöpög belőlük Kelet-Európa zsírja.

*

A rendőrkapitányság fogdájában fölrepedezik a betonpadló. A repedésekben egy női hulla. Puffadó testének gázai nyomják föl a kókányberci betonozást. De még senki nem veszi észre.

– Megint a digesztor felől fúj a szél. Bassza meg! – mondja az ügyeletes, amikor a hullaszag az épületet megtölti. Nem veszi észre, hogy a hullaszag nem kívülről jön be. Hanem belülről megy ki. Egyedül van a kapitányságon. A Jövő Daráló Hivatal vadásztermében Halasi bácsi-Földi bácsi köszöntője után Bundzsák Márton elvtárs, a Jövő Daráló Hivatal megyei elnöke tart fejtágítót. Ő a kapitány, Bundzsák Kálmán öccse. Ott ülnek a vezetők.

– Na most, elvtársak, elmondom nektek azt is – mondja Bundzsák Márton elvtárs –, hogy az ivásról mit tanítanak a marxizmus klasszikusai. Hogy kell dialektikusan inni. A világforradalom nevében. A proletariátus, a forradalmi munkásság, a dolgozó parasztság érdekében. Azért van a világforradalom, hogy szeressük, kiélvezzük. Inni kell. Csak a betegek meg a besúgók nem isznak. Az igazi nagyok isznak! De nem rúgnak be. Nem lankad a figyelmük. És nem vesznek el a fejüket. Nem akarom még ezt is én ellenőrizni. Fegyelmizni. Munyi elvtárs, te harapsz! Legutóbb arról is jelentéseket kapok, hogy Ármány elvtárs lakodalmán Munyi elvtárs, úgy megharaptad néhány elvtársnő lábaszárát, hogy orvoshoz kell járniuk.

Munyi titkár föláll. De Bundzsák Márton elvtárs leinti:

– A legjobb volna, ha azt tanulnátok meg, elvtársak, hogyan kell nem berúgni. Csípős, tápláló falatok és egy kis pohár pálinka, nem hangos pálinka, hanem szagtalan, a rendezvény előtt egy órával. Vagy étolajban tojássárgája egy kis konyakkal, az se rossz. Ti nem utaztok, elvtársak, sajnos. Pedig a frász tu frász találkozások nagyon fontosak. Én például hozhattam Bulgáriából olívaolajat repülővel. Az újságban is benne van:

Jövő Daráló-delegáció tartózkodik Bulgáriában. A héten héttagú Jövő Daráló-küldöttség utazott Bulgáriába. A delegáció tagjai között van Bundzsák Márton elvtárs, a Jövő Daráló Hivatal megyei elnöke. A magyar Jövő Daralók körülbelül két hetet töltenek a baráti országban. Megbeszélik a Jövő Daralás nemzetközi lehetőségeit.

Na, én egy hónap múlva doktorálok jogászatból, elvtársak. Hol tartottunk? Az olívaolajos ital szépen kibéleli a gyomrot. A szervezetben korábban megindul az alkohol feldolgozása, és a rendezvény hatása csak később jelentkezik majd. Értitek? Ha egy csomó C-vitamint esztek előtte, az is jó. Akadályozza a berúgást. És nem keverni! Nem keverni! A szeszeket. Mozogni továbbá! Mozgás! Mozgás! Aki csak ül és zabál, vedel? Hamarabb berúg. Mint az, aki részt vesz a táncmulatságban, a játékokban. Az egész éjszakai rendezvény után pedig reggel nagyon sebesen magunkhoz térünk. Igaz? És ehhez pedig mi szükséges? Három deci paradicsomlé, jól megborsozva, egy tojássárgája, néhány csepp konyakkal. Kutyaharapást szőrivel. De milyen kutya milyen szőre? Nem magyar Lánchíd konyak. Hanem örmény. Ararát! Az külföldi. Szovjet. Örményország a Szovjetunióban van, tudjátok? Egyszerre hajtani föl! Nem iszogatni. Nem kisfröccs az kövidinkából! Hanem gyógyszer.

Ekkor lép be a kapitányság épületébe Szelimné Nusika, a takarítónő.

– Hú, de büdös van itt! – és a szag irányába indul.

Aznap este, amikor Zengő elvtárs bázishelyi parancsnok terepjárójával Kovács doktor visszaviteti Szögedébe Antoanettet, a megürült szoba futballpálya méretű ágyára beköltözik a cingár Csulik Rola, a Malinovszkij Tsz Zrínyi Ilona brigádjának helyettes vezetője. A cicis Csulik Ica nővére. Karola kidobja Nusi nénit.

– Ide többet be nem teszi a lábát, vén pletykafészek! Hogy kibeszéljen minket mindenki csúfjára? Amit maga megcsinál, azt én is. Százszor jobban! – ordít Karola reggel, amikor Nusi néni munkába érkezik. Közben az ablakon hajigálja ki az udvarra Antoanett maradék holmiját. A plafonról lógó színes gyöngyláncokat. Szalagokat. A fal, asztali, foteli terítőcskéket. – Egy elvált asszony a házunkban? Meg ne lássam többet a közelünkben se! – Egész nap dolgozik Rola. Port töröl. Súrol. Szőnyeget ver. Ablakot mos. Padlót fényesít. Antoanett szobája után sorra veszi a többi elhanyagolt szobát, helyiséget. Iskola után Ica is jön. Segíteni.

Nusi néni a kapitányságon kap munkát. És ahol lehet, segít befőzésnél, disznóvágáskor. Takarít az új nagyságos asszonyoknál. A rendőrfeleségeknél majdnem ingyen. Hipós hangján rémülten sipákolva szalad ki a rendőrkapu fölé szerelt kocsikeréknyi vörös csillag alatt:

– Segítség! Segítség! Hull a betonban. A fogdában egy halott. Jaj, nekem! Jaj, nekem! Már kint a csontjai!

Mire Varjú elvtárs, az ügyeletes utoléri, addigra mindenki tudja, hogy hull a van a kapitányság pincéjében. Az épület üres. Varjú elvtárs a templom előtt most fogja el Nusi nénit. Be is merészkednek néhányan. Ismerik a járást. A töredezett betondarabok alatt látszik, hogy női hull. A ruhája alapján biztosak benne, hogy az eltűnt cigány lány. És a többi nő?

Ármány őrmester jön szembe. A megbilincselte Grün zsidót kíséri.

– Eressze el, őrmester elvtárs! Nincs fogda. Teli van – mondja Varjú ügyeletes, miközben bilincsbe veri Nusi nénit.

Az elvevés, lopás, rablás kultúrája a kitagadás kultúrája is. Nem adnak. Azzal vesznek el. Szemben a vasműszaki. A cuki mellett. Oda küldi tegnap délután Grün Salamon a fiát, Győzöt. Hozzon húsz deka U szöveget.

– Minek nektek annyi U szög? – kérdezi Virágh Lali, a vasműszakis. – Mindjárt mentek Palesztinába. Nem adok.

Grün Salamon megy U szögért a vasműszakiba vissza. Húsz percen belül ott van. Megfogja Virágh Lalit, kihúzza a pult mögül. A fejét néhányszor beleveri a pult szélébe. Földre löki. Belemarkol az U szögbe. Zsebre vágja. Az ajtóból félfordulatból beszór egy marék aprót. Elmegy.

– Szemét auschwitzi zsidó! – mondja Ármány őrmester. – Megint megúszta – leveszi Grün Salamonról a bilincset.

Már száguldoznak a Velorexek. A barna műbőr karosszériás, kétülékes, háromkerekű kisautók föl-le.

Mi történt?

Hogy történt?

Micsináljunk?

Velorex Limousine Králové. A kiválasztottak géperejű járműve. Rokkantigazolványra szinte ingyen. A rokkantigazolványt Kovács doktor intézi. A lúzerkultúra bajnokainak. Lopás. Rablás. Kitagadás. A világból kiesettség győzteseinek. Az övük lesznek a kuplung nélküli Trabant Hycomat rokkantautók is. Négykerekű ingyenromhalmazok. Kilométeres kék kondenzcsíkot húznak maguk után. Az ég felé a lejtőn törve föl.

– Te hikomát! – mondják annak, akit hülyének tartanak. – Az! Az agyad hikomát.

De még nem itt tartunk. A fejlődés alacsonyabb fokán él a csapat. Öntelten nyomják kézzel a padlógázt a Velorex Limousine-ban az óránként harminc kilométert. Előre! Egymás után fékeznek, állnak be a rokkantautók a Jövő Daráló Hivatal elé.

Mi történt?

Hogy történt?

Összetartás.

Cigánypárizs népe özönlik befelé.

– De marha maga – mondja Varjú ügyeletes a kapitányság kapujában Nusi néninek. Leveszi róla a kézbilincset – Innen is ki van dobva.

– Cukra! Cukra! – jönnek a cigányok. – Cukra testét kiadni! Kiadni! Kiadni!

Varjú ügyeletes bemenekül. A kaput magára zárja.

A cigányok Nusi nénit ütik.

– Rendőrkurva! Ne sipákolj! Rendőrkurva!

– Cukra! Cukra!

A Malinovszkij tagjai is az utcákon.

– Elő a hamiskártyásokkal!

– Hol a pénzünk? A pénzünk!

– Vissza a pénzt! Vissza a pénzt!

– Gyilkosok! Rablók!

– Semleges Magyarországot! – ordít dili Janika. Négy kutya helyesel mellette. A Délceg, a Szilánk, a Báró meg a Kugli.

Most szólal meg a K telefon a Jövő Daráló Hivatalban. Varjú ügyeletes jelentkezik Bundzsák Kálmán rendőrkapitánynál. Bundzsák Márton egy perc, és fekete Volgájába vágja magát.

– Az irodámba!

– A táskák még üresek – mondja a gépkocsivezető.

– Indulás.

Indul Zengő elvtárs bázishelyi parancsnok terepjárója is. A Gorjunov géppuskáról leszedik a ponyvát. Nem kell figyelmeztető lövéseket leadni.

– A táskákat fölvisyem, Bundzsák elvtárs? – kérdezi a gépkocsivezető, miután megérkeznek.

Négyféle táska van rendszeresítve a heti ellenőrző utakon behajtott járandóságok elszállításához. Egy a nyers húsnak, egy a füstölt készítmények számára, egy a tésztaféléknek, egy a tisztított zöldségnek. A múltkori kártyapartin Bundzsák Márton nyeri meg a megye téeszéi közül a Malinovszkijt, a Lenin Tsz-t, a Béke Csillagát. A Bástyát, a Békeharcost, a Munkás–Paraszt Szövetség Tsz-t Kozó elvtárs viszi. A Munka Harcosa, a Vörös Brigád, az Új Hajnal Ohat elvtársé jelenleg. A vesztesek se maradnak semmi nélkül. Őket a legrosszabb téeszék szolgálják ki. Budácsek elvtársnak így jut a Lúdas Matyi Tsz, a Vörös Hajnal, az Árpád Apánk. A Vörös Hajnalban a tagoknak sincs mit enni. Némelyik sertéstápon él. Van, aki át is változik. Részlegesen ember is marad. Disznófején csárdás kalap. Hatalmas csulafülekkel, rőfögve járja négykézláb. Cejgnadrágban, gumicsizmában. Gristyuk Gizi nem győz kiszállni, hogy vizsgálja, kezelje, injekciózza őket.

– Az ilyenekből disznósajt? – nevet a nyertes Bundzsák Márton, és viszi a bankot.

A táskák telipakoltatását a gépkocsivezetők intézik. Indulás előtt, az utolsó pillanatban, éjszaka, hajnalban kell bepakolni, hogy friss maradjon a buggyanás. Kívülről fekete irattáskák, belül meg az ingenélet szaftja, föle, zsírja. Lány kenyere, szőleje.

A kártyapartikat telefonon szervezik, virágnyelven.

– Délután ötkor rakétakilövés. Négy úrhajós kell.

– Délután hatkor kocsikázunk, három hajtó jöhet.

Halastavat ásatnak. Vadászházat építtetnek. A kisebb kártyacsatákat a rendőrklubban, ahol negyedáron lehet piálni, a sportklubban, az úttörőteremben, a Jövő Daráló Hivatal dísztermében vívják. Az igazi nagy erőpróbák az erdő melletti vadászházban történnek meg.

– Este nyolctól körvadászat. Legyen a vadászházban négy gida.

A felszólítás a Hámán Kató Húgai, a Zrínyi Ilona és a Zoja Koszmogyemjanszkaja brigád leánytagjait illeti. Közülük kell a zsupás nővadászat célpontjait kiválasztani. A lányok ruhája a tét. Mindegyik ruhadarab pénzt ér. A legtöbbet a bugyikör. Egyikük titokban könyvel. Sose derül ki biztosan, hogy ki az.

– Ki nyeri le?

– Ki nyeri le?

– Ki nyeri le?

Valaki mindig. A bugyitlan őzgida a kártyaasztal közepére áll. Jöhet a következő. Amikor mind a négyen a kártyaasztalon állnak, már csak őket kell megnyerni. Ez a legnehezebb. A szerencsés kezű játékos mindet megnyeri? Árverésre bocsátja őket. Ez a szabály. Ha elfogy a pénz, a téeszékassza pótolja. A téeszékassza pótlását államkölcsön fedezi. Államkölcsönöket csak a fejesek tudnak szerezni. Például Bundzsák Márton.

– Vigye, ahova akarja! – mondja Bundzsák Márton, amikor a gépkocsivezető újra megkérdezi, hogy fölvigye-e a táskákat.

Ki mondta nekik, hogy nyírják ki a csajokat? Ma már nem így megy. Játék volt. Hülyék! Csak játszottunk. Bundzsák Márton az íróasztalán könyököl. Még nem történik semmi. De a lárma híre már ott van mindenütt. Most mit csináljak?

Van, aki már tudja. A meghívott Halál. Kivagyí lírikusok, világfájdalmas, hülye fruskák, rossz bizonyítványuk miatt bekattant, anyaszomorító iskolások, bedarált feleségek, dagadt, fölszarvazott férjek, mindenüket elivó családapák, sikkasztó könyvelőcskék, országvesztő politikusok egyetlen szavára „pompával és bíborban” megjelenik?

Mindig is itt volt. Sétálgat a téren, kint a friss levegőn. Csupa életkedvillatok. Egyszerre érzi az összes évszakot. Az idő bármelyik pillanatát. A kék teleket, a tavasz rügyeit, a nyár virágait, az elmúlás gyümölcsseit. A közeli kertvendéglő áradását, ahogy a muzsika szól, hozzák a könnyű borokat, hűvösen a sört, a szoknyák alá tévednek a kezek. Nincs jobb, mint ilyen jó levegőn dohányozni! Szívni egyiket a másik után. Egy ostorlámpa alatt rágyújt. Csak végig ezt a cigit még. És rögtön. Indul.

Most csukja be maga mögött a kaput. Elaltatja az éjszakai portást. Följön a márványlépcsőn az elsőre. Beül az ablakmélyedésbe. A sarokból magához húzza az egy lábú hamutartót. Alumíniumból van. Csillognak rajta a kinti neoncsövek fényei. Rágyújt. Sokat szív. Neki lehet. Várja Bundzsákot. Bundzsák Mártont. Az irodájából kiszűrődik a fény. Nincs rendesen becsukva az ajtó. Bundzsák föláll, elindul. A Halál visszaküldi. Tépelődj. Kínlódj még, ha annyira akarsz. Ne menjen az olyan könnyen. Üldögélj még. Jaj, nekem! Jaj, nekem! Verítékezz. Dőlj hátra. Borulj az íróasztalodra. Indulj el. Úlj vissza. Halálpantomim. Könyörögj. Ha emlékszel még akár egyetlen imára. Ha nem, az se baj. Elég, ha gondolsz rá. Mélyen, erősen. Könyörögni szeretnék, Uram. De nem emlékszem, hogyan szólítsalak. És eszedbe fog jutni. A halálfélelem a legjobb gyógyszer. Mindenre jó. Az emlékezetnek is használ. A dolgokat a helyes sorrendbe állítja. Védőoltásként adatnám be mindenkinek a halálfélelmet. Sokkal jobban élnétek. Nekem se kéne annyit rohangászni összevissza. Várnátok szépen a sorotokra. Résztétlen megállapítás? A legrészvételibb. Ki ne tudná ezt, ha nem én, a kegyetlen Halál. A vágyak. A vágyak. Velem vannak teli.

.....
.....
.....
.....
.....

Összehúzza magán a brokátköpenyt. Bundzsákot nézi. Meghamisítjátok a sikereimet? Lehazudjátok az eredményeimet? Agyvérzés? Baleset? Helyre fog állni. A statisztika! Elhagyjátok anyátokat, apátokat, gyerekeiteket, mindenkit. Én értem. Ez elég giccses. De nektek jó. Azt mondjátok, a halál az élet része. Így vigasztaljátok, erősítgetitek magatokat. Bolondság. Még hogy én? A ti életek része? Rangon aluli kapcsolat. Más körökhöz tartozom. Az élet elmúlik. Én akkor is leszek, amikor a világegyetem is már semmi lesz. Az lesz a szép. A semmiben! Nem egy ilyen takarítatlan középületben.

Bámuld a naptárodát. A holnapi napot. Nem neked nyomtatták. Holnaputánra azt a körvadászatot sem kellett volna beírni. Még egyszer nézd meg a gyerekeid fényképeit! Játsszanak. Reggel néhányszor még csörögni fog a Lenin-fej mellett a telefonod. De rögtön megtanulja mindenki, hogy téged már nem kell hívni. Csak a legelszántabb cimborák emlékeznek évek múlva is a számra. És tárcsázzák hasonló pillanataikban. Nálam csöng. Bundzsák elindul az irodájából. A halál a hamutartóba nyomja a csikket.

Bundzsák a márvány korlátoszlop aljára hurkolja a kötél egyik végét. A másikat a nyakára akarja kötni. Egy pillanatra megáll a keze, és inkább a korlát fölött, kívülről húzza vissza a kötelet, úgy hurkolja a nyakára. Fölül a márványkorlátra. Kifelé fordul. Előredől. Az ejtős módszer a leggyorsabb. Tudja. Azokban az években kivégzéseken biztosítótiszt. Ő maga is hajt végre ítéletet. Ez az utolsó végrehajtás. A korlátról egy határozott mozdulattal lelöki magát. Abban a pillanatban, amikor a kötél megfeszül, a korlátoszlop alsó végét kirántja a helyéből, a hurok lecsúszik. Bundzsák alig valamennyit zuhan, teli talppal érkezik a márványpadlóra. A kötél felső vége a cipője mellé esik.

A halálvágy egy pillanat alatt elröppen belőle. Ha valaki meglátna így! Ez a neveléses gondolat jön föl benne. A sok vizesnyolcas közül valamelyik. A nyakamban kötéllal, ahogy állok itt. A bokámig se érnek föl. Ahol ez a hülye hurok kunkorodik. Mi a következő lépés? Mi lesz holnap? És ő maga nevet a helyzetén. Mihelyt nevetni kezd, a Halál könnyed spiccel teljesen kirúgja a korlátoszlopot. Meglöki a márványkorlátot. A több mázsa márvány pontosan fejbe találja Bundzsákot. Mégse hal meg azonnal. Velem te ne szórakozz, mondja a Halál. Bundzsák mellé dobja vörös selyemmel bélelt brokátköpenyét. A barátaid mindent rád fognak kenni. Elmegey. Bundzsák iszonyú kínok közt haldoklik. Tudatánál van szinte az utolsó pillanatig. Nem sokkal azelőtt hal meg, hogy reggel az első dolgozó megérkezik. A brokátköpeny a helyszínelőket teljesen összekavarja.

*

A bűnbánat színe. Bűnöm még nincs. Bűnbánatom már van. Erre ébrednek. A reggeli napfény a hajnalicska tölcséres virágainak lila árnyképeit vetíti félálom-öntudatlanságára. A dunyha fehér vászonhuzatára. A kezem! Úszatom a lila fénysugarban. A szekrényajtóba vágott tükörben az arcom is lila fényben. A felső ablakok. Engem csak az ég lát.

Akkor lehetek, ha nem vagyok. Érzéketlenítő gyakorlatoknak vetnek alá. Meg se történtem! Anyám se. Apám se. A testvérem se. Senki. Nekem nincs szenvedéstörténetem. Apám életének legboldogabb órái, amikor Tito népi demokratikus partizánjai azért üldözik, hogy kivégezzék. Elevenen megnyúzzák. Kitapossák a belét. A szájába vizeljenek. Pucéran tangóharmonikázó partizánlányok nótázása közben. Mégis hazaér. Szégyen. Szégyen. Szégyen. Undor. Undor. Undor.

A legyőzöttek örök eleganciája a tömegsírban. Egymáshoz ahogy bújnak. Férfi, nő. Fiú, fiú. Lánygyerek, fiúgyerek. Ujszülött, ószülött. A földmozgások egymásba keverik a csontjaikat. Te az enyém. Én a tiéd. Fönt pára száll. Könnyű nyári köd. Autópályát építenek a településre. A két szélén egy-egy ház kilátszik. Ezek meg mért költöztek a sztráda mellé? Mindenki mindenkié. Találjam ki,

mi a bűnöm. A fölső ablakok. Már sehol. A fényeik az arcomon. A kezemen. Undor. Undor. Undor. Szégyen. Szégyen. Szégyen. A két leggyakoribb magyar szó. Ismételni. Ismételni. Minél többször. Minél többször. Még hangosabban. Hangosabban.

A falakból az égésszag marad. A golyónyomok szemmagasságban. A repedések. Néhány földem. Sok emelet magasban. Kik állnak ott? A falnál? Nem látszik, csak elzuhanásuk. Kik bújnak mögötte? Nem látszik, csak elárultatásuk.

Tömegsír. A születés valósága. A vér ahogy összefolyik. Egymásba életek halnak. Kinek az élete? Halála? Vére? Másból vétettem. Mássá leszek. Vagyok, aki vagyok.

Jaj, de jó! Hogy impotensre verik, rugdossák az unokatestvérem. Még húszéves sincs. De jó, amikor elveszik a házunkat. Ha idegenek járkálnak az udvarunkon úgy, mintha az övék volna. Gyerek vagyok. Lenin széttárt felöltőben. Markában cukorka. Az oroszok begyűnnek és elhosszítják nekünk a szabadságot. Betanulni. Szellemi népiértés. A legnagyobb kulturális kalandom. Nagy boldogság, hogy részem lehetett benne. Szégyenletes. Undorító. Szégyenletes. Undorító. Szégyenletes. Undorító. Ismételni. Ismételni. Minél többször. Minél többször. Sokkal hangosabban. Szégyenletes. Undorító. Hogy belőle kimentem magam. Történni kezdek. Vanni. Jól meghalni. Ha vagyok, akkor ne legyek. Ennek jegyében telik az életem. A folyamatosság. Az ólom forró csöndje.

Államosítják a traktort. Ami a cséplőgépet húzza. Államosítják a cséplőgépet. Amivel a búzákat kicsépeljük. Államosítják a földünket, amin a búza terem. Őszinte örömmel töltsön el! Hogy elhajtják a tehenet. Ezer éve a portánkon áll. Nincs nagyszerűbb érzés, mint amikor elveszik a világot tőlem. Nem sikerül kiradírozni a Himnuszt? A déli harangszót? Szégyenletes. Undorító. Szégyenletes. Undorító. Szégyenletes. Undorító. Ismételni. Ismételni. Minél többször. Minél többször. Hangosabban! Hangosabban! Élhetetlen. Lakhatatlan. Taposatok rajta nagyon. Tiporjatok rajta nagyon. Tűnés! Tűnés! Mások, hogy jöjjenek. Akik majd élnek. Laknak itt.

Akkor lehetek, ha nem vagyok. Örüljek, hogy elloppják a lelkem. Visszaszerezni. Visszaszerezni. Minden alkalommal megünnepelni. Noszffal, finnel, zászlóval, áprnégyvel, lobogóval. Örülni, hogy eltompul a szememben a fény. Dobogósnak lenni a ki tud nagyobb hazudni örök vetélkedőkön. De jó! De jó! A csizmatalp alatt. Gyönyörködni mintázatában. Rajtam is! Testfestés! Az arcomon. A kezemen. A hasamon. A hátamon. Büszke vagyok rá. Átvenni az okleveleket. Apámat üldözik. Engem kapnak el.

*

Világmaradványok. Léttörmelék. A megélés területe. Reggel úgy ébrednek, hogy senki nem emlékszik semmire. Mi az, ami megtörtént? Mi az, ami nem? Nem léteznek ezek a kérdések. Nincs hír. Se álhír. Hirtelen feltörő vágyak töltik el az embereket. Amelyeket ők maguk sem értenek. Ők maguk sem képesek értelmezni. Mit jelentenek? Éltek bennük ilyen érzések valaha? Mi illik össze? Mi mihez tartozik? Eligazodni? Ki akar?

Most van Görög üveges temetése. Ott a háza az iskola mellett, a főtér túloldalán. Nagy ház. Egy óra, mire a cikádák éneklése közben létrafokról létrafokra

szédülve, a majd százesztendőös tulajdonos a madárszaros padlásra jut. Ferenc József alattvalójának születik. Túléli Sódar elvtársat. Hálójukban alvó pókok. Elkorcsosult tenyészgalambok. Megriadt denevérek. Nekicsapódnak. A tulajdonos. A háza államosítását sikerül elkerülnie. Még utoljára egy hatalmasat akar élvezni. Az ifjúságot kapja vissza. Annyi a meghalásban az életerő.

A kötelet földobja egy gerendára. Megköti. A hurkot a nyakára szorítja. A kéménynek támaszkodva berogyaszt. Hamar meghal. De akkorákat rándul, miközben elévlez a halál karjaiban, amire hatvanévesen se lett volna képes. A dédunokája a halála. Aki iskolából jövet hordja az ebédet neki. A fehér ruhás Klárka öleli át rángatózás közben. De nem fogja megtudni senki. Semmikor.

– Kis csikóm – simogatja minden alkalommal, amikor a hátán iskolatáskával, kezében az ételhordóval Klárka megjelenik.

Oxigénhiány. A szadista, szadomazochista Kelet-Közép-Európa bdsm rendszerei által nyújtott erotikus öröm. Szorítanak a hurkon. Nem engednek a hurkon. Fölfelé indulva jutok egyre lejjebb. Így vagyok egyre távolabb. De már nem tudom mitől. Oxigénhiány.

*„Beteljesül majd minden, mire vágyom.
Egyszerre leszek férfi és gyerek,
majd bevizelek és elévlezek,
ha megfeszül a kötél csigolyámon.”¹*

Születni. Burokban. Nem hurokban. Szorítanak a hurkon. Engednek a hurkon. Kéjbarakk. Az oxigén amiben elfogy. Mámormennnyorszá. Elfogy. Elfogy. Visszajön. Eltátott szájak. Össznépi nyelvkiöltés. Lihegés. Agyblokkolás. Fölakadt szemmel így! Így! Így! A magyarok már hóhér. Közreműködése nélkül lógnak. De jó. De jó. Önfojtás. Élvezeti önmegfojtás. Hurok. Hurka. Mind finom. A saját beleidre akasztanak.

Nappal, köztéren. A játszótér hintái mellett. A trafik oldalának dőlve. A népbolt ajtajában. A bank előtt. Sokkal izgibb. A fegyverszobában. Zengő elvtárs bázishelyi parancsnok magára ölti fétisöltözékét. Műbőr vörös gatya. Acélszürke sávoly nadrág pisztolyzsebbel. Utászcsizma. Fogy az oxigén. Nó az élv. Kék ing. Pamutnyakkendő mélyvörös. Acélszürke vászonzubzony. Lenin-sapka vörös csillaggal. Mire a sötétkék, simléderes posztósapkát a fejébe csapja, teljes az oxigénhiány a helyiségben. Zengő elvtárs bázishelyi parancsnok utolsó erejével nekirent a páncélajtónak. Kicsapja. Hatalmasakat lélegezve az olajpadlóra terül. Rugdossa, üti a padlót:

– Éljen! Éljen! Korunk legyőzhetetlen. Marxizmus–leninizmus. Lenin. Sztálin. A Szovjetunió! Szovjet! Szovjet. Szovjet – Zengő elvtárs bázishelyi parancsnok halkabb és halkabb. Némán fekszik egy ideig. Föltápászkodik. Elindul. Lóbálja a hurkot. – Ki lesz még öngyilkos itt?

*

1 Petri György: *Jövő*

Görög bácsit már nem háztól temetik. Ő az első. Eladják az óvodát. Sikerül végre! Az árából építenek gyönyörű, dupla hűtős halottasházat. A legkorszerűbbet. Krómacél ajtók. Nikkelezett kilincsek. A temető közepén várakozik az új beruházás. Csupa csill. Csupa vill. Csupa csupp!

– Magasabbat a templomtoronynál! – röhög Lólé elvtárs, munkásőr, taxisofőr, amikor igény keletkezik, saját autója van. És a világnézet oktatója. Amire nem keletkezik. Igény. Újabb kör kevertre keletkezik. Pirike kihozza. – Aranydíszes, kétszárnyú dupla ajtóval. Bent állványos ravatal – Lólé elvtárs még gesztikulál is. Úgy röhög.

– Katafalk – bóbiskol Harsányi, a magyartanár. – Katafalk.

– Ja! Katafal – mondja Lólé. – Rája teszik a koporsót föl. – De mért pont Kata? Mért nem Mari?

– Marifal – mondja Imeczko. – Mindegy az. Csak bírja meg.

– Úgy van – mondja Harsányi. – Hogy a Bakonyban, műbútorasztalossal csináltatják meg. Igazi tölgyből.

– Oszk csak a Malinovszkij eszkábálta akácból össze. A péz – mondja Imeczko. – A péz. Le is van takarva örökké. Olyan ronda.

– Mellette meg a virágtartók, a koszorúállványok – mondja Lólé. – Jobbra zenekari emelvény. Balra dobogó a díszőrségnek. Fönt a szertartásvezető szószéke.

– A szája előtt fényes mikrofon. Így mondogatta Munyi – mondja Harsányi. – Emlékszek. Akkorra temetéseket rendezünk, mint egy lakodalom!

– Ihaj-csuhaj! Gyászban vagyunk – mondja Imeczko.

– Egy temetés, egy disznó – mondja Harsányi.

– Hirdetni az ígét – mondja Lólé. – Ez se sikerült neki.

– Torozni – mondja Harsányi.

Pirike a pult mögött buzgón jegyzetel. Amikor nem érti, hogy mit beszélnek, olyankor megnyomja a ceruzát. A három pedagógus! Mind párttagok pedig. Munyi elvtársnak egy Kata meg egy Mari nevű asszonnyal való viszonyáról terjesztenek mégis rémhíreket. Amikor pedig Munyi elvtárs családos ember. Köztisztelt!

Bosszúból Lólé elvtárs is följelenti Pirikét. A szövetkezeti cukiban feketén főzött magánpálinkát mér. Saját zsebre. Elvtársak! A közösség pénzét. A múlt hónapban négy följelentést is megír Lólé elvtárs. De egyiknek sincs fogatja.

– Mi lesz így az országból? – kérdezi Lólé elvtárs.

– Most is érezni a kevertben, hogy az állami császárkörtéhez otthoni szilvapálinkát önt – mondja Imeczko.

– Csak erősebb lesz tőle! – hajt föl Harsányi egy egész pohárral. – Vannak pozitív hiányosságok.

– De a szövetkezet károsul! – kiabál Lólé.

– De mi, dolgozók alacsonyabb áron kapunk jobb minőséget! – kiabál Harsányi. Trágár szavakkal szidják a szövetkezetet is, írja Pirike a jelentésben.

– A kevertben van szilvapálinka. A ravatalozóban nincs szószék – mereng Imeczko. – A péz! – és ő is fölhajtja a poharát. – Eltűnik.

– Emelvény sincs a ravatal mögött, a bejárattal szemben, amelyen a halott fényképeit, emléktárgyait helyezik el – mondja Harsányi. – A nagy tervek bedöglöttek. Fölravatalozhatják a ravatalozót is.

– A ravatal előtt vörös bársonypárnán a halott kitüntetései – mondja Lólé.
 – Kinek van itt kitüntetése? – kérdezi Imeczko.
 – Halasi bácsinak-Földi bácsinak – mondja Harsányi.
 – De ő meg él – mondja Imeczko.
 – Ez az – mondja Lólé, és még egy kört rendel.
 – A temetkezési vállalat. Ad gyertyát, mécsest, gyászzsebkendőt, fekete szalagot. Adjon kitüntetések is párnácskával. Senki ne menjen érdemek nélkül a másvilágra – mondja Harsányi.
 – Nekem van – mondja Lólé elvtárs.
 – Mid van? – kérdezi Harsányi.
 – Kétszeres kiváló munkásőr. Megkaptam a Kiváló Fegyveres Szolgálatért Emlékérem negyedik fokozatát is – mondja Lólé elvtárs. – De párnácskám nincs.
 – Azt fognak adni – mondja Imeczko.
 – Hogy el volt képzelve pedig! – mondja Harsányi.
 – És hogy pont Görög az első – mondja Lólé. – Egy maszek!
 – Próbáuzem – mondja Harsányi. – Ki kell valakin próbálni.
 – Úgy igen – mondja Lólé elvtárs. – Ha csak úgy nem. Hogy próbahalott.
 A Malinovszkij kőművesei is jönnek befelé. Körbeállják a könyöklőasztalt.
 – Hat kevertet, Pirike! – mondja a brigádos.
 – Van szilvapálinka – mondja Pirike.
 – Akkor nem kérdés! – mondja a brigádos.
 Egyszerre isszák ki a pálinkájukat. Elkészült a munka. Időkapszula a településen! A poharak egyszerre koppannak a könyöklőasztalon.
 – Még egy kört!
 Még nem él a szó. Időkapszula. De Csucsai Samu, az új iskola igazgatója, a takarékosági verseny aktivistája pontosan kitalálja, amit jelent.
 – Az óvoda költözzön be a két udvari tanterembe – mondja Csucsai Samu.
 – Nekünk elég egy – mondja az óvónő.
 – A másikkal meg mit csináljunk? – kérdezi Csucsai Samu iskolaigazgató.
 – Öregek napközije! – mondja valaki.
 – Jó ötlet – mondja Csucsai Samu iskolaigazgató. – Öregek napközije. Mert mi erre is gondolunk.
 – És akkor hogyan legyen? – kérdezi a brigádos. – Meghozták a téglát.
 – Pontosán úgy, ahogyan mondtam – mondja Csucsai Samu iskolaigazgató.
 – A lépcsőtől jobbra minden folyosót, üres, fölöslegessé vált osztálytermet falazzanak el.
 Ami már nem kell, minden ott is marad. Iskolapadok. Táblák. A fiókokban régi naplók. Füzetek. Az elfalazásban. Csucsai Samu iskolaigazgató takarékosági ötletével a megyei lapba is bekerül. És mozgalmat indít el az iskolákban, hogy azokat a tantermeket, amelyeket nem használnak, falazzák el. Ne kelljen őket fölöslegesen fűteni, takarítani, világítani.
 Az oktatás-nevelés alapja: aki a legkevésbé buta, az a legokosabb. Ez nem marad az elfalazás mögött. Imeczko pedagógiai alapelve sem:
 – Felnőttel vitatkozni tilos! – durr egy sűrű nyakleves. – És veszélyes – mondja a csattanás után Imeczko.

– Az elfalazások helyére meg minél nagyobb képeket teszünk. Ne látszódjon, hogy az új falrészek mennyire elűtnek – mondja Csucsai Samu iskolaigazgató. – Az úttörőcsapatról, a Malinovszkijról. A kombájnról. Fejlődésünk képeit.

– Már meg is van az iskolafal? – kérdezi Harsányi a kőműveseket.

– Meg – mondják. És még egy kört bedöntenek.

– Az aktatáskám nem bent maradt! – csap az asztalra Lólé.

– Ágyesz-bugyesz fakereszt – mondja Imeczkó.

– Mi volt benne? – kérdezi Harsányi.

– Egy oldal szalonna – mondja Lólé. – Olyan füstöléssel, hogy!

– Még egy kört, Pirike! – kiabálnak a kőművesek. Kiisszák. Fizetnek. És át a kocsmába. Ilyenkor már zene szól. Oda gyűlik a nép. Tömve van. Kálmán cigány húzza. Oda futtatott át apám szódát cserélni, ha váratlan vendég fröccsöt akart inni.

– Nyolcvan fillér – mondja Jani pincér, amikor elveszi az üres üveget.

– Ötven fillérem van.

– Nappal kell szódát venni – mondja. – Ilyenkor már zenedíjjal van. Nem adott eleget a fater? Szaladjál, hozzá még – de a teli üveget addig nem adja ide.

*

Szolid fegyver. Kilenc milliméteres Parabellum. A Hungária körúton. Balra, a belső sávban. Egy kicsit előttem. A lámpánál. Piros Ford Taurus. Benne az aranyásó. Huszonöt éves? Sötétszőke haj. Borzolt. Hamar lehet reggel rendbe tenni. Egy kicsit zselézett is. Az már időigényesebb. De még belefér. A gyors indulásba. Önfeledten nézegeti az aranyásó szerszámot. A kilenc milliméterest. Van súlya. A kézmozdulatán látszik. Ahogy följebb emeli. Maga elé tartja. A csövön megcsillan a nap. Melegét még érzi a kiválasztott áldozat is. Bőséges lelőhely? Mennyi aranyat lehet kiásni belőle? Mikor lesz? Az aranyásó a pisztolyt most zsebre vágja. A zsebet nem látom. A mozdulatból gondolom. Hogy odatepsi. Indul. Elkanyarodik. Az anyósülésen fekvő dossziémra fölírom a rendszámát.

Hazaérek.

Kisatírozom.

Ne lássam soha többet. Nehogy bejelentést tegyek egy gyöngé pillanatomban. Ha a telefont az veszi föl? Aki a megbízásokat adja neki? Meg a Parabellumot? Hozzá a lőszert? A piros Ford Taurust? A hajzselét? Remélem, amikor ott állok mögötte, egy kicsit jobbra, nem veszi észre, hogy figyelem. Az én rendszámomat is föl lehet írni.

Egy egész család?

Az aranylelőhely?

Futok. A Landler úton. Ritkán járt földút. Végig gaz szegélyezi. A város széle. Fönt vitorlázórepülők. Mögöttem dombok. Oldalt ciheres. Két ház egymás mellett. Az egyik üres. A másikat cigányok lakják. Sokan vannak. Látásból ismernek engem. Kerítésük nincs. Hegyes fülű, hatalmas kutyáik, amikor odaérek, mindig kirotnak. Acsarkodva követnek a birtokhatárig. Zöld kocka Lada a ház előtt. Ott, ahol a kapu volna. Öt-hat fiatalember jön ki a házból. Mint egy rossz krimi. Négyen hoznak egy eszméletlen lányt. Ő is cigány. Egy-egy fogja a kezét. Másik kettő a lábát. Kinyitják a Lada csomagtartóját. Bedobják a lányt.

– Az látta – néz utánam az egyikük.
– Majd megyünk annak is mindjárt utána – mondja a másik. De nem jönnek.
Még egy hét múlva is emlékszem a Lada rendszámára. De én se megyek utánuk.

Aranyláz. Már nem csak egyfélé. Sokfélé kell hazudni. Félőrült tekintettel rohanó férfiak.

– Most! Vagy gazdag leszek! Vagy börtönbe kerülök.

Van, akinek mindkettő sikerül.

– Egy bank! Egy bank! Nem látták, hol van egy bank a közelben? – kérdezi üres táskás. Visszafelé már tele cipeli.

– A hülye! – néz utána egy másik. Aki az egész bankot húzza maga után.

Hallgatag százalékszedők. Kimutatások. Vagyonlisták. Elrejtett dossziék. Titkos telefonszámok. Jelszóra megnyíló folyószámlák. Hangtalan széfek.

– Odatolok két cukorgyárat.

– Visszatolok kétszer harminc százalékot.

Egyötöd. Háromötöd. Kétharmad. Az egész! Az egész! Nem munka. Információ. Az arany! Az arany! Itt az arany. Ott az arany. Lihegő csajok. Dugós Böskék. Vonaglanak. Fölrántott szoknyával.

– Aranyrúd. Aranyrúd. Nekem dugjátok föl!

– Nekem!

– Nekem!

– Inkább nekem – fordít háta a szépfiú.

Dolgoznak a Parabellumok. Az emberáldozatokat beöntik a betonlapokba. Tartani a falakat. Tűzáldozattal küldik őket az egekbe. Ötdekás darabokban a Dunába engedik. Haldorádó. Akit fölrobbantanak, darabjai sincsenek.

Önkéntes áldozat. Az a tökéletes. Pataki Ödi. A két ünnep között tűnik el. Biztos külföldre lógott. Igen. Külföld! Ez a megoldás. Hetek múlva a keresést a rendőrség is befejezi. Fölenged a családi félelem. Sikerült. Várják az üdvözlőlapot Las Vegasból. A hírrel. Főnyeremény! Ebben a palotában lakom.

Az első meleg napok egyikén találják meg. A téli kikötőben. Amikor a hosszú tél után Auróra nevű yachtját a család üzembe kívánja helyezni. Mellette egy üres whiskys üveg és két üres altatósdoboz. Pataki Ödi. A tél megtartotta. A tavasz kikezdte. Ajkai kiszáradva. Fölhúzódnak a fogairól. Vicsorgó ragadozó. Beleharap, aki végső zsákmányát, az örök nyugalmat el akarja tőle rabolni. Arcbőrének felső rétege foszlányokban. A család szinonimája a gyászolók gyülekezete. Az Öngyilkos Yacht Club tiszteletbeli tagjai. Yacht. A tél vizén.

Fényes önleszámolások. Seychelle-szigetek. Kint a beachen. Egy Colt Action Army elsütésével, aranymarkolatában monogram, a végtelenbe dőlni. Vicces! Az egyik másodpercben még itt. A másikban már ott. Helyváltoztatás nélkül.

Zsákmánytársadalom. A halálolló. Magas halálszínvonal. Alacsony halálszínvonal. Egyre nagyobbra nyílik. Hajléktalan halál öröklakást keres? Nálam talál. A kettőnkéről készülő fényképek, ff, mindent elmondanak a korszak sivárságáról és nyomorúságáról.

A meghívott Halál? Minden halálok fejedelme? A panelba? A hetedikre? Mint egy pizzafutár? Borralalóért, zsírdobozban? Nála az adag? Kötél.

Altató. Gáz. Gramoxone. Lidocain. Egy sárga csekkjei befizetésével befucsolt, munkanélkülivé züllött családapának. Nem fekete brokátköpenyben. Klottgatyában száll ki. Aranymarkolatos Colt Action Army? Öngyike harmad-, negyedosztályon.

Konyhám van. Székem van. Szám van. De egy rendes golyós puskát nem tudok venni, hogy csövét a számba tegyem. Soha nem engedhetem meg magamnak, hogy a konyhamban a székemre ülve a számat kítátva, egy szép, drága vadászpuskával küldjem át magam. Az utolsó toprongy, segédhalál jön a meghívásomra. Amikor teremtési vágyamat végre valóra váltom. Önkormányzati puskaegély? A szociális gondozó kihoz egy Remington golyóst. Kis ételhordóban a lőszert. Udvariasan megvárja, amíg szájba lövöm magam. Majd a fegyvert a polgármester asszony szekrényébe visszaviszi.

Az viszont igaz, hogy innen jól ki lehet ugrani. Van mélységem. Magasságom. Belzebub nappalijában. Trófea. Tüzes betűk az adatok. Elejtés helye. Ideje. Tömege. Pontértéke. Az utolsó taszítást? Lökést? Mi adja meg? Az önleszámló összegzésnek? Emlékszem a pillanatra. Szerelmetes barátom konyhájában. Hallgatom, ahogy ömlik a gáz. Az erős sodrású patak ad ilyen hangot fönt a hegyekben.

De villanytűzhely van a konyhájában. Nyílik az ajtó. Én ott állok késsel a kezemben.

A hazugságokkal egy hazug rendszer leghűségesebb katonái közé rukkolunk. A tények, a történetek átalakításának korában. Az élelmesség esztétikájának követelményei szerint. Nem írni! Szállítani. Pénzért. Riszálni. Tetszeni. Dőljön a bevétel. Jöjjön a lé.

Harminc ezüst. Még jók voltak honorok. És kifizették. Júdas mégis főlhúzta magát. Az írástudók meg akarnak élni. Az a kérdés, mennyit kapunk. Huszonkilenc ezüst? Rendben. És önakasztjuk magunkat. A meggondolásokkal átlustáلكodott élet izzadt évei a tett helyett. Az egy tál lencséért eladott, nekünk szánt isteni ígéret?

Lencse.

Kisadag.

Feltét nélkül.

– Ő vétke, ő vétke, ő igen nagy vétke.

Mekkora örömmel hiszünk el bármilyen rosszat felebarátunkról. Boldogan adjuk tovább. És mennyire elkeseredünk, amikor jót hallunk. Megvizsgálom megfordított lelkiismeretemet, és mondom a megfordított gyónást:

Gyóonom a mindenható Istennek
és nektek testvéreim,
hogy sokszor és sokat vétkezett:
gondolattal, szóval, cselekedettel
és mulasztással.

A mellemet verve kiáltozom:

– Ő vétke, ő vétke, ő igen nagy vétke.

A sátán gyónása. Szerelmetes barátaim, a pokol! Hiszünk a létezésében. De a sátán létezésében nem hiszünk.

Legnagyobb vívmányunk a fájdalomnövelés.

*

Ellenségeink miért vannak?

Nem tudok válaszolni. Csak megy az idő. Egyik üres nap után. Hukk. Hukk. Hukk. A másik. Nem tudok leírni egy sort se. Miért? Miért? Egy hajnalon, amikor még éjszaka van, de már reggel is, tudom a helyes választ.

Nincsenek ellenségeim.

A homp az asztalomon ül. A vállamra huppan. Eltűnik az írógép festékszalagjában. A könyvből a sátán kiköltözött. Mellettem ül az asztalomnál. Mi is ez a történet? Mi is az a történet? És a válaszokat keresteti. Miért? Miért? És akadályozza. Hogy leleplezzem.

Ő az ellenség.

És senki más.

Ereje van a gonosznak. Amikor azt hiszem, hogy távozik, már jön visszafelé.

Pünkösdhétfő. Még nem munkaszünet. Színes üdítő flakonok. Aranyszínű külföldi sörösdobozok. Beszurkálva az ágyásokba. A virágok közé. Korszerűsödés. Keskeny léceken. Lehajló ágakon. Hamarosan befejezik az iskola bontását. Ami Karcsi legénykéé volt valaha. Az épületeknek már nyomuk se. Éppen a galambdúcot döntik le. Az unoka érkezik. Megemeli a kalapját. Köszön. Hiszen hazajön. A nagyszüleié volt a ház, a melléképületek. A telek. Hátral a kertláb mögött a szántók. A galambok ijedten köröznek a földön fekvő dúc fölött. Rémult galambfiak csipognak benne.

– Elvinném a kisgalambokat – kéri az unoka. – Fölnevelem őket.

– Innen egy tollpíhét se! – mondja a tulajdonos.

– Kifizetem őket.

– Az én magántulajdonom. Fölgyújtom inkább – szalmát, korhadtt fadarabokat hord a dúcra. Meggyújtja. A könnyű füstben rövid ideig hallatszik a fiókák halálos vergődése.

Hazaérve az unoka mosolyogva fuvintja le kalapjáról a rátapadt kékes tollpíhét.

Eltűnik az itatóvályú, amely mellett az iskolaigazgató egy nagyszünetben bejelentő tanuló társunk, Nagy Rebeka sorsának jelentős javulását.

– Rebekát mától Ármány Rebekának hívják.

Eltűnik Ármány Rebeka is. Tizennyolc éves korában visszaváltoztatja a nevét Nagy Rebekára. Elégeti a róluk írt újságcikket. Az eleje már úgymint rég elveszett:

Ifjú házaspár virágcsokra

a szovjet hősök emlékművén

Folytatás a 6. oldalról

A szombat délutáni esküvő volt megyénk legkisebb városának történetében az első házasságkötés, amelyet az Ifjú Jövő Darálók védnöksége alatt rendeztek.

A boldogító igen kimondása után az ifjú pár első útja a szovjet hősök emlékművéhez vezetett, amelynél a fiatalok virágcsokrot helyeztek el. Az emlékezetes házasságkötési ünnepséget a tavaly várossá nyilvánított nagyközség Jövő Daráló Hivatalának társadalmi és családi ünnepségeket előkészítő szakigazgatási albizottsága és az Ifjú Jövő Daralók helyi bizottsága rendezte. A fiatal pár, a település minden lakója által tisztelt és szeretett Ármány Tibor őrmester elvtárs és felesége, Nagy Irénke, az Ifjú Jövő Daralók póttitkára, tizenkilences veteránunk, Nagy Demeter elvtárs egyetlen leánya, a legfiatalabb Jövő Daralók, az általános iskolások dízsorfala között lépett a szovjet emlékműhöz, a kegyelet és tisztelet virágaival. Szép jelkép ez az aktus, hiszen a most házasulóknak a boldog élethez az a sok ezer névtelen szovjet hős teremtett békét. A felemelő esemény egyik fénypontja volt, amikor a Malinovszkij Tsz otthonos klubjában, rendőrségünk tábornokának köszöntő szavai után, a szemtanúk boldog éljenzése közben megrendezték Ármány Rebeka Ifjú Jövő Daraló névadó ünnepségét.

Nagy Rebeka elégeti a menyasszonyi csokrot is. Az Ármány Rebeka névre kitöltött emléklapot. Amelyet a névadó ünnepségen vesz át.

Munyi titkár már nem él. Urnájának temetői elhelyezésére a nevének levő két gyerekének nincs egy vasa se. Hazaviszik. A kamrába teszik üres uborkásüvegek, üres piásüvegek közé. Apu. Az egyik Munyi gyerek nem megy férjhez. A másik Munyi gyerek nem nősül meg. Most költöznek kisebb lakásba.

– Ottan tudjuk majd füzetni a rezsit – mondja a Munyi lány. – És a különbözet is kitarat valameddig – mondja a Munyi fiú.

– Nyeeee! – ránt a gyeplőn a fuvaros.

Az induló lovas kocsi egyik kereke szétroppantja a hamvak silány bádogdobozát, amely pakolás közben esett észrevétlen alá. A szél fölkapja Munyi titkár porát. Munyi titkár száll, kavarog a levegőben. Menet közeledik. Magas térdemeléssel a daralékban. Mélyeket lélegezve a szélben. Az élen Lólé úr halad. Kezében nem koszorút visz, hanem kalapácsot. Ez az első év, amikor Sódar elvtársnak a Jövő Daráló Hivatal falán elhelyezett emléktábláját nem koszorúzza meg. Hamarosan célba érnek. Lólé úr az emléktáblát leveri.

– Éljen!

– Éljen!

Rugdossák az emléktábla darabjait.

– Éljen!

– Éljen!

Lólé úr megrendítő beszédet mond. A rendezvényt Farkas őrmester biztosítja. A megyeszékhelyen szolgál, amikor véglegesítik. Utána helyezik vissza a településre. Ahol van helyismerete. Lólé úr beszédét a megyei lap hosszan ismerteti. Részleteket is közöl belőle. Halasi bácsi-Földi bácsi a redőny rései mögül nézelődik. A jövőnek az a része, amelyikben ő van, már nincs. Ott nyugodtan él.

*

– Meztelen hangod legyen, tehenész! Könyörgök. Meztelen hangod. Még nem vetted észre, hogy egy nőnek más a hangja meztelenül, mint télikabátban? – kiabál Iccés Palya.

– Még nem – mondja Donka Erzszi.
– Kezdjük újra! Mélyítsd a hangodat és nyújtsd el a szavakat. Az a meztelen hang. Érted?

– Aha.

– Rajta! Mintha te volnál a Karády. Úgy búgasd.

Donka Erzszi búgatja.

Szeretnék szántani,
hat ökröt hajtani,
ha a rózsám jönne,
az ekét tartani.

– És aztán? – kérdezi Donka Erzszi. – Mit fogok énekelni?

– Amit rendelnek. De ezzel megmutatjuk, hogy ez egy mezőgazdasági sztriptízbár. Úgyhogy, Bözse, tanulni, tanulni, tanulni! Ahogy az öreg Tajték mondja.

– Meghívod?

– Hozassak inkább Pestről táncosnőt?

– Ne.

– Akkor meg gyakorolj, gyakorolj. Hogy el tudd énekelni, amit parancsolnak. Azzal keresel. Én meg a szintivel nyomatom a muzsikát. Azért százalékot kapok tőled abból, amit nálam keresel. Zenedíj – mondja Iccés Palya. – Híd alatt!

Híd alatt, híd alatt, a Margit híd alatt
Ott hagytam a kombinétomat.

Donka Erzszi hirtelen abbahagyja az éneklést. Szalad a bárpult mögé, és fölhúzza a bugyit. Ismerős nyit be. Haluska Pista. A bejárat fölötti nagy bádoglagra ez van míniummal festve:

Amszterdam Tanyasztriptíz

Itt a Malinovszkij sertéságazatának 2. sz. telephelye volt. Egy hatalmas disznóól. A Rosszvizű tanyáknál. Iccés Palya, a sertéságazat volt vezetője szerzi meg az ólakat.

– Itt szórakozóhelyet létesítek – mondja Iccés Palya.

Kidobja a vályúkat, a rekeszeket. Fölmos, kimeszel. Az irodákból, előszobákból idehordja az asztalokat, székeket. Szerez egy dobogót a táncoláshoz. Szintetizátort. Bárpultot csinál. Vadító háttérnek a vörös zászlókból drapériát húz a falra. Nagy alufóliacsillagokkal. A melegedőben lehet szobáztatni. Már eredetileg van is benne ágy. Amelyen Donka Erzsit megerősokolja majd. Az is megerősokolás, ha ebben a helyzetben a lány önként megy el. – Na Erzszi, van-e munkahelyed már? – kérdezi a lányt. Aki a tehenészetből lett munka nélkül. – Nálam sok pénzt kereshetsz. Akarod?

– Hát persze – mondja Donka Erzszi.

– Akkor máma tényleg nyitottok, ugye Palya? – mondja Haluska Pista. Ő is a tehenészetben dolgozott. – Jövünk! Mindenki kíváncsi, hogy milyen az Erzsi pucéron.

– Hát te? Mért vagy bugyiban? Én fizetlek. Mondtam, hogy fölveheted? Ezt le fogom vonni! – ordít Iccés Palya Donka Erzsire. – Kapd le a bugyikát! Ugrás a dobogóra! Énekelj! Ez neked az előleg, Pistukám.

– De...

– Szokjál hozzá!

Szeretnék szántani,
hat ökröt hajtani,
ha a rózsám jönne,
az ekét tartani.

– Látod, Pistukám, jó az Erzsi. Te leszel az ingyenreklámunk. Mezőgazdasági sztriptíz. Szóljál mindenkinek. Jöjjenek, lássanak – mondja Iccés Palya. – Na, Erzsi, fordulj, rázd a segged!

– Az Erzsi. Megéri a befűzetést. Megmondom mindenkinek, hogy érdemes jönni! A rátarti Donka Erzsi. Nem lesz rajta fehér köpönyeg – Haluska Pista föl-pattan a robogóra.

Iccés Palya a szolgáltatóházban vásárolja meg a műsorhoz az erotikus fehérneműt vagy három nappal ezelőtt. Amikor Donka Erzsit is szerződteti szóban. A vasbeton épület emeletén van a kínai bolt.

– Tegezzé! Tegezzé! – hajlong a kínai boltos.

– Tegezlek – mondja Iccés Palya.

– Alszonadragot? Adidaszt? – kérdezi a kínai boltos. – Hozok még tornacipo isz több.

– Bugyit – mondja Iccés Palya.

– Bugyi, kicióció bugyibugyi. Nem drága – pakolja a kínai boltos a bugyikat. – Nem drága.

– Melltartót is – mondja Iccés Palya. – A legdögösebbeket.

– Lekdögösz, lekdögösz – mosolyog a kínai boltos és pakol.

Iccés Palya a szerzeményt bevágja a kocka Ladába. Már majdnem kint a disznóólnál utoléri a bakhátas dülőben biciklit tekerő Donka Erzsit. Jobbról is, balról is összedől, beszakadt tetejű tanyák. A szobában ecetfa, lapulevél. Az udvaron beomlott oldalú gémeskút. Földbe süllyedt kutyalánc. Elvadult szilvafák. Iccés Palya integet Donka Erzsinek. Siessen.

– Itt a munkaruhád! – mondja neki, amikor befut. Kiszórja elé a bugyikat, mell-tartókat. Fényes szoknyát, csillogó blúzt.

Még semmi sincs kész. Törmelék. Meszesvödörök. Egymáshoz tologatva asztalok. Egymáson székek.

– Mind új? – kérdezi Donka Erzsi.

– Persze. Most vettem.

– Akkor jó.

Iccés Palya kiválaszt egy piros bugyit meg egy piros melltartót.

– Vedd át.

– Hol? – kérdezi Donka Erzszi.
– Itt. A vetkőzés a munkád. Erre vagy szerződve. Igaz?
– Igaz – mondja Donka Erzszi.
– Akkor meg dolgozz. Te vagy a legjobb. Nincs mit szégyellned. Akárki meg-
nézheti a tested.
Donka Erzszi vetkőzik.
– Még sose csináltam.
– De ne úgy, mint a tehenészet öltözőjében. Hanem mozogjál közben. Ringjál.
Táncolj.
– Nincs zene.
– Majd lesz. Tudsz valamit? Dúddold. Énekeld. És a ritmusára. Látod a tévében.
Az a menő. Úgy kell.
Donka Erzszi gyorsan föl akarja venni a piros bugyit, piros melltartót. De Iccés
Palya rájuk teszi a kezét.
– Mutasd magad, kislány! Ne siess. Először a Palya bácsival. Így lesz ez rend-
ben. Gyere szépen.

Visító robogóján Haluska Pista elporzik a dűlőúton. Nagy nap a mai. Iccés
Palya, Donka Erzszi folytatja a főpróbát.

– A koreó! – dobja be Iccés Palya az új szót, amit reggel tanult.
– Hát az meg mi? – kérdezi Donka Erzszi.
– Látod, mennyi mindent kell még tanulnod – mondja Iccés Palya. – Hogy
hogyan táncolj. A lépések. Nyelvet tudsz? Jönnek a németek, megveszik a gépál-
lomást. Azokat is kihozzuk.
– Ahhoz nem kell nyelvet tudni – mondja Donka Erzszi.
– Na, Bözse, ebben igazad van – Iccés Palya bekapcsolja a szintetizátort. –
Amikor elénekelted a Szántani szeretnéket, erre a lassú zenére szabadulsz meg a
ruháidtól. Én bejelentem, hogy napozik a gépkapás lány, és kezded.
– Teljesen világosban? – kérdezi Donka Erzszi.
– Hogy napoznál sötétben? Majd lesz fény is nemsoká – mondja Iccés Palya.
– És akkor mennyit kapok? Még mindig nem mondtad. Én vagyok a legjobb.
– Nem az számít. Hanem a bevétel. Honnan tudjam, mennyi lesz? – kiabál
Iccés Palya. – Hullámozzál egész testben inkább. Úgy táncolj.
– Így?
– Minden mozdulatot szépen kitarva. Öltözz föl. Kezdjük újra – mondja Iccés
Palya. – Húzd föl derékig a szoknyád. Hadd izguljanak föl a pénztárcák. Több
a bevétel, többet keresel. Jó! Így. Forogj, a szoknyád visszajétesz. A piros fölsőt
fölhúzd, előrepuccsítasz, és muti a köldököt.
– Tettem bele gyöngyöt.
– Látod. Tényleg te vagy a legjobb. Mindig mondom. Forogsz, forogsz, rázod
a segged. És amikor szembefordulsz, dobd le a fölsőt.
– Még csak?
– Lelibegsz a dobogóról és kikapcsoltatod valakivel a melltartódat. Akiből a
legtöbbet nézed ki. Csináld, csináld, hogy jók legyünk. Másszál már le. Aztán
vissza.

- Egy kicsit magas.
- Kánkán! A szoknyád köldökig. Emeld a lábadat. Le a szoknyát. És a bugyikát ne siesd el.
- Lassúzzak a kánkán után?
- Botrányba fullad mégis az Amszterdam Tanyasztriptíz megnyitója. Iccés Palya maxon löki a szintivel a ritmust. Donka Erzsi már a második körben jut el újra a röpjölj bugyi előtti lassúzásig.
- Újra! Újra! – ordítanak, dübögnek, állva tapsolnak, újráznak a vendégek. Cafatokra tépik a bugyit, a melltartót. Mindenki akar belőle egy darabot.
- A Donka Erzsi bugyija! A Donka Erzsi bugyija!
- Beront Pollák Vince. Valahol másutt már halálra itta magát. Fölkap egy széket. Sztétver vele egy asztalt. Rohan a szintetizátor felé.
- Azt is sztétverem! Azt is! Olyan halálkomolyan, Böske! Mondd már meg! Ha mégis kurva vagy, akkor én mért nem baszhattalak meg?
- Nehezen fékezik meg Pollák Vincét. De sikerül végre földre verni.
- Te homályökör – mondja Farkas őrmester, amikor megbilincseli. Az úerhá hátsó ülésére dobják. A kapitányságra. A fogdába indulnak vele. A rázkódástól sztétokádja az autót, mire a szemből érkező menet elzárja az útjukat. Vonul a település. Kirángatják Farkas őrmestert. Kiszabadítják Pollák Vincét.
- Éljen a szabadság! – kiabál Pollák. Törölgeti a hánýást a szájáról. Az álláról. A kiskabátjáról. Az ingeről. Farkas őrmestertől elveszi a pisztolyt. A levegőbe lő.
- Törjük össze a rádiót! Borítsuk föl az autót! Gyerünk! Utánam! – A menet élére áll. Magasra emeli Farkas őrmester pisztolyát. – Előre, magyarok!
- Agrárproletárok, Amszterdamba! – ordít Dili Janika. Négy kutyája veszettül csahol a lába körül. Nagy piros-fehér-zöld zászlót lenget. – Le a lopással! Véget vetni a kiváltságoknak!
- Úgy van! Úgy van! Donka Erzsi híres lesz és gazdag. Mi meg itt rohadjunk meg?
- Donka Erzsi a tanyasztriptíz? Mi meg itt maradunk kiszolgáltatva. Megalázva. Elfoglalni az Amszterdamot!
- Visszaszerezni! Gyerünk.
- Erzsi vigye az egész pénzt?
- Nem igazság.
- A mi vagyunk.
- Én építettem – ugrik az egyik kőműves.
- Meg én!
- Én hoztam be a vizet.
- Én betonoztam.
- Én mindig éjszakás gondozó voltam.
- Én a világítást szereltem.
- Koleszár Baba! Ha itthon volna.
- Lefőzné Donka Erzsit.
- Cicciolinát is!
- Mindenkit!
- Fölvesszük a versenyt akárkivel.

Odaérnek.

– Megjött az igazság! – kiáltja Pollák Vince.

Bedöntik az Amszterdam Tanyasztriptíz nyersdeszka ajtaját.

Vince leüti Iccés Palyát.

– Szerelem vagy halál! – lengeti a zászlót Dili Janika.

Koleszár néni elkapja Donka Erzszi röpülő bugyiját. Könnyedén hurcolva hatalmas testét, odarohan a lányhoz:

– Öltözz ribanc! Vetkőzők én a lányom helyett. Mint helyettes.

– Show must go on, Dózsa népe! Bonts zászlót – Dili Janika fölkapaszkodik egy hokedlire és a feje fölött tartja a zászlót.

– Így lesz a legjobb – mondja Pollák Vince. – Erzsike meg szedi a pénzt – a hóna alá kapja a pénzes dobozt. – Ide a dobozba bele. Én vagyok a testőr. Vigyázok a pénzre.

– A pénz közös! – kiabál a kőműves.

– Persze! Azért vigyázok rá én – mondja Pollák. Maximumon rázkódik a szinti. Donka Erzszi jár körbe. Riszál. Szedi a pénzt. Rakja a dobozba.

Koleszár néni sírva vetkőzik. Csujogatókkal hangoskodik, de nem tudja őket a rock ritmusához illeszteni.

Komámasszony kokasa

fölszállott a kapura,

mind azt kukurikulja,

komámasszony nagy kurva.

Én vagyok az a kurva!

Fakóra mosott barhent bugyiját a nép közé vágja. Hatalmas kebleit a két válla fölött a hátára dobja.

– Ide a pézt!

– Ezután mi következünk – tör előre Abrincsák Simon, a volt zöldségajtató brigád vezetője. – Mezőgazdasági sztriptíz. Vagy mégse?! Itt az egész formáció. Újra összeálltunk.

– Ha én befejezem! Majd ha én befejezem – sír Koleszár néni és táncol. Hatalmas hasa lelóg. Tökéletesen eltakarja a kórbonctani könyvekben fanszörzetnek nevezett borzalmas kaszálót. A fenekéből se látszik semmi. Háti szalonáinak alsó vége fedi be a két pusztát. Kövérségének klepetusába öltözve csak a hátán himbálódzó mellbimbók mutatják a nőt. Ahogy két ritmikai világ, a mulatós rock és a csujogatók találkozásában egy harmadik, teljesen öntörvényű ritmusra döngeti a dobogót.

Megjelennek a disznók kísértetei. Létezésük összes formájában. Szalámirudak, vastag kolbászok járnak körtáncot a plafonon. Töpörtyűeső hullik. Nagy levelű cukkorrépaosztogok rohannak ki a falakból. Leveleik alatt pislognak, mint a mazsorették. Táncolnak. A disznók lármás rőfögéssel rávetik magukat, de már sehol sincsenek.

A zöldségajtató brigád még mindig nem kerül sorra. Várakoznak. Káromkodnak.

- Akkor vetkőzzünk itt, a dobogó mellett!
- Azt meg nem látja senki – mondja Abrincsák.

Gyökerével fölfelé kukoricatábla nő a teremben. Csak Kaszás Ilonka szőke feje látszik ki belőle. Ugrál a dobogón. Tépi magáról a ruhát. Sikoltozik. Folynak a könnyei.

– Járjon már valami nekem is! – kiáltozik. – Én nem kapok semmit? Hiába dógozok? Hát hogy van ez? Emberek, hogy van?

– Hát így van! Hát így van! – Kétméteres, kirúszozott, tűtűszoknyás uborka ugrik a dobogóra. Tükörképként másolja Kaszás Ilonka mozdulatait. – Hiába dógozol! Persze, hogy hiába. Érj utol, ha tudsz! – Az uborka a legmagasabb fa hegyébe ugrik. Ott táncol tovább. – De magasra jutottam. De magasra. És itt kurva jó nekem. Ropjad magad is!

Gömböcök röpködnek, disznósajtok úsznak a levegőben. Óriás sonka szakítja át a falat, fehér szárnyaival csapkodva száll. Pollák Vince lelövi. A sonka a terem közepére zuhan. Patakszik belőle a vér. Hörög. Vergődik. Bicskával, késsel, szívószállal rohannak érte. De a sűrű kukoricásban nem találják. A Délceg, a Szilánk, a Báró és a Kugli boldog ugatása hallatszik. Szag után mennek. Donka Erzsi csörgeti a dobozt. Az éles kukoricalevelek vágják a lábát. Nehezen jut előre. De eltűnik a kukoricás. Kicsévelt búza ömlik a terembe. Ellep mindenkit. Földről nézve zsisziktól hemzseg. Van, aki azt állítja, hogy mégis több mázsát meg tudott örletni belőle.

– Egy évig süttetjük belőle aztán a kenyeret!

Más évek múlva is megesküszik rá, hogy az éj leple alatt négy kövér disznót hazahajt. Utána még visszaér a buliba is. Ingyen iszik, táncol reggelig.

– De még az úton, ahogy a disznókat hajtom hazafele, mit látok! – mondja Dipplai Janó.

– Na mit? Te.

– Még egy sört. Akkor elmondom.

– Már tegnap elmondtad.

– Ezt még nem.

– Na mondjad.

– Hajtom a négy kövér disznót. Vigyázva, hogy a kátyús úton ne törjön ki a lábuk. A súlyuktól. Tudod. Inkább lassan, mint sehova.

– A lényeket mondjad.

– Ez a lényeg. Szép holdvilág. Mindent jól lehet látni.

– Esett az eső.

– Ugyan! Telihold. Szinte nappali világosság. És látom, tanyaházak röpülnek a fejem fölött.

– Ne bazd ki!

– De bizony úristen. Tanyak. Olyan százötven, kétszáz méter magasan. És pontosan beléjük látok mindegyikbe. Földes padló van. Ha fölemelkednek, nincs ott deszkapadló. Be lehet látni.

– Ja.

– De még az asztalfiókba, a szekrénybe, a ládába is.

– A mi tanyánkat láttad-e?

– Láttam, persze.
– A bútor benne volt?
– Benne az.
– Nesze, még egy sör.
– Pont azok, amik ott állnak a házatokban itt bent. Csak nem annyi.
– Láttál benne valakit? Mert apám nem költözött velünk. Nem is láttuk soha többet.

– Láttam hát. Mondom, hogy mindent lehetett látni. Apádat is.
– Mit csinált?
– Ült az asztalnál.
– És?
– A kutyátok kaparta az ajtót, de nem engedte be.
– Melyik kutya? A Bundás?
– Pontosan. A Bundás.
– Mert az akkor még meg se volt.
– Hát azért nem engedte be!
– Igaz. És?
– Még nem volt a villany bevezetve.
– De mi történt? Mondjad már!
– Pétróval világított. Kolbászt evett és bort ivott.
– Igen?
– Hát mondom.
– Akkor jó. Nesze, még egy sör.

– Befejezzük? – kérdezi Donka Erzsi Pollák Vincét, amikor a volt zöldség-hajtatók is levonulnak a dobogóról. Ahova föl se férnek. Csak Abrincsák, a volt brigádvezető meg a volt helyettes, Pelyva Zsiga áll föl rá. A többiek a dobogó körül topogva húzgálják a zöld kertésznadrágon a cipzárt.

– A paradicsomcsárdást! – vezényel Abrincsák.

– Rajta! Bassza meg – kiáltja Pelyva, és lerántja a nadrágját. – Úgy sírva vigadósan.

A kilenc pucér zöldségkertész eljárja a paradicsom teljes vegetációs ciklusát. Palántáznak, locsolják, gyűjtik. Értékesítenek.

– Igyatok Bloody Mary-t! Igyatok Bloody Mary-t! – ordítják a végén. – De nincs. De nincs. Igyatok, ami nincs! – És elvonulnak.

– Zárhatunk – mondja Donka Erzsi.

– Már mért zárnánk, drágaságom? – kérdezi Pollák Vince. – Most megy a legjobban.

– Itt az egész pénz a dobozomban, ami nálunk össze tud gyűlni. Hiába ugrálnak tovább. Ennyi van. Vége – súgja Donka Erzsi. – Mehetünk.

Valaki azt is meghallja, amit suttog.

– Lopják a pénzünket! Viszik a pénzt!

A pucér, félpucér tömeg ráveti magát Donka Erzsire.

– Igazságot akarunk! Igazságot akarunk!

Elveszik Pollák Vincétől a pisztolyt. De már üres a tár. A levegőbe szórják a ronda, barna papírdoboz tartalmát.

– Én következem – ugrik a dobogóra egy háztartásbeli asszony. – Nekem is muszáj keresni. Két iskolás gyerekem van.

– És? Az enyém tán nem iskolás? – kiált egy másik, és lelöki. – Én vetkőzök.

– Még mit nem! – megy neki a harmadik. Nagyon lök rajta. Letaszítja. – Én következek.

– Dehogy te! Én. Énénén! – sikoltozik a sokadik.

– Emberek! Így nem jutunk semmire. Csak egymást csináljuk ki – áll az élre az új vezér. – Szavazzuk meg a sorrendet. Írjuk össze, hogy ki után ki következik.

– Írjuk.

Szavaznak, írnak hajnalig.

Megállapítják, ki mióta munkanélküli.

– Számítson az is, hogy kitől mit vettek el! – veri az asztalt egy nagy mellű nő. A hasán császármetszés nyomaival.

– Ne indulatoskodjon nekem, Csertákné – inti le a vezér. – Akkor sose jutunk a végire. A mostani állapot játszik és kész.

– És kész. Hogy kinek ölték meg valakijét? Az semmi? Az hány pontot ér? Egyet se? – méltatlankodik Horváthné. A hajában már vannak ősz szálak. Az arcán is egy-két ránc. De a teste még őrzi a lányos üdeséget. Igazán szexi.

– Mért? Magának kijét? – förmed rá Tököli Szilveszter. Nagy mahomed, leiz-zadt alak, bokától homlokig csupa szőr.

– Nyugalom, nyugalom – csöndesít a vezér. – Figyelembe veszünk mindent, amit lehet. Nőtlen? Hajadon? Özvegy? Elvált? Gyermektelen? Gyermekait, gyermekét egyedül nevelő, munkaviszonyban álló vagy munkanélküli, alkalmazásból élő anyuka, apuka? Értelmi fogyatékos, rokkant családtaggal közös háztartásban? Gondozásra, ápolásra szoruló idős szülő, nagyszülő? Előélet? Büntetlen? Értékesíthető ingatlan? Ingóság? Pénzügyi tartalékok? Otthoni állat-állomány?

A nap első sugarai már a láthatáron virítanak, amikor rájönnek, hogy minden hiába. Ugyanaz a kis pénz hol az egyiküknél van, hol a másikuknál. Akármit találnak ki, mindenkinek annyi pénze van, mint előtte. Illetve nem. Valahogy mindig eltűnik belőle. Valahogy mindig kevesebb. Meg még kevesebb. Együtt szegények maradnak. Mélyszegények. Magasgazdagok között. Dühödt orgiába nyitnak. Meg kell adni, Iccés Palya bekészletezett rendszeren. Amikor minden üres, egymás hegyén-hátán pucéran elalszanak. Dili Janika a zászlóval betakarja magát és horkol az asztalon.

Arra ébrednek, hogy kint lövések dördülnek. Sose látott, fekete egyenruhás, felismerhetetlen géppisztolyosok lepik el a termet. Háromlyukú, csak a két szem és a száját szabadon hagyó, kommandós balaklava van mindegyiken.

– Bunkók, parasztok, sorakozó! – ordít az egyik. Biztosan ő a parancsnok. A nyomaték kedvéért belerug a lába előtt ébredező testbe. – Van névsor is? – veszi föl az asztalról az éjszaka összeírt listát. – Nagyon jó.

A kommandósok körbeállnak a falaknál, és a tápáskodó, ébredező, meztelen tömegre tartják a géppisztolyukat.

– Gyorsan! Gyorsan! Nincs itt idő baszakodni – mondja a parancsnok a névsort lapozva. – Elő a személyi igazolványokat, és ide elé, az asztal széléhez.

– Először tán fölöltözünk.

– A ruházatot átvizsgálás után kapják vissza – gumikesztyűt húz. – Kábítószer, engedély nélkül tartott lőfegyver, hidegfegyver, hamis okmányok, ismeretlen eredetű hazai, külföldi valuta. Keressük a rendőrtől elrabolt fegyvert. Hol van?

A kommandósok egy része leengedi a géppisztolyt. Ők is gumikesztyűt húznak. A többiek maradnak a falaknál, biztosítják az eljárást. Kint a bejárat előtt négy döglött kutya.

Búcsú

„A gyermekek megszülettek, és azokat egyszerűen megfojtották. Az anyakönyvben lapozgatva sok fulladás okozta gyermekhalált találunk. A nagy dunyhát rátették a csecsemőre, és alatta az megfulladt.”

Elsüllyedt falu a Dunántúlon – Kemse község élete

Elek Péter, Gunda Béla...

Budapest, 1936.

Hová lett a mókamester a falusi kocsmából?

Hová lett a falusi kocsmá?

Mert ez itt ivó.

Lakóház volt nem is olyan rég, amelyben parasztcsaládok nemzedékei gyűrűköttek szántáshoz, vetéshez, készülődtek már nem aratásra. Éltek benne és kihaltak belőle – kellett az áttörés. Ami az utcafront felé történt meg, könnyűfém keretes ajtóval, nulla-huszonnegyig tárva-nyitva.

Egy-egy zsuorodó, kis munkanélküli faluban olykor annyi ivóhely van, mint egy üdülőhelyen. Ezek az ivóhelyek már nem közösségi helyszínek, hanem az alkoholizmus terepei, az elhülyülés intézményei. A fekete alkalmi keresmények, a segélyek visszagyűjtésének alközpontjai.

Belefáradt munkanélküliek üldögélnek az egységben, nézik poharukban a jövőt. Egy házaspár veszekszik az utolsó üveg sörön, amelyre zsebeikből az aprót még össze tudták kaparni. Amikor egy ilyen helyen is rossz kedvük van az embeereknek, már megette a fene.

Házórzó helyett segélyhívó készülék ügyel a gazdára: falu – segélyezési színhely, egyéni nyomorgók igazgatási gyűjtőhelye infúzióra kötve?

A parkolóban kis álmok nagy részletei.

Meg a semmink sincs, de az mind a sajátunk büszke öncsalása a járgány hátsó ablakába tett táblán: „A kocsi öreg, de ki van fizetve!”

Hogyan változott itt az elmúlt évtizedekben a közös tevékenység?

Szemben három nagy barna keményfa ajtó: Vörös Október filmszínház. Fáraó diszko van most kiírva rá. A temető egyik sarkának a helyére épült. Az alapokból kiásott földrakások tetején kidobált csontok, koponyák fehérltek. Az ükunokák számára szombatoként kicsapódik a három vastag ajtó: van-e mit felejtetni még?

Most hétköznap van. Könyöklős, sima délután. Bámulok az ivó ajtaján kifelé, előttem ez a papír az asztalon, s éppen a kérdést írom rá, hogy ma kinek a vadászterülete a település. Valaha a párttitkáré, a tanácselnöké volt. Tyúklétrányi odaföntben a vezetők, s amint a tyúklétra fokain hitték: lent valahol a lakosság, amellyel kapcsolatot kell fejleszteni.

Szegény vezetők.

Milyen kicsiben játszottak!

Három kiló hús a földolgozóból az aktatáskába a hétvégi ebédhez. Ajándék kolbász karácsonyra. Ingyenmulatás a kiváló kátéesz vacsorán a tévesklubhelyiségben. Autó a megyéhez oda-vissza a digesztor mellett elsuhan.

Álmukban sem gondolták, hogy egymilliárdot el lehet lopni!

Még ez is az alkalmatlanságuk bizonyítéka?

Az országgyűlési képviselő akkoriban nem sokat számított. Ma annál inkább. Hogyan oszlik meg a szegénység nagy vagyona fölött az uralom? Ki uralja a pénzeket? Ki osztja el? Kinek kell visszaadni? Ki irányítja a hallgatást?

Mi az állam a szemükben?

Bohóckodás a képernyőn?

Az egykori állampárt emberei milyen pártokban fordultak meg 1990 után? Hol tartanak ma? És a többiek? Milyen pártok irányítják a falut? Mit gondolnak róluk az emberek? Milyen politikai, személyes kapcsolatok, barátságok, érdekszövetségek, ellentétek, ellenségeskedések, feszültségek jellemzik a köz létét?

És az önkormányzat már a jövőben él? A tíz, tizenöt, húsz év múlva születők pénzét költi? Vagy van költségvetése még?

Ki tartja markában és milyen jogi keretek között a földeket? Miféle új uradalmak születtek? Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. M. E. számú, a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról szóló rendeletét, a földosztást követően hány család művelt földet? Hány család művel ma? Van-e még – korszerűsíthető – szakértelem? Vannak-e munkaeszközök? Van-e állattartás? Ló? Tehén? Az udvaron csibe?

Családi földtörténetek!

Mikor mennyi földje volt a családnak, s ennek a földnek hogyan alakult a sorsa? Milyen tulajdonosi változások mentek végbe? Ki tulajdonol ma? Az eredeti tulajdonos családja művel-e földet ma is? Hatvan hektár alatt magángazdaságot működtetni nem lehet, és ezt 1990–1994 között is pontosan lehetett tudni; a hat-hét hektárok kiosztásával a legújabb tulajdonosváltást készítették elő?

Milyenek a jövedelmi viszonyok? Miből élnek? Van-e még tartalék? Vagyon? Milyen adósságok terhe növekszik? Jelzálog? Hitel? Családtagnak tartoznak, barátoknak, kocsmának, boltnak, banknak, uzorásnak? Mit vásárolnak és hol? Milyen kereskedelmi egységek, hálózatok működnek? Van-e jó vizük? Hogyan és miben jelenik meg az összefogás? Sikerülnek közös akciók közös célokért?

Mit lehet helyben elintézni? Milyen közintézmények, iskolák, szervezetek, körök léteztek? Emlékeznek-e rájuk és hogyan? Milyenek vannak ma? A változásokban a helybeliek hozhattak-e döntéseket? Kifejezték-e, kinyilváníthatták-e véleményüket? Erre vonatkozóan milyen emlékeket tartanak számon, milyen

tapasztalatokat őriznek az elmúlt korszakokból? Érték, érdemes ügy a kiállítás? Kerülendő? Netán teljesen neveltséges?

Felismerik-e az érdekeiket? Mit gondolnak arról, hogy saját sorsuk alakulásába milyen mértékben szólhatnak bele?

Félnek?

Milyen segélyeket fizetnek ki a településen? Emberi jogom-e megkövetelni, hogy a befizetett adómból folyósított segélyt az abból élő családok a gyermekeik táplálására és iskoláztatására fordítsák? Emberi jogom-e, hogy ezt hatóság, hivatal, szakmai vagy civil szervezet útján ellenőriztessem? Vagy a szülők személyéhez kizárólag közpénzfelvételi jogok fűződnek? Emberi kötelességek nélkül?

Milyen célokat takar az elgondolás, amely az ellenőrizetlenül, az ok-cél összefüggések következetes számonkérésének mellőzésével folyósított segélyekkel zülleszt közösségeket következetesen és szándékosan?

Munkanélküliség?

Munkátlanság?

Tétlenség?

Hány éves a munkanélküli, amikor föladja, és tétlen már, és munkátlan már? Szakképzettsége van? Képes arra, hogy új szakképzettséget szerezzen? Van erre mód? A tanulás a kiútkeresés lehetőségének számít-e?

Megőrződtek-e, akár átalakulva, régi tevékenységek? Amilyen a vesszőfonás? A cirokföldolgozás? A gyékényszövés? Eltűntek a vizek, de annyi gyékény még megterem, hogy kis népművészeti tárgyak, például gyékényszobrok készítéséhez elég legyen.

A munka, a munkahely, a munkaterep elvesztése az önazonosság, az én elvesztése? Nem mondható már, hogy ez vagyok vagy az vagyok. Hanem semmi sem vagyok.

Családi időmérlegek felállítása.

Mivel múlik el egy hétköznap? Reggel hánykor kezdődik? Vetetlen maradnak az ágyak? Mikor fejeződik be a munkanap, hol és hogyan? Mennyi a munkaidő? Mennyi időt visz el a tévé? És az is milyen műsorával? Az olvasás szokásban van-e még?

Mi az ünnep?

Ha nincs munka, ha nincsenek munkatevékenységek, akkor az ünnepek mit választanak szét és mit kötnek össze? Milyen módon jelennek meg szellemi tartalmaik? És ha ezek a tartalmak megsemmisülnek, mi lép helyükbe? Milyen vágyaik vannak az embereknek?

Istenük miben lakik?

Kiben bíznak? Kit becsülnek sokra helyben és a világban? Számontartanak-e helyi csodát a közelmúlt időkből? Csodás eseményt a nagyvilágból? Még azért verekednek néha? És mit lopnak?

Az utcában minden harmadik-negyedik ház ablaka bedeszkázva. Nincsenek betelepülők? Se hazaiak, se külföldiek, se üdülőingatlanosok? Hány lakatlan ház van összesen?

És hol vannak hiányzó lakóik? Megfojtottuk őket a nagydunyha alatt? Elindítottuk a haláltáborokba? Majd közösségként számúztuk? És csereberéltük? Aztán elmenekültek? Utána az anyjukban végeztünk velük? Ez összesen úgy nyolcmillió lélek lehet? Több is talán?

A népesedési vákuumban egy következő közösség jelenik meg, mind nagyobb tömegben. Van mit közösen elrontani újra?

„Elmondok mindent” – ígéri költő Nagy Imre kedves verse címeiben, és így folytatja:

*„Szememen pók, ajkamon tücsök,
a kezemben megfojtott patkány, –
így megyek majd az isten elé
az ítélet virradatján.”*

Pók?

Tücsök?

Patkány?

Üres pillepalackot hajszol a szél. A bokrok fölé röppen. Lebeg. Visszahull. Megül az ágakon. Nem lettem sem „kapus a mennyekben, sem pallér a pokolban”.
Nézem a számlát.

A torpedókat az asztalra teszem, mellettük az indítókulcs, áramvonalas, sokat látott dugóhúzó. A tabutabletták bennem vannak. Ha rájuk iszom, halálosak. Erika írógépembe befűzöm az új lapot.

(Vége)

Juhász Tibor

Eladósor

*A soron, amelyet valamikor rendezett egzisztenciák
neveztek otthonnak, a közvélemény szerint azok élnek,
akik vérmérsékletük miatt szorultak ki a társadalomból.
Ezért sem méltók a segítségre: kell nekik,
hogy belső, megmásíthatatlan törvényeiket betartva
pusztíthassák egymást és önmaguk.*

*A komfort nélküli lyukakban már nem törődnek azzal,
hogy a vádak igazak-e vagy sem. A legtöbben bezárkóznak,
és ha kezükbe pénz kerül, inkább az erdőn keresztül
mennek a külterületek kisboltjaiba alkudni.
Mások a megváltó arcvonásait fedezik fel
a hámló vakolatú falakon, és nem hajtja őket
a bizonyítási vágy vagy a sértett önértzet, mert hiszik,
a rosszaknak nem mutatkoznak a szentek.*

*Azonban egyesek dacból igazolják a fenti
vélekedéseket. Begyulladt szemekkel mennek
sorstársaiknak is, hol a jókedvtől, hol a kilátástalanságtól
indíttatva hangoztatják, egyetlen céljuk a lehető
leggyorsabban és legzajosabban elhagyni a világot,
ami soha nem fogadta be őket.*

*A sor elején miattuk alacsonyok az ingatlanárak.
A kerítéseket szögesdrót koronázza, az ablakokat,
ajtókat rács fedi, a házörzők pedig álló nap ugrásra
készen várnak a folytonos csibészeltetésektől.
A csengőket leszerelték, és nincsenek telefonszámok
az út mentén sorakozó eladótáblákon.*

Örökség

*A nyomortelepként ismert völgyet néhány évtizede
a város ékszerdobozának nevezték, de az újabb generációk
számára gyilkosságok és rablások színtere ez a terület,*

pöcegödör, ahová deviáns hajlamuk miatt száműzik a beilleszkedni képtelen bűnözőket. Az idősebbek azonban, akik elsatnyult izmaikban még érzik a parcellákon végzett kerti munka örömét, ma is így hívják magukban az azóta is csak részben közművesített zártkerteket. Mégis, ha társaságban vannak, leszármazottaikhoz hasonlóan olyan drogtanyaként utalnak e helyre, ahol vérfertőző kötelék köti össze a családokat, a várandós anyák pedig a hasukat verik, hogy a jövőben is ezen az életszínvonalon élhessenek. Ezek a régi emberek még felismerik a bomlófélben lévő hétvégi házak, a szemét és a közutaknál sorakozó helyiek mögött azt a régi világot, aminek felelevenítése az új idők mostohaságát teszi nyilvánvalóbbá. Közülük sokan már sorsára hagyták telkeik vagy aprópénzért továbbadtak rajtuk. A ragaszkodóbb tulajdonosok viszont kijárnak néhanap, kertészkednek, csinosítják az elértéktelenedett portákat, reménykedve, hogy gyermekeik és unokáik nem szitkozódhatnak majd a semmirevaló örökség miatt.

Füzi László

Joe Vitone művészetéről

Joe Vitone nevével akkor találkoztam először, amikor Tóth Balázs Zoltán, aki akkor még a Magyar Fotográfiai Múzeum munkatársa volt, felkért, hogy nyissam meg a nevezett alkotó náluk rendezendő kiállítását. Ez még áprilisban volt, több mint fél éve, de pontosan emlékszem, hogy azonnal visszakérdeztem, miért engem kérnek erre a feladatra. Balázs mondott pár mondatot a *Forrás* valóság-irodalmi kötődéséről, s hogy Joe Vitone munkássága is a valóság faggatásával kapcsolatos. Mindezek után keresni kezdtem mindazt, amit Joe Vitonéről tudni lehet, a világháló viszonylagos segítséget adott ehhez. Rövid idő alatt megtudtam, hogy dokumentumfilmes, fotóművész és oktató, Texasban, Austin városában él, s a St. Edward Egyetemen a fotókommunikáció professzora. Tanított Kínában, Franciaországban, Japánban, Malajziában, Thaiföldön és Vietnamban, és azt is, hogy 2019-ben egy olaszországi ösztöndíjat megszakitva a Szegeci Tudományegyetemen tart előadást, s hogy magyarországi premierként rendeződik a kecskeméti kiállítása.

Megtudtam azt is, hogy *Családi történetek* (Family Records) című sorozatának létrehozására minden nyáron visszatér Ohióba, Akron városába. Munkáját 1998-ban kezdte, a Rozsdaövezetben, a leépülő ipar által mára már elhagyott területen vizsgálja és dokumentálja tágabb rokonságának történetét.

Adatszerűen sokat megtudhattam Joe Vitonéről, képeit is láthattam, legalábbis válogatást belőlük, de a képek jellegét, karakterét, tágabb összefüggésekbe való illeszkedésüket a számítógép képernyőjén nem tapasztalhattam meg. Önmagukban, közegüktől elszakadva kerültek a szemem elé, így arról a rendszerről, amelyikbe illeszkedtek, ebből következően valójában az egyes darabokról sem alkothattam pontos képet.

A kiállítóterembe lépve azonban azonnal megértettem Joe Vitone törekvéseit. Az egyes képek alatt rövid szövegeket találtam, ezek a szövegek társadalmi összefüggésekbe állították a képeken látható személyt/személyeket, utaltak társadalmi-családi körülményeikre, egymás mellé helyezett, különböző időpontokban készült képek az időbeli változásokra is utaltak. Ha a lehető legszélesebben kitágított értelemben használom a kifejezést, akkor szociofotókról van szó, az én értelmezésemben azonban a szociofotó, legalábbis hazai tapasztalataimból ezt szűrtem le, drámai – egyetlen pillanatba sűríti a kiszolgáltatottságot és a küzdelmet. Joe Vitone törekvései és folyton terjeszkedő ciklusa ezzel szemben epikus, széles alapzaton mozogva, beállított képeivel és a hozzájuk kapcsolódó szövegekkel lassan mozduló történetstort hoz létre. Itt a gondosan beállított képek egy-egy történet, ha tetszik, egy családragény részeit alkotják. A drámaiság helyett

Charlie Morlan és Gabe Booth katonai gyakorlóruhában, játékfegyverekkel. Orrville, OH, 2006

A 2001. szeptember 11-én Amerikát ért terroristámadások óta sok gyerek vágya, hogy bevonulhasson. Addig is katonai ruhában, játékfegyverekkel játszanak katonásdit. Gabe és Charlie is így tett ezen a születésnap partin, amelyet Gabe anyukájának, Arathea Both-nak rendeztek ebben az Orrville-ben található állami bérlakásban. Ideköltöztek, miután Arathea szakított Elizabeth nevű lánya apjával. Arathea és Jimmy Dunn ezelőtt a 31. utcában lakott Barbertonban, a Valleyview lakóparkban. Mikor Jimmy drogra kezdte költeni a fizetését, Arathea elhagyta őt.

Grace Falitico egy talicska mellett a kertjében. Englewood Drive OH, 2007

Grace hamarosan a 90. születésnapját ünnepli. 1918-ban született, s egyedül él abban a házban, melyet férjével, Carllal együtt építettek. Igazi családi fészek volt, ahol boldogságban nevelték fel két gyermeküket, Carmine-t és Christophert. Carl már több mint húsz éve halott. A Goodyear kerék- és gumiüzemében lehúzott évtizedek után hét évig lehetett nyugdíjas. Grace kis segítséggel ugyan, de még elvégzi a ház körüli teendőket. Olasz bevándorlók gyermekeként a katolikus egyház tagja, és büszke a gyökereire. Hetente két egyházközséget látogat meg. Szombat délutánonként öt órakor a Holy Family-t, amely fél mérföldre van az otthonától, és vasárnaponként 11 órakor a St-Eugene-t, Munroe Fallsban. Gyakran énekel a kórusban, és lelkes színésze a közösség színjátszó körének.

Brooke Lower egy szójababmező szélén, almaszerzés után. Fulton út, Marshallville, OH, 2018

Brooke a nagynénje, Sandra Vitone által szervezett bulin annak a szójamezőnek a szélén áll vizesen, amely szomszédos annak a háznak a telkével, ahol Arathea Both lakik két gyermekével, Gabriel Booth-tal és Elizabeth Dunn-nal. Sandra, a volt hippi és Woodstock-veterán évente szervez tematikus partikat, melyek különböző hívószavak, mint például a krisnatudat, vagy éppen a középkori reneszánsz köré szerveződnek. Mivel Sandra imád díszíteni és találkozókát szervezni, ezért elkötelezett támogatója a turkálóboltoknak, melyek árukészlete nélkül aligha lehetne ilyen maszkabálokat rendezni.

Sandra Vitone nagyi, Arathea Booth anya és az unoka, Elizabeth Dunn egy felfújható gumimedencénél, pálmafás háttér előtt. Marshaville, OH, 2009

Arathea anyukája, Sandra egy kreatív személyiség, aki imád összejöveteleket szervezni. Főfoglalkozású szakács, pék és kateringés. Mindezekon felül szenvedélyes turibolt-látogató. Különböző turkálókból szerzi azokat a különleges ruhadarabokat, jelmezeket, amelyek segítségével különféle tematikus bulikat szervez. A bulik időpontjait általában lányának, Aratheának a közelgő születésnapjaihoz köti. Sandra Austinból nyaranta tud Ohióba látogatni, ezek a partik mindig akkor kerülnek megrendezésre. Idén a hawaii Luau ünnep volt a téma a Wayne megyei szójabab- és kukoricaültetvények között.

Marjorie Angel rózsaszín pulóverben, rózsabokor előtt. Akron, OH, 2009

Marjorie szereti a virágokat, erre a legjobb bizonyíték a kertje. Az udvarában nagyon szépen fejlődnek a rózsák, már-már a tetőt verdesik, olyan magasra nőttek. Korán virágba borulnak, s ez tavasztól őszig többször ismétlődik. Marjorie, egy kicsit ferdítve a valóságot, előszeretettel hangoztatja, hogy a rózsáit a fiától kapta. Akkor vette, mikor a fia csecsemő volt. De a menyé is szenvedélyes kertész. Marjorie a virágzás után rögtön megmetszi rózsáit. Így még több virágja lesz. Általában a rózsák évente kétszer borulnak virágba. A rózsaszín rózsákon kívül több pirosrózsa-tő is van az udvarban.

Michelle Winterbotham apjával, Duke Dye-jal a kocsibeállón. Cuyahoga Falls, OH, 2010

23 Orlandóban töltött év után 2008 augusztusában Michelle visszaköltözött Cuyahoga Fallsba. Anyukája, Karmal 2005-ben hunyt el, s most édesapját, Claude (Duke) Dye-t gondozza. Michelle kétszer házasodott. Első férje Jack volt, a kamionsofőr. 18 évig voltak együtt, ebből 10 évet voltak házasok. Egy evangélikus templomban ismerte meg Michelle második férjét, John-t. Új férjével és Celeste nevű lányával hazatért az Ashland sugárútra. John, aki alapvetően egy goromba ember, mélyen vallásos, és mindig kedves volt Michelle. Az ő gondjaira van bízva mentálisan visszamaradt gyermekük, Celeste. Válófélben vannak, mert John erőszakossá és rosszindulatúvá vált. Michelle reméli, hogy elő tudja teremteni azt a pár száz dollárt, ami szükséges a válóper elindításához.

David Vitone az Észak-Texasban élő szüleihez elköltözött felesége, Lisa Bishop tárgyaival megtöltött garázs előtt. Akron, OH, 2013

David az egyházi kórusban ismerkedett össze Lisával, aki rövid udvarlás után igent mondott neki. Az egyház az elmúlt évek folyamán nagy hatással volt Dave-re, új értelmet adott az életének. Dave évtizedeken át drogfüggő volt. Egy narkóhoz köthető lövöldözés miatt megrokkant, így képtelen volt munkát találni. A fogai tönkrementek. Az egyházon keresztül ruhákat kapott, egyházi támogatással új fogsor készült neki, és nagyra értékelték énekési tehetségét. A törődés megváltoztatta az életét. Nagyon szomorú, hogy elhagyta a felesége, a garázsban hagyott dolgok maradtak csak utána.

Apa és fia: Leroy és Keith Morlan, Goodrich sugárút. Barberton OH, 2016

Leroy házat az I-76-os autópálya felhajtója árnyékolja be. Leroy haldoklik. Áttétes tüdőrákja van.

Keith szeretett volna egy utolsó közös fényképet apjával, ezért megkért, hogy fotografáljam le őket.

*Elaine Vitone Augusttal, középen Léna, jobbra Dylan Vitone Walkerrel.
Pittsburgh PA, 2017*

Lena öt és fél éves, az ikrek pedig nemsokára töltik a kettőt. Tavaly játszótérre lett a kert. Lénát még mindig feldühíti, hogy nem csak ő van a világon. A fiúk nagy figyelmet igényelnek, és gyakran minden játékból kettő kell. Egy játékautót olcsón tudtak beszerezni a szülők, de annyit veszekedtek rajta a fiúk, hogy venni kellett egy másikat újonnan, drágán. Dylan a Carnegie Mellon Egyetem docense, Elaine a Pittsburghi Egyetem gyógyszerészeti magazinjának a szerzője. Mindhárom gyerek óvodás a Pittsburghi Egyetem Gyermekefejlesztő Központjában. A szülők elégedettek az oival, annak ellenére is, hogy anyagilag igen megterhelő, havonta 1200 dollár gyerekekként.

Tim Urbach és Rebecca Angel Tim 2013-as FLHP-t Harley Davidsonjával, Lakemore, OH, 2017

A vendégek már hazamentek Tim Hősök napi grillpartijáról. Tim és Rebecca egy éve járnak együtt. Rebecca lánya, Amie mutatta be őket egymásnak, aki Timet egy számítástechnika-órán ismerte meg. Az FLHP-t, azaz rendőrségi Harley-t Tim makulátlan állapotban vásárolta meg.

Tim az Omnuva Solutions vállalatnak dolgozik immáron 27 éve. A cég székhelye a Gilchrist úton található Akronban.

*Keith és Coleen Morlan gyermekeikkel, Charlie-val és Jessicával.
Norton, Ohio, 1999*

Keith a saját maga által faragott padon ül feleségével, Coleennal és gyermekeikkel. A ház sógorának, Jack Lemmonnak a rezidenciája, amely a nortoni Houston úton található. Úgy tűnik, Keith-nek mindig van ideje a gyermekeire, és azokra a rokonokra, akik néha ellátogatnak sógora birtokára. Gyermekeit jó modorra, helyes viselkedésre tanítja, sokszor játszik velük, és figyelmet fordít arra, hogy a lurkók megtanulják, hogy kell dolgokat létrehozni fa, szög és kalapács segítségével. Jó apa, és a gyermekei imádják. A család a barbertoni 8. utcában található ingatlanukban él. Keith nagyon boldog volt aznap, mikor ez a kép készült. „Azt gondoltam, minden tökéletes, annak ellenére, hogy semmi sem lehet az.”

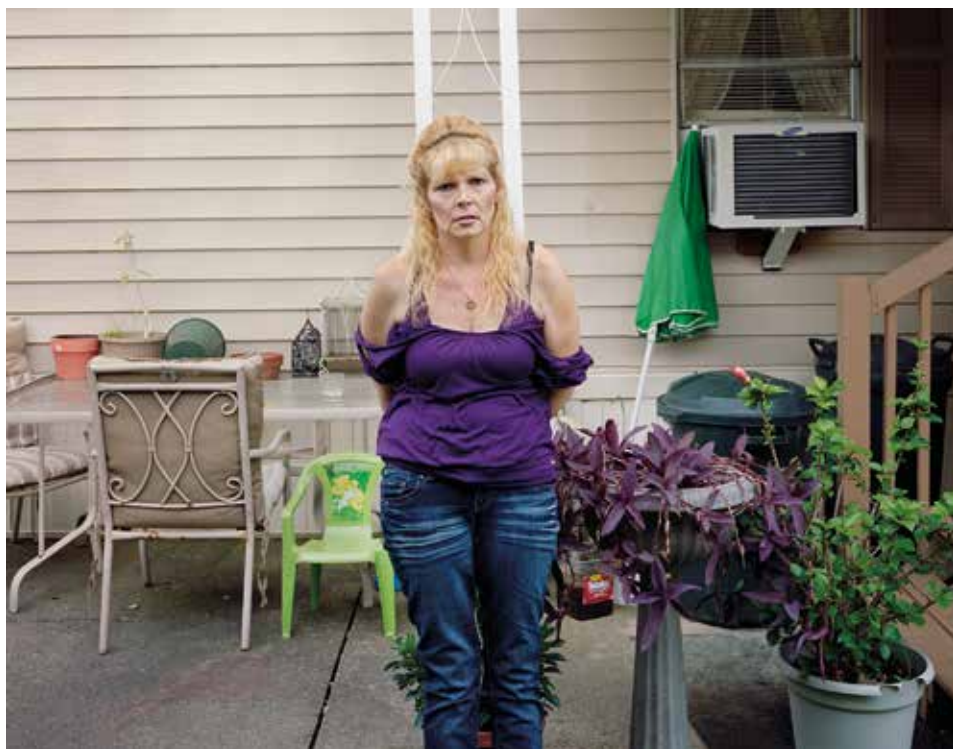
Apa és fia: Keith és Chuck Morlan. Akron, OH, 2011

A 16 éves Charlie Chucknak nevezi magát manapság. A Chippewa Középiskola második évét fejezte be, és kimagasló sportteljesítményéért megkapta a Gilcrest-díjat. Iskolai eredményei is jók, mindent megtesz azért, hogy bekerüljön a Clemson Egyetemre. Ő nem szimpatizál a rasszista eszmékkel, annak ellenére sem, hogy az osztálytársai között a fajgyűlölet egyáltalán nem népszerűtlen. Így nem zavarja, hogy a vágyott egyetemen a többséget afroamerikai hallgatók adják. A tengerészgyalogság ROTC támogatási programjának segítségével szeretne továbbtanulni, s végül egy tűzszerész egységbe történő bekerülés a cél. Mostanában Chuck nagyon mérges volt az apjára, de jelenleg jó a viszonyuk. Keith leállt a kokainhasználattal, és igyekszik az alkoholfogyasztást is visszafogni. Chuck az apja feleségét, Nacole-t és lányukat, Torian Saabot látogatta meg Akronban.

Dave Vitone a kertjében, rózsabokkal. Akron OH, 2016

Dave anyukájától, Marjorie-től örökölt házban él manapság. Odafigyel a házra, ahogy anyukájának is segített rendben tartani a portát. Pár éve rokkantnyugdíjas lett. Pacemakere van. Ideje nagy részét az elsötétített szobában filmnézéssel és cigarettázással tölti.

Lerrynn Hummel lila felsőben Beverly és Jack Lemmon lakókocsija előtt. Westview lakókocsi-park, Doylestown OH, 2011

Nem is olyan régen fejezte be Lerrynn az elvonót. Erős fájdalomcsillapító-függőségéből heroinista lett, ezért vált szükségessé a segítség. 2008-ban megvonták tőle Ryannal közös gyermekük, Paul felügyeleti jogát. Tavaly az elvonás következtében egy gyenge lefolyású infarktuson esett át. Mivel az őt kezelő orvosi csapat nem tudta, hogy függő, a gyógyszeres kezelés hatására újra a droghoz nyúlt. Nincs hol maradnia, ezért nagymamájához, Beverly Lemmonhoz költözött. Próbál tiszta maradni, munkát és olyan párt keres magának, aki mellett egészen érezhetné magát. A fénykép készítő fogfájás gyötörte az elmúlt pár napban, és komoly fájdalmai voltak. Mégis szereti ezt a képet, és Facebook-profilképént használná.

A júliusi napfénytől boldog Lerrynn Hummel. Canton OH, 2016

Lerrynn barátjával, Eddel bérelt házuk udvarán üldögél. Szeretne dolgozni, de ezen a környéken autó nélkül szinte lehetetlen mozdulni. Lerrynn kábítószerbeteg, vényre kapható altató volt az első lépcsőfok a függőségben. Az Oxycontinről hamar a sokkal olcsóbb heroinra váltott. Próbált lejönni, de az elvonók után mindig visszaesett. A kép elkészülte után pár hónappal túladagolás következtében leállt a légzése, akkor még meg tudták menteni. Végül fentanil-túladagolásban halt meg. A gyógyszer Ed elhunyt nővére holmijának rendezése közben találta.

Keith Morlan fiával, Chuck Morlannal, Kenmore, OH, 2017

Keith gépészként dolgozik a barbertoni Hard Drive Transmissionnél, Chuck pedig a Clinton Aluminium munkatársa. Keith valóban van a második feleségétől, Nacole-tól. Nacole hűtlen volt hozzá. Keményen dolgozik, akár a fia. Chuck pár éve érettségizett, minden sportágban jó volt, és jó átlaggal végzett. Unalmasnak tartja a munkáját, és kereskedelmi iskolába akar menni. Ez akkor lesz aktuális, ha barátnője, Sarah befejezi a Cuyahogai Közösségi Egyetemen az üzleti tanulmányait. Chuck és Sarah Westview lakókocsiparkban él abban a lakókocsiban, amelyben nagymamája, Beverly, és a már elhunyt nagypapa, Jack élt.

az epika erővonalai bontakoznak ki ezeken a képeken, ami azt is jelenti, hogy az egészből kivett képek, akár a mostani számban közöltek is, csak töredékeket tudnak megmutatni a történetből. Ha mindenképpen hazai párhuzamokat keresünk, akkor Fejes László *Esküvő* című képe idéződik fel bennünk, majd Török László *A család* című munkája, aztán Korniss Péter munkásságának egyik vonulata.

Vitone munkái számos elméleti kérdést is felvetnek, párat megemlítek: miképpen teremthető meg a narrativitás akár egyetlen képen belül, mi jellemzi a kép és szöveg kapcsolatát, egyáltalán, ez a kapcsolat miképpen teremthető meg, s hogy a képekhez kapcsolódó szöveg miképpen befolyásolja magának a képnek az értelmezését. Itt jegyzem meg, hogy bár nem végeztem tartalomelemzést, az mégis megállapítható, hogy a szövegek döntő többségükben az egyéni boldogulás kérdését érintik, s az is érződik, hogy a képek szereplői sűrűn néznek a semmibe, ezek az emberek egyáltalán nem sikertörténetek szereplői.

Ennek kapcsán Joe Vitone erőteljes társadalmi meghatározottsággal bíró nézőpontjára is utalnom kell, sőt, a kiüresedő tekinteteket és az emberek önmagukra hagyottságát látva elsősorban arra kell utalnom.

Gion Nándor hátrahagyott írásai VI. rész

Nem akármilyen utazás¹

Szereplők:

Férj

Feleség

Szín: lakás, az utcáról nagyvárosi zajok szűrődnek be, néha egy-egy hangosabb kiáltás, ami egy bérházlakásban a lépcsőházból hallatszik.

Feleség: *(boldogan kiabálva, a hangja eleinte halkabb, majd fokozatosan erősödik, mintha egy másik helyiségből jönne)* Megtaláltam a térképet! Megvan!

Férj: Na, végre! Hol volt?

Feleség: Itt volt a szekrényben. Nem tudom, de valahogy éreztem, hogy itt kell lennie. Meg kellett volna nézнем hamarabb.

Férj: Jól van. Add csak ide, hadd nézzem!

Feleség: Ne, még ne! Beszéljük meg előbb pontosan, hogy hova utazunk.

Férj: Ugyan! Már megint kezded. Már éppen elégszer elmondtam, hogy előre nem beszélünk meg semmit.

Feleség: De hát, enélkül olyan bizonytalan. Olyan, mint egy mese.

Férj: Nem igaz! Ez nem mese. Mi ma délután elutazunk. Ma délután. Érted?!

Feleség: Igen, igen. De talán eleinte mégis tudnunk kellene, hogy...

Férj: *(idegesen közbevág)* Nem, nem kell semmit sem tudnunk. Elmegyünk, mert el akarunk menni. És ahol majd minden tetszeni fog, ott majd megállunk. De, hogy hol, azt előre nem tudhatjuk.

---

1 A Forrás 2017/2. számában megkezdte, 2017/7–8., 2018/4., 10. és 2019/5. számában folytatta a Gion-életműkiadásból kimaradt írások közzétételét. A legutóbb közreadott forgatókönyvvel indult el a messze legnagyobb kiadatlan műcsoport: a drámai művek közzététele. A sorozatnyitó darab, a *Krisztus katonái a Görbe utcából* című – még le nem forgatott – tévéjáték forgatókönyve után most egy – eddig még föl nem vett – rádiójáték szövegek könyve következik.

Jelen darab filológiai érdekessége, hogy Gion Nándor felesége, Eszter kézírásával maradt fenn: gépi átírata és a művet lediktáló író szándéka szerinti eredeti címe nem ismert. A címet a műből vett idézettel pótoltuk, mert bár több más részletet is hasonlóan találónak éreztünk volna – például *Azóta gyűlölöm az ócskásokat* vagy *Tudod, a lehetőség, az nagyon fontos* –, egyet szükségesnek éreztünk a mű élére is kiemelni. Az írás tematikai rokona a *Naponta két hamutartó* című rádiójáték, amely itt hallgatható meg: <https://pim.hu/hu/media/naponta-ket-hamutarto#volume>; diszkográfiai adatai pedig a következők: Újvidéki Rádió magyar nyelvű drámaműsorok szerkesztősége, bemutató: 1974. január 15., dramaturg-szerkesztő: Deák Ferenc, rendező: Vajda Tibor; szereplők: Váradi Hajnalka – feleség, Fischer Károly – férj, Sántha Sándor – taxisofőr; technikai munkatárs: Stevan Simić, hangfelvevő: Stanislav Stepanović.

A *Nem akármilyen utazás* szövegét az író hagyatékában (OSzK Kéziratár, Fond 583.) lévő gépiratból dr. Nagy Géza kedves párja segítségével rögzítette. Az ő munkájukat és Gion Eszternek a mű közreadásához való hozzájárulását ezúttal is köszöni e sorok írója, Kurcz Ádám István.

Feleség: *(a férjét agítálva)* Figyelj ide! Hiszen, ha tudjuk, hogy hova akarunk menni, akkor is választhatunk a különböző útvonalak közül. Nézd csak, például...

Férj: Nem nézek semmit. Én minden kötöttségtől meg akarok szabadulni. Én ezért utazom!

Feleség: De hát, hiszen én is! Csak attól félek, hogy céltalanul elindulni... az nagyon nehéz.

Férj: Nem érdekel, hogy nehéz, vagy nem nehéz. Én így akarok, és eddig te is így akartál.

Feleség: Igen, igen, de...

Férj: *(idegesen közbeveg)* Add ide a térképet. Nagyon kezdesz idegesíteni.

Feleség: Jó, ahogy akarod. Itt a térkép. *(Az asztalra teszi, kis puffanás hallatszik, majd a lapok zizzenése)* Csak azt tudnám, mit nézel azon a térképen olyan sokáig.

(Kis szünet, lapok zizzenése hallatszik)

Férj: *(békítően)* Figyelj csak ide. Nem akarok én veszekedni, csak tudod, milyen hamar felidegesítem magam. Tudod, én már kissrác koromban is szerettem nézegetni a térképet. Akkor egy csúnya kisvárosban laktunk, és én nagyon utáltam ott lenni, és mindenképpen el akartam jönni. És amikor a térképet néztem, akkor mindig a lehetőséget láttam benne arra, hogy van hová mennem, és arra, hogy választhatok a helyek között. Tudod, a lehetőség, az nagyon fontos. Ezt kell megértened.

Feleség: De mi ma indulunk, nekünk a lehetőség már nem elég.

Férj: Mi az egyik lehetőséget kihasználjuk azzal, hogy ma kimegyünk az állomásra, felülünk egy vonatra és elindulunk...

Feleség: Jaj ne, ne folytasd ezt tovább, mert mi már, te is tudod...

Férj: *(nagyon határozottan, és kissé türelmetlenül folytatja)* ...és utána már csak választanunk kell tudni a helyek között. Érted? *(nagyon erőlyesen)* Érted?

Feleség: *(halkan)* Te biztosan hiszel ebben?

Férj: Igen!

Feleség: *(szintén halkan)* Jó, akkor jó. *(Kis szünet után más hangon folytatja)* Mit gondolsz, mikor veszik észre a szomszédok, hogy elmentünk?

Férj: Gondolod, hogy valakit is érdekel ez?

Feleség: Hát persze!

Férj: Na, én ebben egyáltalán nem lennék olyan biztos.

Feleség: Képzeld csak el, kijön a rendőrség, kihallgatják őket, és mindenki azon fog gondolkozni, hogy mikor láttak bennünket utoljára.

Férj: Néháynak nehezen fog eszébe jutni.

Feleség: Hogy mi milyen fontos emberek leszünk! Kár, hogy nem láthatjuk.

Férj: Csoda tudja, én nem sajnálom. Örülök, hogy végre itt hagyom az egész társaságot.

Feleség: *(nevetve)* Örömet okozunk nekik. Majd megtárgyalják, hogy vajon mi is történhetett velünk. Esetleg arra gondolnak, hogy meggyilkoltak bennünket.

Férj: *(gúnyosan)* Legalább egy kis változatosságot hozunk az életükbe.

Feleség: És ha tudnák, hogy tulajdonképpen mi is történt velünk. Mit gondolsz, akkor mit szólnának?

Férj: Nem értenék.

Feleség: Hogyhogy nem értenék?

Férj: Az emberek többsége nem tudja elképzelni, hogy egyszerűen el lehet utazni úgy, hogy mindent magad mögött hagysz.

Feleség: Arra vajon nem gondolnának, hogy úgyis visszajövünk, és...

Férj: Nem, ne folytasd! Erre még csak nem is gondolnak!

Feleség: Ők gondolhatnak, és valószínű, hogy erre gondolnak majd.

Férj: Ne is említsd ezt, ne is említsd! (*mintegy önmagát is biztatva*) Hiszen az teljesen kizárt!

Feleség: (*beleegyező hangon*) Hát persze, igazad van, erről felesleges még beszélni is.

(*Kis szünet*)

Férj: Írj egy levelet az anyádnak, hogy hol találja meg a lakáskulcsot.

Feleség: (*tétovázva*) Igaz... a levelet is meg kell írnom.

Férj: Írd meg most, mert utána egy-két dolgot be is kell pakolnunk.

Feleség: (*halkan*) Mondanom kell valamit...

Férj: (*döbben*) Mit?

Feleség: Hirtelen, szóval olyan nehéz kezd lenni... Ennek a levélnek a megírása... és minden valahogy...

Férj: (*közbevegő*) Hallgass! Nekem nehogy azt merd mondani, hogy te kezded megbán...

Feleség: (*szinte sikolto*) Nem, jaj dehogy!

Férj: Nahát! Körülbelül két óránk van még.

Feleség: Miért kettő? Hiszen nem tudjuk, hogy milyen vonattal megyünk.

Férj: Két óránk van még, és még valamit be is kell pakolnod.

Feleség: Hiszen lehetne akár öt óránk is még.

Férj: Csak kettő van, utána el kell indulnunk.

Feleség: Nem értelek, kezdelek nem érteni.

Férj: (*idegesen*) Nem is kell, hogy érts. Két óránk van, mert lehet, hogy utána késő.

Feleség: (*döbben*) Késő?! Miért késő?

Férj: (*emelt hangon, akadozva*) Azért, mert..., azért, mert késő. Na! Egyszerűen késő.

Feleség: (*gúnyosan*) Félsz? Félsz, hogy később már nem mersz elindulni?

Férj: (*ordítva*) Hallgass! Nem félek! Én nem félek!

(*Egy tárgy puffanása hallatszik, mint amikor véletlenül lelöknek pl. egy hamutartót az asztalról. Utána rövid szünet*)

Feleség: (*döbben és halkan*) Ne, ne így csináljuk.

Férj: (*kedvesen, kissé halkan*) Gyere ide, gyere ide hozzám. Tényleg, mire jó ez? Hiszen mi együtt akarunk elmenni, nem?

Feleség: Igen. És ma indulnunk kell, és addig még be is kell pakolni, és meg kell írni a levelet...

Férj: Látod, mennyi dolgunk van még!

Feleség: (*székreccsenés, mint amikor feláll az ember a székről*) Előbb inkább bepakolok...

Férj: Jó, ahogy neked jobb. Csak siessél.

Feleség: (*léptek hallatszanak, majd a hangja a másik szobából*) Nem akarsz segíteni?

Férj: Félek, hogy összeveszünk rajta, és azt nem akarom.
 Feleség: Dehogyan. Gyere csak át!
 Férj: Jó, megyek. *(hangja egyre erősebb)* Minél kevesebb holmit, az a lényeg.
 Feleség: Hirtelen nem is tudom, mi fontos most számunkra.
 Férj: Számunkra innen már semmi.
 Feleség: Hogyhogy semmi?!
 Férj: Úgy, hogy mi nemcsak az emberektől, hanem a tárgyaktól is meg akarunk szabadulni. Mindentől, hisz tudod!
 Feleség: Biztos vagy ebben? Muszáj?
 Férj: Nem muszáj.
 Feleség: *(habozva)* Te, el szeretnék neked mondani valamit.
 Férj: *(viccesen)* Figyelem, hölgyem!
 Feleség: Azt hiszem, ez nagyon komoly, és most nagyon kikíváncozik belőlem.
 Férj: Jó, nagyon komolyan figyellek.
 Feleség: Nem fogsz megharagudni, ígérd meg előre.
 Férj: *(kis szünet után, sürgetve mondja)* Jó, ígérem, csak mondd!
 Feleség: Tudod, hogy én egyszer együtt laktam egy idős rokonommal egy nagyon elhanyagolt lakásban...
 Férj: *(közbeváág)* Ezt már mesélted.
 Feleség: *(ugyanolyan hangon folytatja)* ...és rettenetesen zavart az öregnek az a sok ócska holmija, amire nem volt szükség. Egyszer hívtam egy ócskást, hogy vigye el mindet. Nem kell pénz, csak vigye el! És aztán az ócskás csak az orrát húzogatta, és azt mondta, hogy ezek már a kutyának sem kellenek. Én akkor fogtam magam, összepakoltam mindent, és azt mondtam, hogy nem adok el semmit, és nem is akartam soha eladni semmit, és tűnjön el rögtön az ócskás.
 Férj: De miért?
 Feleség: Hirtelen fontosak lettek azok az ócska holmik. Talán azért, mert az ócskás úgy, olyan nagyképpen leszólta őket. És azóta gyűlölöm az ócskásokat.
 Férj: És hogy jutott most ez eszedbe?
 Feleség: Nem tudom. *(akadozva)* Csak úgy... eszembe jutott.
 Férj: Nem igaz. Nem mered megmondani. Mondd meg nyugodtan, tudod, hogy már megígértem, hogy...
 Feleség: *(gyorsan közbeváág, mint aki túl akar lenni rajta)* Mert most úgy érzem, hogy te vagy az ócskás.
 Férj: *(rövid szünet után, döbbenet)* Ne! Felejtsd el az egészet. Kérlek! Nem szabad most erre gondolnod.
 Feleség: *(majdnem sírva)* Megpróbáltam elfelejteni, mondogattam magamban, hogy hülyeség az egész, mi együtt határoztuk el, hogy megyünk...
 Férj: *(gyorsan, hadarva)* Igen, együtt határoztuk el. És mind a ketten el akarunk menni. Így van, nem?
 Feleség: Így, és látod, mégis.
 Férj: Semmi mégis. Menni kell, nincs mese.
 Feleség: Talán azért van ez nálam, mert sok mindent..., szóval sok mindent sajnállok itthagyni.
 Férj: Ne, kedves, ne mondj ilyet. Hiszen lesz nekünk még mindenünk.

Feleség: Igen, így van.
Férj: *(kérlelve)* Ugye, elhiszed ezt?!

Feleség: Igen, elhiszem. Persze, hogy elhiszem.
Férj: És azt is elhiszed, hogy én nem vagyok ócskás, és soha nem is lehetek!
Elhiszed, ugye?!

Feleség: Igen, elhiszem. Ezt is elhiszem. Mindent elhiszek, csak ne sorold fel, kérlek!

Férj: *(kis szünet után)* Jól van, azt hiszem, így van jól.
Feleség: Hát..., csomagoljunk, jó?
Férj: Igen, most már kezdjük, mert kevés az időnk.
Feleség: Nem is tudom hirtelen, hogy mit vigyünk magunkkal...
Férj: Ez a te dolgod!
(Innentől a beszélgetés felgyorsul kicsit, mindketten izgatottak az út miatt)

Feleség: No, várj! Először megállapodunk abban, hogy mit viszünk, és csak utána rakjuk be a bőröndbe. Jó?
Férj: Rendben.
Feleség: Akkor hát..., először is fehérneműk, aztán ingek, pulóverek, egy-két nadrág, egy-két szoknya, nekem az a bordó és zöld ruhám, neked egy öltöny, nekem azok a sapkám, ékszerek, aztán...
Férj: Állj, állj, ez már így is rengeteg.
Feleség: Na de mit lehet kihagyni?
Férj: Például az az öltöny nem kell nekem.
Feleség: De az olyan szép, és tudod, milyen drága volt, most meg csak úgy itthagyjuk!
Férj: Nem lesz rá szükségem eleinte, meg aztán sok helyet foglal el.
Feleség: Azt akarod mondani, hogy úgysem fogunk elegánsabb helyre menni?
Férj: *(nevetve)* Dehogynem. Grace Kelly soron következő estélyén már mi is ott leszünk.
Feleség: *(egyre jobb kedvű a hangja)* Sajnos nem lehet.
Férj: Hogyhogy?
Feleség: Mert nincs estélyi ruhám.
Férj: Majd veszünk valamit!
Feleség: *(nevetve)* Ha tényleg el akarsz menni Grace Kelly estélyére, akkor nem valamit, hanem egy szép esti ruhát kell vened!
Férj: *(viccesen)* Sajnos. Pedig oda muszáj lesz elmenni.
Feleség: Nem sérthetjük meg, igaz?
Férj: *(jókedvűen)* Így van, hölgyem, és ha ön új ruhában jön, akkor én sem mehetek egy ilyen ócska vacakban, tehát az öltöny marad.
Feleség: Hiába, nem lehet vitatkozni veled. *(engedékenyen)* Jó, az öltöny marad.
Férj: Akkor elő a bőröndöt! Én adogatom, te pedig rakod.
Feleség: Helyes. Először a fehérneműk.
Férj: Tessék parancsolni. És tudod, hogy 1 óra 10 percünk van már csak?
Feleség: Úristen! A cipők! Azokat elfelejtettem. Gyorsan azt a két párat add ide!
Férj: Félek, hogy sok lesz, de azért tessék.
Feleség: A pulóvereket, ingeket kérem!

Férj: Máris adom.

Feleség: Olyan gyorsan csináljuk, hogy még a végére sok minden kimarad.

Férj: Az a legkevesebb. Csak gyerünk, folytassuk.

Feleség: A nadrágokat és a ruháimat!

Férj: Igenis! *(viccelődve, olyan katonásan mondja)*

Feleség: Mindjárt nem leszek megelégedve veled. Mondtam, hogy a bordó és zöld ruhákat viszem! *(ő is viccelődve beszél)*

Férj: Bocsánat! Máris adom őket.

Feleség: A sapkáimat!

Férj: Hol vannak! Nem találok.

Feleség: Ott, ott, jobbra tőled.

Férj: Ahá! Ebben a kupacban.

Feleség: Hogy itt milyen felfordulás van! *(kiáltja)*

Férj: Nem baj! Majd...

Feleség: *(közbeváág)* Semmi majd! Én már ugyan nem csinálok rendet.

Férj: *(nevetve)* Hát persze, hogy nem, hiszen 50 percünk van már csak.

Feleség: Húha! Kétszer is húha.

Férj: Mi a baj, kétszer is?

Feleség: Az egyik az idő, a másik, hogy megint kezd hányingerem lenni.

Férj: Ūristen, a szokásos utazás előtti?

Feleség: Ūhüm.

Férj: Szólj akkor a gyomrodnak, hogy most hagyja abba, mert ez nem akármi-lyen utazás.

Feleség: Ūgy látszik, nem érzi a különbséget. Majd megmosom kicsit az arcom. *(léptek hallatszanak, majd vízcsofogás, és utána a feleség hangja)* Milyen jó, hogy kijöttem! Teljesen megfeledeztünk a szappanról, a törülközokról és a fogkefékről, meg aztán a te borotvakészletedről.

Férj: Nem feltétlenül kell az én borotvakészletem!

Feleség: Hallgass. *(hangja erősödik)* Mindent hozok.

Férj: Jobban vagy?

Feleség: Valamivel. Emlékszel, tavalyelőtt lekéstük emiatt a vonatot, amivel arra a vállalati kirándulásra kellett volna mennünk.

Férj: Pardon, jutalomkirándulásra.

Feleség: Igaz. És utána senki sem hitte el, hogy a gyomrom miatt nem mentünk.

Férj: Igen. *(viccelődve mondja, mintha valakinek a hangját utánozná)* Előre megfontolt szándékú, közösségtől való távolmaradásnak minősítették.

Feleség: De legalább többet nem akartak ilyesmire elcipelni bennünket.

Férj: *(nevetve)* Ez volt a hasznunk belőle. De azért most nem késhetünk el.

Feleség: Most nem. Add csak ide azt a két törülközöt!

Férj: Ezeket hova rakod?

Feleség: Ezzel terítem le a többi.

Férj: Ahá! És mit gondolsz, ki fogja lecsukni ezt a bőröndöt?

Feleség: Ki? Hát mi!

Férj: Hölgyem, most nincs időnk tréfálgozni. 40 percünk van még!

Feleség: Én nem tréfálgozom. Ráülünk, és úgy.

Férj: Na, próbáljuk meg.
(Mindkettőjük hangján hallatszik, hogy erőlködnek)

Feleség: Itt, az én oldalamon nem megy.

Férj: Kicsit jobban nyomd!

Feleség: Jaj, ezt az én gyomrom nem szereti!

Férj: Szólj neki, hogy egy kicsit bírja még.

Feleség: Nem bírom jobban nyomni.

Férj: Csak egy pillanatig még! Még egy kicsit! Most! Kész!

Feleség: *(kifújja magát)* Hú, ez nem ment könnyen.

Férj: Nem. De most meg kell ígéred valamit.

Feleség: Mit?

Férj: Ha még ki is felejtettünk valamit, nem szólsz róla, jó?

Feleség: *(nevetve)* Jó, jó.

Férj: 30 percünk van még. Ezalatt a levelet is meg kell írnod!

Feleség: Jaj, persze, a levél. Nem írnád meg inkább te?!

Férj: Nem, ezt neked kell! Indulás!

(Léptek hallatszanak, a feleség átmegy a másik szobába. A férj marad, és innen beszél hozzá emeltebb hangon, kis szünet után)

Férj: Siess! Nagyon boldog vagyok. Már egy fél órát sem maradunk itt. Elkezdted írni?!

Feleség: *(hangja a másik szobából hallatszik)* Rögtön. Nem megy olyan könnyen.

Férj: Gyorsan, gyorsan! Még 20 percünk van. És azután utazás. Tudod, hogy alapján véve milyen nagy dolgot csinálunk most? Nem mindenki merné megtenni. Igen, erről van szó, hogy nem mernék. Pontosan. Ez az. *(kis szünet)* Mit gondolsz, hány ember cserélne most velünk? Szerintem rengetegen. Hogy állsz a levéllel? Siess!

Feleség: *(hangja nem lelkes)* Mindjárt, nem tudom olyan gyorsan...

Férj: Nem tudod olyan gyorsan! Hogyhogy nem tudod?! Hát tudd! Muszáj tudnod.

Feleség: Ne zavarj állandóan, így végképp nem megy.

Férj: Igazad van. Ne haragudj, de szinte már nem is vagyok itt. Már a vonaton ülök! Hallod? *(kis szünet)* Na, mi az, miért nem felelsz? *(kis szünet)* Már csak 13 percünk van! *(kis szünet)* Hallod? *(szinte ordítva)* Hallod egyáltalán, amit mondok? *(ismét szünet)* Mondd, itt vagy?

(Hallatszik, ahogy felugrik és átmegy a másik szobába. Hangja ismét a szokott erősségű)

Férj: Mit csinálsz?

Feleség: *(színtelen hangon)* Semmit. Láthatod, semmit.

Férj: *(döbbenet)* Még nem írtad meg a levelet?

Feleség: Nem.

Férj: Megörültél, pont most kezded megint, amikor már csak...

Feleség: *(nagyon ingerülten közbevág)* Igen, lehet, hogy megörültem.

Férj: Hogy lehetsz ilyen! Most, amikor már csak 5 percünk...

Feleség: *(közbevág, szinte ordít)* Hallgass! Ne mondd tovább!

Férj: Mi az, hogy ne mondjam. Hát nem érted, hogy mennünk kell, mindjárt mennünk kell!

Feleség: Nem érdekel! (*halkabban*) Nem tudok most elindulni.

FÉRJ: (döböntően) Hogyhogy nem? (sziszegve) Te! Te! Te aljas, gyáva! Igen, az vagy!

FELESÉG: (kiabál) Én gyáva? Te mondod ezt, aki a múltkor, amikor szintén bepakoltunk, utána kimentünk az állomásra, felültünk egy vonatra, és...

FÉRJ: Ne, ne mondd tovább! Hallgass el, mert megütlek!

FELESÉG: (előbbi hangon) Hát üss meg! Végigmondom, érted, a szemedbe mondom! Most végre kimondom, mert erről eddig hallgattunk, mintha meg sem történt volna!

FÉRJ: (rémülten kiabálva) Nem szabad megtenned! Miattunk, érted, miattunk nem szabad!

FELESÉG: ...és akkor, amikor a vonat ment velünk valamerre, a mi szabadságunk felé, akkor te hirtelen azt mondtad, hogy...

Férj: (*szinte segélykérően*) Ne!

Feleség: ...hogymost nem bírod tovább, és most vissza kell fordulnunk, és majd a következő alkalommal biztos elutazunk. Emlékszel, hogy ezt mondtad!? Mondd?!

(Rövid szünet)

Férj: (*halkan*) Igen.

Feleség: (*még mindig majdnem kiabálva*) És te mondod nekem, hogy gyáva! Te?! (*hirtelen elhallgat, rövid búra alatti csend*)

Férj: (*halkan*) Igazad van.

(Szünet)

Feleség: (*még mindig nagyon idegesen, kissé akadozva, de már nem kiabálva*) Jaj, mit tettem. Nem akartam én ezt, de ahogy hallottam, amiket mondtál a másik szobában..., meg itt is, úgy éreztem..., szóval nem bírtam tovább, és ezt meg kellett mondanom. Muszáj volt megmondanom..., és nem tudok most indulni... Képtelen vagyok.

Férj: (*színtelenül*) Jobb, hogy megmondtad, nem haragszom, jobb, hogy most mondtad meg.

Feleség: (*még mindig idegesen*) És mi lesz most, mit fogunk csinálni?! (*kérlelve*) Ne haragudj! Kérlek, ne haragudj rám!

Férj: Nem haragszom.

Feleség: (*reménykedve*) Mondd, nem rontottam el mindent?

Férj: Nem, azt hiszem, nem.

Feleség: De hát, de hát ez azt jelenti, hogy mi még elutazhatunk egyszer?

Férj: Akarsz? Biztosan hiszel benne?

Feleség: Igen. (*határozottabban*) Igen!

Férj: Akkor még elutazhatunk. (*határozottan, bár kissé önmagát biztatva*) Holnap, holnap elutazunk. És ne félj, a következő alkalommal biztosan sikerülni fog.

(zene)

Takáts József

Távírányítás vagy önállóság?

Csécsy Imre és Jászi Oszkár elmaradt levélvitája
1935-ből

Amikor 1987-ben Litván György és Varga F. János kis válogatást tettek közzé Jászi Oszkár és Csécsy Imre 1935-ös levelezéséből az *Újhold-Évkönyv* hasábjain, bölcsen fogalmaztak bevezető írásukban: a levelek nemcsak „mester és tanítvány” viszonyát mutatják meg, hanem „a Századunk hazai szerkesztésének és amerikai »távírányításának« arányait” is.¹ A *Huszadik Század* 1926-ban újraindított utódlapja Budapesten készült – Oberlinből, ahol Jászi élt, nem lehetett szerkeszteni. Az ő „távírányítása” csak elvi lehetett: a folyóirat politikai-eszmei irányvonalának a meghatározása. Ám még ennek az elvi irányításnak is erős korlátai voltak: a harmincas évek közepére eltávolodtak egymástól Jászinak és itthoni politikai barátainak a nézetei. Alapkérdésekben tértek el immár: például a szovjet-ország kísérlet, vagy saját ifjúkori eszmei tájékozódásuk értékelésében. 1934 nyarán, Jászi európai utazása idején a *Századunk* pénzügyi-vezetési válságát úgy oldották meg, hogy a folyóirat szerkesztését átvette (előbb társ-, majd egyedüli szerkesztőként), anyagi terhet is vállalva Csécsy Imre.² Ekkortól vált rendszeressé a levelezésük, amely egyszerre mutatja meg „mester és tanítvány” részben azonos, részben eltérő politikai-eszmei nézeteit, s a lapkészítés nehézségeit.

Olvasva e nagy részben publikálatlan levelezés közel egészét, csak visszaigazolhatom Litván György portréjának szavait: „Csécsy haláláig, tehát teljes négy évtizeden át lényegében mestere, az örök emigráns Jászi hazai képviselőjének, »helytartójának« tekintette magát. Odaadó hűsége megható volt.”³ Ugyanakkor féltő, hogy e megfogalmazások – „mester és tanítvány”, „hazai képviselője”, „helytartója” – leárnyékolják Csécsy eltérő, önálló politikai-eszmei törekvéseit. Az *Újhold-Évkönyv*ben közölt levelek, azt hiszem, Jászi amerikai „távírányításának” két további korlátját is láthatóvá teszik: egyrészt budapesti képviselőjének önállóságát, másrészt saját eszmei elbizonytalanodását. Jászi rendkívül határozott volt a folyóirat politikai vonalvezetését illetően, miszerint teljesen és egyforma mértékben el kell utasítani mind a fasizmus/nácizmus, mind a bolsevizmus politikáját és ideológiáját (sőt, a szociáldemokráciáét is), de ennél többet várt volna el a *Századunktól*: „a Fasizmus és a Bolsevizmus örvénye közötti” „harmadik út” politikája eszmei alapjának a kidolgozását. Első

1 Litván György – Varga F. János: *A Századunk körül*. Csécsy Imre és Jászi Oszkár levelezéséből. In: *Újhold-Évkönyv* 1987/2. Szerk.: Lengyel Balázs. Budapest, Magvető 1987. 397.

2 Litván György: *Jászi Oszkár*. Budapest, Osiris, 2003. 353.

3 Litván György: *A magyar polgárság citoyen lelkiismerete*. Csécsy Imre (1893–1961). In: Uő: *Sorstársak és kortársak*. Budapest, Noran, 2008. 123.

nagy (tanulmányértékű) útmutató levelében, még 1933-ban, Csécsyre hagyományozta tehát a liberális szocializmusra vonatkozó tizenöt éves töprengését.⁴

Litván és szerzőtársa jó érzékkel válogatták a közzétett szövegeket: az 1935-ös a legfontosabb év a *Századunk* történetében, és ismereteim szerint Csécsy június 21-i levele a legkonceptiózusabb a Jászival folytatott korrespondanciában. Igazi „elvi levél”, amilyeneket Jászi szokott írni Budapestre. Mivel e tanulmány olvasójának nem biztos, hogy a keze ügyében van az *Újhold-Évkönyv*, előbb idézem azokat a megelőző részleteket Csécsy, illetve Jászi tavaszi leveleiből, amelyek elvezettek a június 21-i fejtegetéseihez, majd a szokásosnál hosszabban magát a nyári „elvi levelet”. A kiindulópont Csécsy május 11-i kijelentése volt, amellyel jelezte, hogy tartja magát az 1934-ben, körtvélyesi megbeszélésükön leszögezett elvekhez: *„Bolsevizmussal és fasizmussal egyaránt szembenállva, a demokrácia és a szabadság álláspontját hirdetjük. Többet kellene foglalkoznunk gazdasági kérdésekkel és nevezetesen tisztázni egy korszerű gazdasági liberalizmus alapeszméit.”*⁵ Jászi erre május 26-i válaszában így reagált: *„A lapnak most egy fogyatkozása van: nem elég világos a kapitalizmustól való elhatároltsága. Pl. az okos és finom Gönczi [Jenő] panaszkodik, hogy a zsidó kapitalizmus érveit fogadta el. Ennek az az oka, hogy mint Te is helyesen írod, még nincs meg a liberális, kooperatív, antietatikus szocializmusnak egy szolid doktrínája. Épp ezt kellene megteremteni. Ismered-e az Oppenheimer: Weder Kapitalismus noch Kommunismus című könyvét. Ez sem teljes és végleges, de legalábbis kezdet.”*⁶

Jászinak, látható, semmi kifogása nem volt Csécsy első (fasizmust, bolsevizmust, demokráciát emlegető) mondata ellen, hallgatólagosan elismerte a helytálló voltát, jelentősen átfogalmazta viszont a második mondatát. A budapesti levélben *„egy korszerű gazdasági liberalizmus alapeszméi”*-nek kidolgozásáról esett szó, a válaszban ez a *„liberális, kooperatív, antietatikus szocializmus”* doktrínájává alakult. Ugyanarról beszéltek-e a levelezőpartnerek? A kérdésre Csécsy júniusi levele adhat választ: *„Elismerem, hogy a kapitalizmustól való elhatároltságunk nem elég világos. Ezt azonban megint csak a fogalmak tisztázatlanságának tulajdonítom. Mi ketten ugyan tisztáztuk Körtvélyesen, hogy különbséget teszünk kapitalizmus mint magántulajdoni gazdálkodás és kapitalizmus mint politikai uralmi rendszer között. De egyrészt ezt a disztinkciót még mindig nem tartom elég világosnak, másrészt ennek a disztinkciónak értelme sincs pontosan tisztázva. Úgy gondolom, ez lenne a SZÁZADUNK következő feladata. / Gönczi állítását, hogy mi a zsidó kapitalizmus érveit fogadjuk el, kissé szimplistának [leegyszerűsítőnek] tartom. (...)*

Egyáltalán nem tartanám szerencsésnek, ha álláspontunkat a kapitalizmus–szocializmus ellentét szemszögéből határoznók meg. Szívesen elfogadnám a »liberális, antietatikus, kooperatív szocializmus« eszméjét, ha ebben a sok jelzővel megtámasztott és megszorított fogalomban éppen a szocializmus nem lenne annyira kétes. Annyi különböző törekvés foglalta már le magának ezt a fogalmat, hogy egy új igénylő számára aligha marad már belőle valami. De szükség van-e rá egyáltalán? Nekem a szocializmus (persze nem a marxi, hanem a klasszikus) nagyon rokonszenves, de mégis azt hiszem, hogy nemcsak a tételeknek, de maguknak a kifejezéseknek is gyökeres megújítására lenne szükség. (...) És, ismétlem, a szabadságtörekvések, azaz a liberalizmus új értelmezését tartanám a legfontosabbnak. Az új borhoz azonban új tömlő kell, s ezért legszívesebben nemcsak a szocializmus, hanem a liberalizmus kifejezéseit is elvetném. Bár lehet, hogy amint a demokrácia fogalmát sikerül megtisztítanunk a történelmileg hozzája tapadó demagógiától és kapitalizmustól,

4 Jászi Oszkár levele Csécsy Imrének, 1933. október 15. Lásd: *Jászi Oszkár válogatott levelei*. Összeáll.: Litván György, Varga F. János. Budapest, Magvető, 1991. 346.

5 Csécsy Imre levele Jászi Oszkárnak, 1935. május 11. Lásd: *Újhold-Évkönyv* 1987/2., 406.

6 Jászi Oszkár levele Csécsy Imrének, 1935. május 26. Lásd: Uo. 407.

úgy sikerülhetne ez a liberalizmussal is. A szocializmussal már aligha: ehhez az erőszak és a szellemi merevség már talán elválaszthatatlanul hozzátapadt.”⁷

Csécsy soraiból nemcsak az világlik ki, hogy aki bennük beszél, nem tartja magát szocialistának, liberális szocialistának se (ellentétben Jászival), de az is, hogy vélhetően nem is tud sokat az irányzatról, hisz úgy véli, „új igénylő” a szocializmus mezején. „Mestere”, ha emlékezett még 1933-as nagy útmutató levelére, amelyben oldalakat szentelt a liberális szocializmus fő téziseinek és szerzőinek, most rádöbbenhetett, hogy a „tanítvány” az elmúlt másfél-két évben nemigen vált jártassá ezen a területen. E nyári levél arról tanúskodik, hogy Csécsy nem azt az ideológiai munkát kívánta 1935-ben folytatni, amit Jászi a húszas évek elején abbahagyott,⁸ és 1933-ban rátestált utódjára. Az utódja kívánt lenni, de a maga feje után indult el. Ami őt érdekelte, az a liberalizmus megújítása volt: „egy korszerű gazdasági liberalizmus alapeszméi”-nek kidolgozása. Csécsy nem volt elméleti ember; gyakorló közgazda volt, előző éveiben egy magánbiztosító társaság igazgatója. Nekem, harmincas évekbeli cikkeit olvasva, nem tűnik úgy, hogy előrehaladt volna a kidolgozás munkájában. S amikor két év múlva találkozott egy szerzővel, Polányi Mihállyal, aki úgyszintén „egy korszerű gazdasági liberalizmus alapeszméin” törte a fejét, nem ismerte fel az írásaiban a saját törekvései rokonát.

A *Századunk* 1935-ben Csécsy *Megbukott-e a demokrácia?* című nagy tanulmányával indult; bizonyára e szövegre is célzott júniusi levelében arról írva, hogy „a demokrácia fogalmát sikerül megtisztítanunk a történelmileg hozzája tapadó demagógiától és kapitalizmustól”. Ez volt az első alkalom, hogy a lap az új szerkesztő cikkével kezdődött. Az olvasók vélhetően többnek látták, mint egyszerű közleménynek – programnyilatkozatnak. A *Megbukott-e a demokrácia?* szerzőjének – ha nem is a legjobb, de – legjelentősebb politikai írásműve a harmincas évekből. Eredetileg előadásként hangzott el 1935. január 11-én a Cobden-Szövetségben, azaz döntően liberális közönség előtt. A Jászi és Csécsy leveléből is idézett Gönczi-féle panasz, miszerint a *Századunk* „a zsidó kapitalizmus érveit” fogadja el, talán a Cobden-Szövetségre utal; mai magyarra fordítva azt jelenti, hogy ‘a Cobden-Szövetség ortodox liberális, értsd: kapitalizmusvédő érveire’ igazodik. Az előadásban valójában kevés szó esett a kapitalizmusról. A szerző éppen arra törekedett, hogy olyan politikai eszmefuttatással álljon elő, amely nem a kapitalizmus–szocializmus, hanem a demokrácia–diktatúra tengely köré épül. De lássuk ezt kissé részletesebben!

Az előadás egyrészt megkülönböztette egymástól a politikai és a gazdasági liberalizmust, ám elnapolta az elválasztás részletes megtárgyalását. Megkülönböztette a liberalizmust (és a magántulajdonon alapuló gazdasági rendszert) a monopolkapitalista rendszertől: igent mondva az előbbire, nemet az utóbbira. Későbbi részében pedig élesen bírálta Rooseveltnél gazdasági beavatkozásait. Olyasfajta álláspont rajzolódik ki a szövegből, amely jól ismert a tízes évekből: Szabó Miklós annak idején neoliberalisnak nevezte ezt a polgári radikálisokat jellemző gazdaságpolitikai felfogást. Elnevezése nem volt túl szerencsés (hisz neoliberalisnak a harmincas-negyvenes évektől induló nemzetközi közgazdasági gondolkodást szokás nevezni, amelyre e magyar jelenség nem hasonlít), ám a leírása nagyon is találó. A monopolkapitalizmus, a mamutvagyonok megszüntetése volt az irányzat célja, írta Szabó, s ezzel a „tisztta” piaci viszonyok kialakítása, amelynek révén ez az „igazi kapitalizmus” egybeesne az „egyenlő esélyekkel versenyző kistulajdonosok” szocia-

7 Csécsy Imre levele Jászi Oszkárnak, 1935. június 21. Uo. 408–409.

8 Jászi 1919 őszén írta bécsi emigrációjában akkor kiadatlanul maradt Anti-Marx könyvét, amely először 1983-ban jelent meg Párizsban *Marxizmus, vagy liberális szocializmus* címmel. A húszas évek elején írt cikkeiben újra és újra visszatért az új szocializmus, vagy liberális szocializmus kidolgozásának a kérdéseire.

lizmusával. A *Huszedik Század* körében a liberális szocializmus és a georgeizmus hívei is ezt az „utópikus harmadikutas ideológiát” vallották, amelyet Szabó egyként neoliberaisnak tekintett.⁹

Amít a történész a polgári radikálisok tízes évekbeli felfogásáról írt, többé-kevésbé Csécsy előadására is érvényesnek látszik. A hallgatói, olvasói mégis újnak érezték. Azt feltételezem, hogy egyrészt a nyelve miatt: nem „szocialistául” beszélt, hanem döntően a Cobden-Szövetség nyelvén. Másrészt egyértelművé tette, hogy a demokrácián a liberális demokrácia nyugati formáit érti,¹⁰ márpedig ez az azonosítás liberális beszéd volt. Az előadás közzététele után a *Századunkban* vita indult a témáról, amelynek a cikkei Csécsy szövegének általában csak azt a részét vitatták, amelyben kételyét fejezte ki, alkalmazhat-e önmaga védelmében erőszakot egy demokrácia belső antidemokratikus ellenfelei ellen. Egyedül a *Századunk* főszerkesztőjének (amely ekkor inkább névleges tisztség volt, mint valóságos), Vámbéry Ruzstemnek, a budapesti polgári radikális gárda legtekintélyesebb tagjának a hozzászólása foglalkozott Csécsy cikkének más részeivel is. Szellemes, szeszélyes írásában hosszan tárgyalta, hogy a demokrácia nem azonos a többpárti parlamentarizmus nyugati rendszerével, élesen bírálta a többpárti parlamentarizmust.¹¹ Úgy tűnik, a régi radikálisoknak nem nagyon tetszett Csécsy liberális beszéde.

Még az év elején írt első levelében Csécsy beszámolt Jászinak Vámbéryvel való kellemtelen szóváltásáról. Az esetet négy nappal az előadása után írta meg Amerikába. „A vita során ő is [mármint Vámbéry] azt fejtegette, hogy a demokrácia és liberalizmus eszméi ma már elavultak. Megmondtam neki, hogy mindazonáltal én ezeket az elavult eszméket akarom képviselni... Szemére vettem Vámbérynek, hogy tizenöt év alatt semmit sem tett azért, hogy a régi radikális ideológiát át lehessen menteni...”¹² Csécsy szemrehányása nyilvánvalóan igaztalan volt. Utóbb, mint levelében írta, helyreállt köztük a béke. Lehetséges, hogy Vámbéry idézett fejtegetését a demokrácia, a liberalizmus avult voltáról részben Csécsy előadása váltotta ki. Szocialista nézőpontból a liberalizmus és a liberális demokrácia valóban történelmileg meghaladott eszmének minősülhetett 1935-ben. Márpedig Vámbéry (fabianus) szocialista volt – már ha kitartott 1929-es álláspontja mellett.¹³ A vitához való elegáns hozzászólása nem elevenítette fel egykori szóváltásukat, csupán leszögezte, hogy a demokráciát nem lehet azonosítani liberális parlamenti formájával, lehetnek másféle formái is, s a többpárti rendszer sok-sok okból elutasítható.

Csécsy előadását a szociáldemokrata folyóirat, a *Szocializmus* is elemezte – és új jelenségnek láttatta. A róla szóló szemlét Vándor Zoltán, azaz Rónai Zoltán írta, aki brüsszeli emigrációban élve volt főmunkatársa a Szocializmusnak, s egyébként Jászi állandó, sokra tartott levelezőtársa is volt. Vándor cikke reformliberalizmusnak, illetve új liberalizmusnak nevezte Csécsy fejtegetését, amellyel „új alakban jelentkezik” a polgári radikalizmus. „Az októberi radikalizmusban nem volt semmi ellenséges vonás a munkásmozgalommal szemben.

9 Hanák Péter (főszerk.): *Magyarország története 1890–1918*. Budapest, Akadémiai, 1978. 930–931. A tízkötetes *Magyarország története* sorozat 7/2. számú kötetébe Szabó Miklós írta a „Politikai gondolkodás 1890–1918 között” című fejezetet. Álláspontja mellett, miszerint a tízes évek polgári radikalizmusa egyfajta liberalizmusváltozat, később is kitartott: Szabó Miklós: *A liberalizmus a mai Magyarországon*. In: Uő: *Múmiák öröksége. Politikai és történelmi esszék*. Budapest, Új Mandátum, 1995. 17. Szerintem viszont e csoport tagjai ilyen vagy olyan fajta gradualista szocialisták voltak.

10 Csécsy Imre. *Megbukott-e a demokrácia?* In: Uő: *Radikalizmus és demokrácia*. Szeged, Aetas, 1988. 126.

11 Vámbéry Ruzstem: *A demokrácia úgynevezett válsága*. In: Uő: *A mennyei Pilvax*. Budapest, Századvég – Nyilvánosság Klub, 1994. 75.

12 Csécsy Imre kiadatlan levele Jászi Oszkárhoz, 1935. január 15. OSZK Kézirattára, 163/399.

13 Vámbéry Ruzstem: *Fabianizmus*. In: Uő: *A mennyei Pilvax*. i. k. 112–116.

Úgy lépett fel, mint a munkásmozgalom szövetségese. Mondhatnók: segítő csapata. Az új radikalizmusnak, a reformliberalizmusnak egyik szembeötlő vonása a munkásmozgalommal szemben érzett ressentiment, ellenszenv.¹⁴ Ebben a cikkírónak igaza volt. Az előadás egyik legerősebb állítása ugyanis az, hogy ahol az elmúlt évtizedben elbuktak a demokráciák, ott a szocialista pártok törekvései buktatták meg; s a majdani demokráciamegbuktatás csírája ott volt már a századelőn is az együttműködő polgári és szocialista progresszió tisztázatlan demokráciafogalmában.¹⁵

Ha jól értem, Rónai úgy érzekelte, hogy Csécsy le akarja választani a polgári progressziót a szocialista munkásmozgalomról, ki akarja emelni „segítő csapat” pozíciójából, s önálló lábra szeretné állítani – előadását erre tett kísérletként értelmezte. „Csécsy a szabad versenyen alapuló kapitalista társadalom keretén belül az új liberalizmussal akarja megmenteni a demokrácia jövőjét.”¹⁶ Azt hiszem, ez itt a lényeg. Az előadás fölmondani látszott (noha nem biztos, hogy fölmondta) a progresszió egyik legfőbb hitelvét, miszerint a kapitalista rendszer meghaladandó társadalmi forma, s a szocializmus fogja meghaladni, előbb vagy utóbb, békésen vagy erőszakosan. Ezért nevezte reformliberalizmusnak az álláspontját a szemleirő: mert úgy látta, csak a kapitalista rendszeren *belüli* reformokat tartja kívánatosnak, s nem a rendszeren való túllépést. Úgy vélhette, hogy Csécsy voltaképpen lecserélte a radikalizmus végső célját, a szocializmust, a demokráciára (még hozzá a liberális demokráciára). Rónai nem hitte, hogy lehetséges volna olyan liberalizmus, amely megszünteti a monopolkapitalizmust, és nem látta, miféle „erős társadalmi csoportok” segítenének sikerre egy ilyesféle új liberalizmust. Szociáldemokrata szempontból mégis ideológiai veszélyt érzekelt.

De talán túlértékelt a *Megbukott-e a demokrácia?* című előadást. Jászi például mindössze ennyit írt róla a szerzőjének: „Az erőszak kérdésében az álláspontod most világosabb lett. Az egész végeredményben azon fordul meg, hogy van-e jogos erőszak, és mily határok közt alkalmazható.”¹⁷ Semmilyen megjegyzést nem tett demokráciának és liberális demokráciának az azonosítására, s arra a tézisre sem, hogy a szocialista pártok buktatták meg az elmúlt időszak demokráciáit. Lehetséges, hogy az előadás nem tért el attól a közös állásponttól, amelyben Körtvélyesen megállapodtak. Június 21-i levelével azonban Csécsy mintha túllépett volna a konszenzusukon. Megállapítása, miszerint tisztázatlan a különbség a „kapitalizmus mint magántulajdoni gazdálkodás” és a „kapitalizmus mint politikai uralmi rendszer” között (az előbbi elfogadandónak, az utóbbi elutasítandónak minősült liberális szocialista szemszögből), Jászi közgazdasági álláspontja burkolt kritikája is lehetett. A levélnek a liberális szocializmust zárójelbe tevő, s helyette új liberalizmust szorgalmazó része pedig akár kihívásnak is tűnhet, a tanítványi szerep fölmondásának, az önállóság bejelentésének, a vita kezdetének.

Jászi 1935-ös eszmei tájékozódása kedvezett volna egy „liberális szocializmus vagy új liberalizmus” levélvita kialakulásának. A *Századunkban* ez évben közölt írásai (*A szabadság értékéről, Régi vita új megvilágításban*) liberális irányba tolódó gondolkodót mutatnak. Nem

14 Vándor Zoltán [Rónai Zoltán]: *Reformfeudalizmus, reformliberalizmus vagy szocializmus?* Szocializmus, 1935/4., 158.

15 Csécsy Imre: *Megbukott-e a demokrácia?* I. k. 125.

16 Vándor Zoltán, i. m. 159.

17 Jászi Oszkár levele Csécsy Imrének, 1935. május 26. Lásd: *Újhold-Évkönyv 1987/2.*, 407. Ugyancsak a „demokrácia és erőszak” témájához szólt hozzá a folyóiratbeli vita két további hozzászólója: Kecskeméti Pál: *A gondolat szabadság határai*. Századunk, 1935/4–5., 162–168.; Kolnai Aurél: *Demokrácia és valóság*. Századunk, 1935/7., 261–270. Kecskeméti szerint a következő válságot csak az a demokrácia élheti túl, amely nem semleges, nem szkeptikus, hanem hasonlóan „abszolút állásfoglaláson” nyugszik, mint ellenségei, a fasiszmus és a kommunizmus. Kolnai pedig helyeselte a demokrácia jogkorlátozását, erőszakát önnön ellenségeivel szemben.

sok idővel azelőtt, hogy Csécsy a levelét postára tette, Jászi Eötvös József fő művét, az *Uralkodó eszméket* olvasta újra, fölfedezve a mű aktualitását és liberális nézeteinek hasonlóságát saját antitotalitárius érvelésével.¹⁸ Mégsem került sor a Csécsy által megkezdett levélvitára. Jászi az emigrációs levelezésében általában rendkívül élesen fogalmazva, olykor kíméletlenül tárgyalta meg politikai-eszmei nézeteltéréseit a levelezőpartnerével. Most mégsem így történt. Csak egy hónap elteltével felelt a budapesti levélre, beszámolva először is műtétjéről, kórházi kezeléséről, lábadozásáról. Egy-két mondattal reagált ugyan a június 21-i levél más részeire, ám elvi szakaszairól hallgatott. Talán a betegsége, lábadozása miatt, talán taktikai okból került ki a vitát: nem kívánt összekülönbözni legfontosabbá vált budapesti emberével. A „liberális szocializmus vagy új liberalizmus” vita elnapolódott másfél évvel későbbre, a Walter Lippmann könyvéről írott bírálatáig.¹⁹ S ahogyan 1935-ben nem ment be Csécsy új liberalizmus-utcájába, visszahátrált az amerikai szerző jóval kimunkáltabb új liberalizmusának javaslatától is.

Am ha tovább lapozunk kettejük levelezésében (immár nem az *Újhold-Évkönyvben*), különös módon mégis megtaláljuk Jászi akaratlan válaszát Csécsy elvi levelére – egy évvel később. 1936 nyarán írt hosszabb levelében (amelyben furcsa szakaszokat is találhatunk, például az amerikai indiánok sorsának nem túl rokonszenves hegeliánus értelmezését) szerepelt két bekezdés, amelyben visszatért a *Századunk* politikai-eszmei helyzetének értelmezésére, némiképp kísérteties módon, hisz részben ugyanazon szavakkal, mondatokkal, amelyeket már évekkorábban is leírt. Idézem, kissé rövidítve: „*A Századunk fejlődése nagyon öröndetes. (...) A főbaj (és ez nem a Ti hibátok, hanem a koré) hogy a fasizmus és bolsevizmus örvénye között nem vagyunk képesek a hajónak új irányt adni. Nem elég csak a demokráciát emlegetni és bölcs pofával mondogatni (mint a II. Internationale teszi), hogy csak lassan és fokozatosan kell haladni a bolsi végcél felé! Ennek az ideológiának teljes csődjét és impotenciáját a Mannheim könyve legvilágosabban bizonyítja, rengeteg tudása és elpocsékolt finomelméjúsége dacára.*”

Ennek a helyzetnek a veszélyeit itt Amerikában legjobban látom. A legjobb elmék és a tömegek egyaránt irtóznak úgy a kapitalizmustól, mint a bolsevizmustól, de minden lépés »előre« a *Planwirtschaft* diktatúrája felé halad. Egy szabad, kooperatív, antietatistikus szocializmus doktrínája kidolgozatlan. Oppenheimer előregedett, s formuláin nyargal irtózatosan leegyszerűsítve a tényeket. A georgeisták vagy elárulták az ügyet, vagy ugyancsak régi dogmáikat ismétlik. Pedig a jobb fiatalság szomjúhozva vár egy új szintézisre.”²⁰ Ha összevetjük e két szakaszt Jászi 1935. május 26-i levelének azon, fentebb idézett részével, amelyben arról írt, hogy „*még nincs meg a liberális, kooperatív, antietatikus szocializmusnak egy szolid doktrínája*”, nem is a tartalmi bővülés a legszembeütőbb (a társadalmi és gazdasági tervezés ellenzése a Mannheim könyvére, illetve Roosevelttel gazdaságpolitikájára tett utalással), hanem a hangnem változása. Elbizonytalanodó gondolkodó írta az 1936-os levelet, aki immár azzal kénytelen szembenézni, hogy politikai-gazdasági nézetegyüttese (a liberális szocializmus) nem tud „új irányt” adni a hajónak. Amiben egy évvel korábban, és különösen 1933-ban, amikor ráhagyta Csécsyre ideológiai munkájának folytatását, még bízott, arról az újabb levél írásakor már lemondani látszott.

Kidolgozatlan maradt Csécsy „*korszervi gazdasági liberalizmusa*” is. Kiváló antitotalitárius cikkeket írt a *Századunkba* a következő években (különösen a *Demokrácia* és a *Gide és a*

18 Vö. tanulmányommal: *Eötvös-revizió*. Jászi Oszkár levele az *Uralkodó eszmékről* 1935-ben. In: Takács József: *A megfelelő ötvözet. Politikai eszmetörténeti tanulmányok*. Budapest, Osiris, 2014. 209–226.

19 Vö. tanulmányommal: *Jászi és A jó társadalom*. A Lippmann-felfedezés és -csalódás története. In: Uo. 227–253.

20 Jászi Oszkár levele Csécsy Imrénének, 1936. június 27. Lásd: *Jászi Oszkár válogatott levelei*. i. k. 378.

bolsevizmus figyelemre méltó), de a Cobden-előadásban elkezdett fogalomtisztító munkát nem folytatta. Amikor Jászi ajánlására megkereste az Angliában élő Polányi Mihályt, s az elküldte neki első cikkeit, Csécsy leközölte őket, de levélben is, szerkesztői lábjegyzetben is kifogásolta a szerzőnek a gazdasági liberalizmusról írott bíráló sorait.²¹ A *Közgazdasági műveltség értékéről* című Polányi-cikkben szembetalálkozott egyfajta „korszerű gazdasági liberalizmussal”, ám vagy nem ismerte fel, vagy nem nyerte el a tetszését. A manchesteri tudós kritikája a gazdasági liberalizmust is elvetette, s a szabad piacot megszüntető fasiszta és kommunista diktatúrákat is; amit javasolt helyettük, a „szabad keresetvágy elvének” és a „közfelelősség elvének” az együttes érvényesülése a gazdaságban, amögött a nagy válságra adott keynesi elméleti felelet s a roosevelti gazdaságpolitika gyakorlata állt.²² Csécsy talán nem hitte el, hogy ezzel a gazdasági modellel összeférhet a liberális demokrácia.

A *Századunk* az 1938-as sajtótörvény következtében szűnt meg.²³ Visszatekintve a folyóirat éveire, 1940-ben Csécsy ezt írta a naplójába: „H. L. [Hatvany Lajos] mondta egyszer, hogy én egy szent ember vagyok. Akkor még jóban voltunk, és ebben a megjegyzésében több volt a megbecsülés, mint a gúny, ami különben H. L.-tól mindenkinek kijárt. Hát lehet, hogy csakugyan van benne valami. Hatodik éve feláldoztam minden pénzemet, időmet, munkaerőmet a Századunkért, a lapért és a könyvekért, amelyeket kiadtunk. Nyilván örület volt. Pár száz ember olvasta ezeket...”²⁴ Mégis, amikor lehetőség nyílt, 1945 után, a folyóirat kiadására, Csécsy újra nekivágott. A lap, amely viszontagságos története során volt már *Huszdik Század*, majd *Századunk*, az ő szerkesztésében indult újra 1947-ben, különféle nehézségeket követően, az első nevén. A folyóirat első számai egyikében Csécsy részletes ismertetést közölt Polányi új könyvéről is: immár messzemenően elismerve „eléggé forradalmár kapitalista javaslatait”.²⁵ Eddigre azonban, bő évtizeddel az elmaradt „liberális szocializmus vagy új liberalizmus” levélvita után, már jelentősen megváltozott a főszereplőink, „mester és tanítvány” politikai-eszmei pozíciója.

A német megszállás idején, 1944 tavaszán, érzékelve, hogy a háborúnak hamarosan vége lesz, készülve remélt politikai szerepére, Csécsy hosszabb bejegyzést írt a naplójába „Programom!” címmel. Elég csak beleolvasni első mondataiba, hogy lássuk, a programja liberális szocialista csomag volt. „A magánvagyon megmarad, de jövedelmet nem hozhat. Jövedelmet mindenki csak munkájával szerezhet. [Tehát az első mondat helyesen így hangozna: A magánvagyon megmarad, de munka nélküli jövedelmet nem hozhat.] Minden részvény, bérház, nem a tulajdonos által művelt földbirtok (mondjuk 50 holdon fölül) ellenérték ellenében kisajátítatik... Általában a tőkétlenítés [ti. a vagyon megfosztása tőkejellegétől] végrehajtása után minden téren lehetőleg a teljes gazdasági szabadság érvényesülhet: a szabad piac stb., minél kevesebb állami beavatkozás.”²⁶ S a további programpontok után a naplóíró konklúziója az volt, hogy így megvalósulhat mindenféle szocializmus lényege: a társadalmi jövedelem minél arányo-

21 Csécsy Imre kiadatlan levele Polányi Mihálynak, 1937. május 22. OSZK Kézirattár, 163/786. Futólagosnak és vitathatónak nevezte a szerző gazdasági liberalizmusról adott kritikáját, s túlzottan gazdasági szemléletűnek ítélte a cikkben a diktatúrák magyarázatát.

22 Polányi Mihály: *A közgazdasági műveltség értékéről*. Századunk, 1937/8., 311–316., különösen: 315.

23 Jó áttekintés a lap történetéről: Bán D. András: *Az ész és erkölcs társadalmához*. A Századunk című folyóirat történetéből. In: *Újhold-Évkönyv 1987/2.*, i. k. 377–394. Egy korabeli cikk szerint konkrétan papírhiány miatt szűnt meg a lap, 1939 végén: Turnowsky Sándor: *A Huszdik Század és a Századunk*. Korunk, 1939/12., 1065.

24 Csécsy Imre: *Napló. 1940–1949. Részletek*. Közzéteszi Varga F. János. Kritika, 1983/8., 13.

25 Csécsy Imre: *Gazdasági tervezés egy szabad társadalomban II. Teljes foglalkoztatottság és szabad kereskedelem*. A Keynes–Polányi elmélet. Huszdik Század, 1947/4., 322.

26 Csécsy Imre: *Napló. 1940–1949.* i. h. 19.

sabb eloszlása. Mire elérkezett 1945, Csécsy már nem „a korszerű gazdasági liberalizmus”, hanem a liberális szocializmus megvalósulásának lehetőségén töprengett.²⁷ Magáévá tette „mestere” eszméjét, amikor az talán már nem is tekintette a sajátjának.

Jászi politikai-eszmei álláspontja ugyanis némiképp elmozdult a harmincas évek végétől kezdve. *Kenyér és szabadság* című, 1939-es oberlini beszédében például szerintem tetten érhető az elmozdulás. A szöveg középső része, amely a liberalizmus és szocializmus fogalmainak a pontosítását foglalja magában, nemigen tér el a szerző korábbi liberális szocialista fejtegetéseitől. Ám az a szakasza, amely a kizsákmányolás fogalmát értelmezi (szocialista témát nem szocialista nyelven, nem szocialista kontextusban), nekem újnak tűnik. Idézem: „Ha meg akarjuk állapítani az emberi munka kizsákmányolásának mértékét, nem az a fontos, vajon a termelőeszközök az állam vagy egyének birtokában vannak-e, hanem hogy milyen szintűek a reálbérek az illető társadalomban, mennyire védik az egyéni életet és az önkifejezés lehetőségét, miként semmisítik meg a politikai visszaéléseket, mennyi békés szabadidejük van az állampolgároknak, hogy az élet magasabb kulturális értékeit magukévá tehessék.”²⁸ Nem az számít tehát, keletkezik-e a tőke oldalán munka nélküli jövedelem, hanem az, hogy a munka oldalán megfelelő anyagi és szellemi javak keletkeznek-e. Ha megfelelőek a javak, elfogadható a társadalom. Ha jól értem, az idézett kijelentés a szocialista opció szociálisra módosítása Jászi politikai gondolkodásában, s egyfajta realista szemlélet térnyerése is.

Még nagyobbbat változott Csécsy politikai álláspontja és helyzetértékelése 1935 és 1945 között. Legjelentősebb, 1946-ban megjelent könyve, a *Világos pillanat*, ugyan a címével visszautalt 1935-ös előadására (amelyben fontos szerepet kapott e kifejezés), valójában azonban egyáltalán nem kapcsolódott egykori szövegének állításaihoz. A szerző bizonyára nem felejtette el, hogy előadásában megállapította: az elmúlt időszak demokráciáit a szocialista pártok buktatták el, mert számukra a többpártrendszerű demokrácia csak saját hatalomra kerülésük eszköze, nem pedig önmagában vett cél,²⁹ mégis úgy politizált 1945 után, mintha elfelejtette volna. Kis polgári radikális pártját, szervezeteit immár a szocializmust megvalósítani kívánó munkáspártok „segítő csapatának” tekintette. Azaz újra működésbe lépett a régi radikalizmus Rónai által jellemzett modellje. De talán nem egyes emberek – Csécsy és hazai radikális társai – helyes vagy helytelen konkrét döntéseit érdemes itt megfigyelnünk, hanem az ismétlődő strukturális helyzetet. Szabó Miklós idézett monográfiafejezetében Somló Bódog és Jászi ifjúkori marxizmusbírálatairól írta nagyon is találóan, hogy műveikben „a marxizmushoz való közeledést, egy kialakuló útitárs-viszony körvonalait [pillanthatjuk meg], amelyet a szerzők tudatosan vállaltak”.³⁰ Hasonló útitársviszonyba került később a munkásmozgalommal Jászi radikális pártja, 1945 után pedig a Csécsy. Csak az övé immár nem a szociáldemokrácia útitársa volt, hanem a Szovjetunióból irányított kommunista párté.

Jászi és Csécsy „politikai barátsága” 1948-as megszakításának történetét most nem beszélem el. Arra szeretnék csupán ideiglenes választ adni, miért nem követte „mesterét” a „tanítvány”? Jászi már 1947 közepén nyilvánosan (angolul) elhatárolta magát

---

27 Uo. 20. 1944. szeptemberi 5-i bejegyzése szerint a radikálisok és a marxisták abban egyetértenek, hogy a tőkés társadalmat meg kell szüntetni, a polgári életformának meg kell szűnni. Csak az előbbieket individualista, szabadságóvó módszerekkel akarják elérni ezt a célt, s nem szeretnének tervállamot.

28 Jászi Oszkár: *Kenyér és szabadság*. In: Uő: *Marxizmus vagy liberális szocializmus*. Párizs, Magyar Füzetek, 1983. 206.

29 Mindezt még világosabban elemezte *Demokrácia* című cikkének harmadik, a spanyol polgárháborúról szóló darabjában: Csécsy Imre: *Demokrácia* (Szeljegyzetek). In: Uő: *Radikalizmus és demokrácia*. i. k. 145–146.

30 *Magyarország története 1890–1918*. i. k. 929.

Magyarország szovjetizálásától; Csécsy még 1948 – sok-sok ellenzéki politikai emigrálása, letartóztatása, ellenzéki pártoknak a politikai életből való kiszorítása – után sem vonult vissza a politikától. Mi tartotta ott a kommunista párt uralta parlament széksoraiban ezt a „becsületes, jóhiszemű embert”?³¹ Talán a baloldal mítosza tartotta ott. A mítosz régi eleme a meggyőződés, hogy csak a baloldal demokratikus, szabadságpárti, a felvilágosodás örököse, a jövő előrejelzője, s a jobboldal nem az, működött már Csécsy harmincas években írott cikkeiben is.³² Újabb eleme, miszerint a kommunista mozgalom a baloldali hagyomány részese, folytatója, variánsa, újabb szakasza, a negyvenes évek közepére jelent meg az írásaiban. Talán ezért nem rázta meg Csécsyt a nem baloldali (vagy nem eléggé baloldali) politikusok emigrálása, a nem baloldali pártok felszámolása.³³ S ezért fogadta el, minden fenntartása mellett, a politikai élet kommunista dominanciáját, ha nem is elfelejtve, de zárójelbe téve mindazt, amit valaha is leírt a baloldal demokratikus pártjai és a kommunisták közötti szakadékról.

Jászi 1948-ra már biztosan mentes volt a baloldal mítoszáétól. Jellemző e szempontból Gaetano Salveminek írott levele, amelyben arra hívta fel az Amerikából való hazatérést fontolgató olasz antikommunista és antiklerikális szocialista barátjának a figyelmét, hogy visszatérését Itáliába csak a klerikális párt politikai jelenléte biztosíthatja: *„Ha visszatérhetsz szeretett Firenzébe, mint tervezted, azt különösképp a kereszténydemokrata pártnak köszönheted. Kívülről nem térhetsz vissza, mert a kommunista diktatúra néma embert csinálna belőled, vagy fizikailag, vagy morálisan. A nagyfokú klerikalizmus is az ellenségünk, de a nagyobb ellenség a sztálinista vallás. Az első fertőzés, a második rákos daganat.”*³⁴ Az 1945–1948 közötti évek azzal a tapasztalattal ajándékozták meg e régi baloldali politikai írókat, Jászit és Salveminit, hogy a liberális demokratikus játékszabályokat elfogadó és betartó jobboldalnak a politikai térben való jelenléte a szabadságjogok érvényesülésének a biztosítója.

---

31 Az idézet Márai Sándor Újváry Sándornak írott 1983-as leveléből való: *„Mint mondtam, Csécsy Imre a szomszédom volt a Krisztinavárosban, jóhiszemű, becsületes ember. Jót akart és csalódott.”*

32 Lásd például *A magyar Gironde vagy jótanács a jobboldalnak* című írását 1939-ből. Lásd: Csécsy Imre: *Radikalizmus és demokrácia*. i. k. 163–170.

33 Lásd például: Csécsy Imre levele Jászi Oszkárnak, 1948. március 20. Medvetánc, 1982/4. – 1983/1., 331–336.

34 Jászi Oszkár kiadatlan levele Gaetano Salveminek, 1948. május 7. Istituto Storico della Resistenza in Toscana, Fondo Gaetano Salvemini. – Köszönettel tartozom Luigi Pepének, hogy a Salvemini művei kiadásával foglalkozó bizottság titkáráként engedélyezte számomra a hagyatékban való kutatást.

Staar Gyula

Erdők, könyvek, tudományok

Emléktöredékek Vekerdi Lászlóról

Őrzöm ezt a fényképet. A nyolcvanas évek közepén készülhetett. A Kossuth Klubban ülünk egymás mellett, valamilyen előadást hallgatunk. Előttünk, mögöttünk üres széksorok, mellettünk sincs senki. Előredőlve székre könyöklünk, jobb kezünkkel a fejünket támasztjuk. Mélabúsan figyelünk. Testbeszédünk kísértetiesen azonos. Vajon milyen előadáson szomorkodhattunk akkor, ott, az utolsó sorokban Vekerdi Lászlóval?

Évekkel korábban kerültünk egymáshoz lélekben is közel. Világosan emlékszem arra az őszi napra, 1977-ben volt, amikor beviharzott a kis cellaszerű szobámba, a Gyulai Pál utca 14.-ben lévő szerkesztőségünkben.

– Olvastam a Dirac-interjúdat, nagyon jó, gratulálok! – lelkesedett... Az előzményekhez el kell mondanom, hogy akkor még kezdő voltam, csak néhány éve dolgoztam a *Természet Világa* szerkesztőségében, és ez volt életem első tudósinterjúja. Igaz, nem akárkivel készítettem, Paul Dirac-kal, aki a kvantumfizika egyik megalapozója volt, élő legenda, akkor hetvenöt éves. Azon a nyáron az Európai Fizikai Társulat Budapesten rendezte meg a nagyenergiájú fizika konferenciáját, amire díszvendégként meghívták a Nobel-díjas világhírű fizikust. Diracot Budapestre elkísérte felesége, Wigner Margit, az ugyancsak Nobel-díjas Wigner Jenő (az egyik „marslakó”) testvére. A folyóirat szerkesztőjeként tőle könyörögtem ki az interjú lehetőségét. Azt tudtam, hogy Dirac közismerten hallgatat, szófukar ember, arra azonban nem számítottam, hogy kérdéseimre tömönlatokkal, gyakran csak yes és no szavakkal válaszolgat. Azért így is boldog voltam, a beszélgetés azután megjelent a folyóiratunkban.

Vekerdi László pedig azért jött, hogy megdicsérjen ezért. Nem győztem szabadkozni: – Hiszen alig sikerült szóra bírni Diracot, nagyon nehezen jött össze az interjú. – Nincs igazad, aki ismeri ezt a szótlan óriást, az tudja, hogy itt most csoda történt. Ő nem szokott ennyit beszélni. Készíts csak másokkal is interjúkat, neked megnyílnak az emberek! – biztatott. Később egyengette is az utam, ő ajánlott Füzi

Lászlónak, aki felkért, készítsek hosszabb interjút Simonyi Károly műegyetemi professzorral, *A fizika kultúrtörténete* könyv szerzőjével. Így indulhattam el azon az úton, mely a tudomány emberi arcának a bemutatásához vezetett, eközben mindig éreztem Vekerdi László figyelő, bátorító jelenlétét.

Talán nem szerénytelenség leírni, hogy idővel atyai jó barátomnak tekinthetem, sokat segített nekem, nekünk, a folyóiratunknak. Jött a rendszerváltozás, és a nyolcvanas évek végén rábeszéltek, vállaljam el a *Természet Világa* főszerkesztői feladatkörét. Az 1991. januári számunkat már az irányítással állítottuk össze. Jelképesnek is tartottam, hogy milyen írásokkal, milyen szerzőkkel indul ez az első számunk. Szerkesztő kollégáimmal együtt telefonok sokaságával zaklattuk a kiszemelt szerzőket, könyörögtünk, hogy a rövid határidő ellenére írjanak cikket nekünk. Vekerdi Lászlót is kerestem.

– Gyuszikám, ilyen rövid idő alatt ez nem megy – szabadkozott. Azután a leadás előtti napokban berobbant a szerkesztőségünkbe, hozta a kért kéziratot.

– Átgondoltam, hogy ez neked most milyen fontos – mondta, amikor átadta a tanulmányát. Vele, *A tudomány múltja és jelene* írásával indult az új év, a *Természettudományi Közlöny*, mai nevén *Természet Világa* 122. évfolyamának januári száma. Folyóiratunk életében ezzel kezdődött az évszázad, az évezred utolsó évtizede, a rendszert váltott, függetlenné vált Magyarország első teljes éve. Vekerdiét követte Pálffy Péter Pál cikke, melyet a kiváló fiatal matematikus szintén az utolsó pillanatban, külföldi útja előtti estén hozott el a lakásomra. (Akkor még nem használhattuk az internetet.) Laczkovich Miklós nagy nemzetközi visszhangot kiváltó eredményéről írt, a kör modern népszerűsítéséről.

Olvasom újra Vekerdi László írását, ma is lenyűgöz: „*A felfedezések egy konzervatív, tehetetlen és erősen »zajos« tudományos környezetben születnek, amit éppen az elköszönni készülő félmúlt nagy eredményei szerveznek jelenné. Befejezett jelenné...*”

A múlt és a jelen között, vagy a múlt különböző tartományai között sohasem létesíthető kölcsönösen egyértelmű leképezés. Vonzások és vonatkozások – távolról sem csak szakmai vonatkozások – finom és kibogozhatatlan hálója köt össze, és fog fel minden, még oly kicsiny jelenséget is; és a vonzások és vonatkozások egy része – gyakran nagy része – egyáltalán nem »jövőbe mutató«. De, hogy mi az ígéretes kezdet, és mi sülyyed örökre a múlt homályába, az többnyire csak akkor mondható meg, amikor már menthetetlenül jelenné vénül a jövő. Jelenné, azaz közelmúlttá. S így végül is közelmúlt szervezi »történelemmé« a múltat...

És leginkább az ezerarcú múlt és a józanul elképzelt jövő átlóiban tapintható ki a megfoghatatlan jelen. Az igazi, nem a befejezett.”

Ennek, az első lapszámunknak a cikkei elé az olvasóinkhoz szóló rövid bevezetőt írtam, a nagy rendszerváltozásban a mi kis „rendszerváltozásunk” jelzését. A korszak várakozásokkal teli hangulatát tükrözi az ebből kiragadott szövegrész hangneme: „*Mi nem a külsőnkkel hivalkodunk, belső értékeinkre helyezzük a hangsúlyt. Szeretnénk frissebbek, élénkebbek, műfajban is sokszínűbbek lenni, mint korábban. Szélesre tárjuk kapuinkat mindazok előtt, akik tudásuk kincseit megosztani szándékoznak embertársaikkal...*”

Szeretnénk híd lenni, mely összeköti olvasóinkat a tudás tiszta vizű forrásvidékeivel, még ha alattunk hordalékait cipelve zúg is a fölkaavart áradat.”

Vekerdi László 1983-tól haláláig tagja volt a *Természet Világa* szerkesztőbizottságának, a változáskor is mellettünk állt a jobbító szándékú, felszabadultabb légkörben megkezdett munkában. Meghatva gondolok vissza harcos kiállítására 1991 tavaszán, a *Természet Világa* újjáalakult szerkesztőbizottságának első ülésén. Az a társaság már a szerkesztőimmal – Abonyi Iván, Dürr János, Kapitány Katalin, Németh Géza – közösen megálmodott szerkesztőbizottság volt. Tizenkét új embert kértünk fel a harminctagú szerkesztőbizottságunkba. Szakterületük neves művelői voltak, olyanok, akik nemcsak a nevüket adták, hanem a mindennapi munkánkban is segítségünkre lehettek. Örömmel vállalták a feladatot. Főszerkesztőként az első szerkesztőbizottsági ülésünkre már a velük felfrissített tudóscsapatot hívtam meg.

Valamivel azonban nem számoltam. Szerkesztőbizottságunk vegyész akadémikus elnöke régi vonalas ember volt, lapgazdánknak, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatnak elnökhelyettese, akinek nagyon nem tetszett a szerkesztőség öntevékenysége. Magához ragadta a szót, és a jelen lévő új tagokhoz szólva mondta, ne tekintsék biztosnak a felkérésüket, azt még a társulat elnökségének is jóvá kell hagyni. Nem tartom magam keménykedő embernek, de vannak helyzetek, amikor harcossá változom. Közbevágtam, és elmondtam, engedtessek már meg egy közösségnek, a szerkesztőségünknek, hogy magunk választhassuk ki azokat, akikről úgy gondoljuk, hogy mindennapi munkánkban a legtöbb segítségünkre lesznek. Ezt talán mégiscsak mi tudjuk a legjobban megítélni. Különben is, a TIT alapszabályában nem láttam olyan pontot, hogy a lapok szerkesztőbizottsági tagjait az elnökségnek kell kiválogatnia. Elnökünk elvörösödött, eddig ehhez a hanghoz nem volt hozzászokva, s már válaszolni is akart, de ekkor váratlan esemény történt. Felpattant Vekerdi László, szerkesztőbizottságunk régi tagja, a folyóirat hűséges szerzője, elnökünk egyiket sem mondhatta el magáról, és felhevülten, hangját felemelve, szinte kiabálva intézte szavait..., nem, nem az elnökhöz, hanem a folyóirat kiadójának jelen lévő vezérigazgatójához, Horti Józsefhez:

– Jóska! Szólni kellene Antall Jóskának, hogy ilyen esetek ma már ne fordulhassanak elő! Mi dolog az, hogy a szerkesztőség nem választhatja meg azokat, akikkel együtt szeretne dolgozni!

Döbönt csend fogadta Vekerdi László kifakadását. Abszurdnak tűnt, amit mond, és ahogyan azt mondja. Először is, hogyan lehet egy miniszterelnököt lejóskázni? Pedig, ha ismerjük a múltat, a kapcsolati hálókat, nagyon is a helyén voltak Vekerdi László szavai. Ehhez tudni kell, hogy Benedek Istvánnál, a *Hiúzok társaságában* Antall József és Vekerdi László sokat ültek együtt, becsülték egymást. A másik Jóska, a kiadó vezérigazgatója pedig egykor együtt tanított Antall Józseffel a Toldy Ferenc Gimnáziumban. Horti József nemrég pedig a *Természet Világa* biológus szerkesztője volt. Tehát a két Jóska és Vekerdi László jól ismerték egymást. Persze, ettől még képtelenségnek tűnt, hogy a vezérigazgató a miniszterelnöknek – még ha ő egykor folyóiratunknak is a szerzője volt – oda-szóljon a *Természet Világa* szerkesztőbizottságának ügyében. Mindkettőjüknek ennél ezerszer nagyobb gondjaik voltak akkoriban. Vekerdi László heves kirohanása azonban megakasztotta a további vitát. A régi elnök helyét pedig rövi-

desen Szentágothai János akadémikus vette át, az új szerkesztőbizottságunk és a szerkesztőségünk pedig a tudást közkinccsé tevő munkát segítő nagy családdá formálódott.

Itt talán megengedhető egy kis kitérő, ha már szóba került a Hiúzok társasága. Néhány név közülük: Benedek István (az alapító), Antall József, Birtalan Győző, Gazda István, Lambrecht Miklós, Szállási Árpád, Vekerdi László. Az egyik éles szemű „hiúz”, Birtalan Győző belgyógyász professzor így emlékezett társaságukra¹:

„E kis csoportosulást a hetvenes évek közepén Benedek István toborozta össze, abból a célból, hogy egy általa vállalt orvostörténeti lexikon megírásához munkatársakat gyűjtjön. Ez a törekvése, ebben a formában, különböző okokból nem teljesült, más megoldásba torkollott...

A csoport rendszeres havonkénti összejövele azonban több mint két évtizeden keresztül folytatódott Benedekék lakásában. A Hiúzok társasága elnevezést is Benedek találta ki. A minta az 1603-ban Rómában megalakult Accademia dei Lincei volt, melynek tagjai akkoriban a tudományok újjászervezésének-terjesztésének nemes feladatára egyesültek. Mi ehhez képest, jóval szerényebb szinten, kötetlen témaválasztással, társadalmi, politikai, esztétikai, irodalmi stb. kérdésekről cseréltünk eszmét, sokat pletykálgotunk, beszámoltunk utazási és egyéb élményeinkről, dedikáltuk egymásnak a publikációinkat, mutogattuk könyvbeszerezéseinket.

Számomra a társaság egyik nagy hozadéka, hogy ott ismertem meg Vekerdi Lacit. Ennek jelentősége akkor azért volt kiemelkedő, mert tudtam, hogy ő Németh László baráti köréhez tartozott. Németh László írói személyisége pedig nemzedékem számára világító fátylaként fénylett.

Ő tárta fel nekünk a legmaradandóbb hatással az univerzális műveltség távlatait. Ő mutatta meg, hogyan integrálható a humán kultúra és a természettudományok tartománya. Az ő írásaiból ismertük meg és mélyítettük el magunkban a tudás megszerzésének, birtoklásának, a nagy összefüggések felfedezésének örömét.

És ebben a belső terjeszkedésben lelkileg fölébe tudtunk kerülni a nyomorúságos háború- és terrororkorszakok valóságán, tartásunk lett, immunissá váltunk a fanatikus, pusztító ideológiákkal szemben.

Úgy gondolom, hogy Vekerdi László átfogó tudomány- és művelődéstörténeti életműve, az ebből kiágazó gazdag irodalmi termése, ismeretterjesztő előadásai, a roppant színvonalas A véges végtelen rádióriport-sorozat, ennek a kultúraterjesztő misszióknak a folytatása, következő nemzedéki, modern változata volt.”

A nyolcvanas évek elején ebben a körben mondta Vekerdi László Antall József világpolitikai elemzése hallatán: „ha én valakit egyáltalán miniszterelnökként elviselnék, az te lennél, Jóska. Neked kéne miniszterelnöknek lenned!” Teljesült Vekerdi László vágya, igaz, ebbe a küldetésbe Antall József bele is halt.

Amikor tagja lett ennek a társaságnak, Vekerdi László a sokadik nehéz időszakát élte meg. A Szépirodalmi Kiadó gondozásában 1970-ben megjelent,

¹ Birtalan Győző: *Együttlét Vekerdi Lászlóval*. A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtárban a Vekerdi László-emlékülésen, 2010. szeptember 23-án elhangzott előadás. Megjelent a Természet Világa, 2013. augusztusi (internetes) változatában.

Németh Lászlóról írt könyvét egy buzgó ifjú, az akkori irányvonalat követve, a *Népszabadság* hasábjain csúnyán megtámadta, így összegezve írását: „*Rossz gesztus ez a könyv. Nem így kell megbecsülni és tisztelni Németh Lászlót.*” Gondolom, azóta többszörösen megbánta már ezt a dicstelen cselekedetét, Vekerdi László azonban ezután kényszerült elhagyni a Matematikai Kutatóintézetben betöltött állását. Nem élt már Rényi Alfréd, aki megvédhette volna. Mit követett el, miért is kellett volna megvédeni? Annak következményeitől, hogy lelkesedett egy íróért, annak szellemiségéért, akiért, amiért a hatalom nem? Vekerdi László soha nem akart megfelelni a mindenkori hatalom elvárásainak. Ezután hiába keresett magának orvosi végzettségének megfelelő állást, akár vidéken is, a „nem létező cenzúra” mindig közbeszólt.

Végül az egykori Eötvös-kollégista Kenéz Ernő segített rajta, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Szerzeményezési Osztályára maga mellé vette. Igaz, eleinte ezt csak meg-megújított szerződésekkel tehette. Vekerdi László haláláig ott dolgozott, könyvtárosként.

Jól érezte magát a közösségünkben, miként Kecskeméten a *Forrás* folyóiratnál, Tatabányán az *Új Forrás*nál, Szegeden a *Tiszatáj* szerkesztőségében. Erről így beszélt: „*Soha nem úgy néztem az országot, hogy vidék és Budapest. Oda írok, ahol otthon érzem magam. A Forrás, a Tiszatáj és az Új Forrás műhelyében, no meg nálatok is, otthon vagyok. Figyeljétek csak meg, a három folyóirat mennyire hasonlít egymásra. Mindegyik értéktisztelő, nem a különféle ideológiai hülyeségek, a pártos öncélúságok vezetik őket. S lám, milyen érdekes, Fűzi Laci, a Forrás főszerkesztője Ilia Mihály tanítvány, Monostori Imre, aki az Új Forrást szerkeszti szintúgy, nem is beszélve Olasz Sanyiról, aki az egyik legkiválóbb Ilia-tanítvány.*”

*Ezeken a folyóiratokon érezni azt a nagyszívű, csak az értékekre néző emberséget, ami Ilia Miskát és Kőrösi Jóskát is jellemezte.*²

Az Ilia Mihályt köszöntő írásában ehhez még hozzáteszi: „*...ez az otthonosság, a spontán, magától értetődő emberies légkör, a »jó közösség« ereje vonzotta Ilia tanár úr köré a többnyire máshonnét, gyakran messziről érkezett diákokat, s formálta jó részüket »szegedivé«.*”³

Vekerdi László rövid ideig oktatott egyetemen, de katedrája ott soha nem volt. Benedek István nehezményezte is ezt egyik írásában: „*Miért nem Vekerdi László tanítja Magyarországon az általános műveltséget mindenkinek?*” Vekerdi Lászlónak azonban mégis voltak katedrái. Számára a folyóiratok teremtettek katedrát: a *Forrás*, a *Természet Világa*, az *Élet és Tudomány*, az *Új Forrás*, a *Tiszatáj* és a Kőrösi József vezette *Valóság*. Katedrát biztosított Vekerdi Lászlónak a Magyar Rádióban a kétszáz adást meghaladó művelődéstörténeti riportesszé-sorozattal, *A véges végtelennel* Herczeg János, a könyvkiadók közül Votisky Zsuzsa Typotex kiadója, Monostori Imre *Új Forrás* és Gazda István Magyar Tudománytörténeti Intézet kiadója.

Mi mindannyian a hivatalos rangok, pozíciók nélkül is tiszteltük.

2 *Egy könyvtáros könyvei.* Vekerdi Lászlóval beszélget Herczeg János és Staar Gyula. *Új Forrás*, 1999. 6. sz.

3 Vekerdi László: *Ilia. Forrás*, 2004. 9. sz.

– Jaj, ne tiszteljete! – tiltakozott, ha ezt valaki említette. – A tisztelet nincs a szótáramban. Mert nem tisztelni kell az embert, hanem szeretni, megbecsülni és segíteni.

Amikor az említett folyóiratok szerkesztői összefogtak, és Vekerdi Lászlót nyolcvanadik születésnapján egy különszámmal köszöntötték, az írásokból az indokolt tisztelet mellett ez a szeretet is kiolvasható volt. Íme, néhány ezt igazoló mondat a főszerkesztők cikkeiből.

Olasz Sándor: *„Szabadság, szókimondás, lelkiismeret, kötelességtudás, megbízhatóság, jóindulat – ilyen kulcsszavak állíthatók össze Vekerdi László írásaiból.”*⁴

Füzi László: *„Amikor Vekerdi László tudását megcsodáltuk, s az általunk kialakított mítosz alapjává tettük, nem vettük észre, hogy csupán az eszközöket csodáljuk, az eszközöket, hiszen ahogyan minden tudós, gondolkodó, úgy Vekerdi is eszközként használja a nyelveket, a természettudományos és tudománytörténeti ismereteket. Ahhoz, hogy gondolkodását, gondolkodásának eredményeit lássuk, nem az eszközeire kellene kíváncsinak lennünk, azok használatában leginkább követnünk kellene, hanem kiindulópontjait kellene megértenünk, hogy az általa bejárt úton is követhessük.”*⁵

Monostori Imre: *„A folyóiratok szerepe a magyar szellemi életben – mint elsődlegesen fontos kultúra- és tudományközvetítőké – mindig is szívügye volt és maradt Vekerdi Lászlónak. Számos nagyszerű elemzést, történeti áttekintést írt (nem kis munkával és nem kevés idő ráfordításával), melyek egybegyűjtve olvashatók. A közértelmesség kapillárisai című (már említett) kötetben.”*⁶

Herczeg János: *„A különböző felfogásokat, megközelítési irányokat, a nagy értelmezési áramlatokat szerette összevetni, vitatni. Erre különleges adottságai voltak, hihetetlenül nagy memória, rendkívüli keresőprogrammal. A szeme nagyon éles volt, és választékosan, gyakran érzelemtől sem mentesen fogalmazott. Ismeretlen vagy elfelejtett kutatók, történészek, írók százait, nem túlzok, százait vonja kölcsönös gondolataik fényébe...”*

*„Nagyon biztatom azokat a fiatalokat, akik tudománytörténet-írásra adják a fejüket, búvárolják meg Vekerdi László munkáit..., ötleteket meríthetnek belőlük.”*⁷

Ki volt hát Vekerdi László? Honnan jött, milyen útravalót hozott magával a családi házból? Mik és kik hatottak rá kanyargós életútján? Teljes válaszokra ugyan ki vállalkozhatna? Néhány mérföldkövet azért villantsunk fel életéből.

Hódmezővásárhelyen született, 1924. július 21-én. Jó géneket örökölt, édesapja, Vekerdi Béla a debreceni Református Gimnázium tudós matematikatanáraként vált híressé, édesanyja, Király Ilona a Dóczi Leánynevelő Intézet polgári leányiskolájának igazgatónője volt. Szülei a debreceni Nagyerdő mellett építettek szép házat. Ez a hely Vekerdi László számára meghatározó gyermekkori élmények forrása lett, itt kezdődött az erdőkhöz kötődő különös vonzalma. Erről így beszélt: *„Gyerekként igenis nagyon jó erdő mellett lakni! Akkoriban minden szabadidőnket az erdőben töltöttük. A Nagyerdő világa teljesen magával ragadott.*

4 Olasz Sándor: *„Az írás: erkölcs”*. Vonások Vekerdi László portréjához. A Természet Világa Együtt különszáma, 2004/I.

5 Füzi László: *Szépségpillanatok*. Vekerdi Lászlóról. Uo.

6 Monostori Imre: *Lényegformáló jelenlét*. Vekerdi László és az Új Forrás. Uo.

7 A csillagórákból könyv született. Herczeg Jánossal beszélget Staar Gyula. Forrás, 2012. 2. sz.

*Keresztül-kasul bejártam útjait, ismertem és szerettem fáit, virágait. Érdeklődésem közép-pontjába került az erdő, a növénytan. Eldöntöttem, erdész leszek.*⁸

Miután Debrecenben leérettségizett, Sopronban tanult erdészetet a József Nádor Műegyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karán, majd Debrecenben szerzett orvosi diplomát 1951-ben, és ott lett belgyógyász szakorvos, 1955-ben. Dolgozott a budapesti Onkopathológiai Kutatóintézetben, 1963-tól pedig a Rényi Alfréd vezette Matematikai Kutatóintézetben. Következő, egyben utolsó munkahelye, 1970-től haláláig, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára volt.

Vekerdi László tehát erdész mérnöknek indult, majd orvosi diplomát szerzett, reményteljes pálya előtt állt – egyetemen, illetve kutatóintézetben dolgozott –, de az orvoslást is otthagya szeretett könyvei között élte le az életét.

Jó most visszaemlékezni azokra az időkre, amikor együtt utazva népszerűsítettük folyóiratainkat, a tudományt a határainkon túli magyarlakta vidékeken, Nagyenyeden, Marosvásárhelyen, Kassán... Nagyenyedre, a híres Bethlen Gábor Kollégiumba 2003. november végén meghívott előadóként hárman indultunk útnak, Vekerdi László, Herczeg János és jómagam. Bár a hideget nagyon nem kedvelte, mégis az első hívásra igent mondott, pedig akkor már jócskán támadott a tél.

A határon akkor még szigorú vámvizsgálat volt, feltették a kérdést, van-e nálunk elvámolnivaló. Mire gondolnak? Valami értékes holmi, válaszolták. Herczeg Jánossal szinte egyszerre vágtuk rá: „Ja, az nincs!” A határt elhagyva tudatosult csak bennünk, hogy mit is állítottunk. A kocsim csomagtartóját ugyanis telepakoltuk erdélyi diákoknak és tanároknak szánt folyóiratszámainkkal. Az *Élet és Tudomány* és a *Természet Világa* főszerkesztői pedig egybehangzóan azt állították patinás, ugyanakkor naprakészen aktuális lapjaikról, hogy azok nem értékesek. A velünk együtt utazó kiváló tudománytörténész pedig csak hallgatott, nem tiltakozott. Ezen utólag jót derültünk. Egy év múlva megszületett a „hiteles” értékítélet: a *Természet Világa* és Vekerdi László Magyar Örökség Díjban részesült, két év múlva pedig az *Élet és Tudomány* is. Ehhez még csak azt tenném hozzá, hogy ahová igyekeztünk, a „Dél-erdélyi magyarság bástyája”, a Bethlen Gábor Kollégium abban az évben kapta meg ezt a díjat.

A lényeg akkor mégiscsak az volt, hogy a határt elhagyva az ajándék lapszámok velünk együtt úton voltak Nagyenyed felé, ahol nagy örömet szereztek a hallgatóságoknak.

Vekerdi László szinte soha nem beszélt magáról, az életéről, most azonban mintha feloldódott volna. Élesden áthaladva megtudtuk tőle, hogy 1944-ben itt volt erdészgyakornok, s a Vigyázó- (Vlegyásza-) hegység lábának erdőrengetegeiben tanult bele az erdőmérnök mindennapi munkájába. A Királyhágónál még megálltunk egy kis frisslevegő-vételre. Alkonyodott már. A koraóra könyökölve gyönyörködöttünk a tájban, és akkor, egy elejtett félmondatából tudtuk meg, hogy édesanyja, aki Nyárádszeredán született, Nagyenyeden tanult, éppen ott, ahová

8 Staar Gyula: *Múltó szerelem volt a matematika?* Beszélgetés Vekerdi Lászlóval. 1. rész. Forrás, 2008. 3. sz.

igyekeztünk. Talán ezért is jött velünk oly lelkesen, de erről addig egy szót sem szólt. Ilyen elejtett mozaikkockákból rakosgathattuk össze az élettörténetét.

Nagyenyeden már vártak minket, a Tudományos Diákkörök Erdélyi Konferenciájára érkeztünk, melyet akkor ott rendeztek meg, a kiváló nagyenyedi tanár, Dvorácsek Ágoston hathatós szervezőmunkájának köszönhetően. Sötétedés után érkeztünk, azonnal a szálláshelyünkre vezettek. Mi ketten, Herczeg Jánossal a vártemplom területén lévő, lánydiákszállóban kaptunk szobát, ezután átsétáltunk a Vekerdi László számára fenntartott „VIP szállásra”, egy kis könyvtár melletti takaros vendégszobába, ahol ő egyedül lehetett, a sok-sok könyv meghitt szomszédságában. Vendéglátóink büszkén mutatták a rendezvényük neves előadójának kiszemelt remek helyet. Amire nem számítottak: Vekerdi László hevesen tiltakozni kezdett. – Én itt nem maradok! Csak nem gondoljátok, hogy elfogadom, hogy velem kivételezzenek! A vendéglátóinkkal együtt csöndben és döbentően hallgattuk, amikor harciasan kifejtette, hogy ő közösségi ember, nem kér a kiváltságokból, majd szemrehányóan felénk fordult: – Miért, ti nem akartok velem együtt lenni?

– Jaj, dehogyisnem, szabadkoztunk, csak hát Dvorácsek tanár úrral együtt azt gondoltuk, hogy neked így jobb lesz. (Hetvenkilenc éves volt akkor.)

– Jól van, akkor veletek egy szobában alszom én is! – döntötte el, és úgy is lett. A leánykollégiumi szobánkba betettek számára még egy ágyat, ami már csak közvetlenül a radiátor mellé fért el, és bizony fűtöttek rendesen. A kis szobánkban még egy emeletes ágy volt, a felső rész az enyém lett – megszoktam már ezt a helyet annak idején az ELTE Rákóczi úti kollégiumában. A mosdóba azután rendszeresen hármásban vonultunk, egyikünk mindig kint ügyelt, hogy figyelmeztethesse a diáklányokat, most miénk a terep.

2003. november 22-én, szombat este zsúfolásig megtelt a kollégium hatalmas díszterme. Marosvásárhelyről a neves Bolyai-kutatók, Kiss Elemér és Weszely Tibor is eljöttek, hogy meghallgassák Vekerdi László előadását, találkozhassanak vele. *Igazság és szabadság* volt előadásának a címe, Németh László Galileijéről beszélt, drámájának első felvonásából vett idézettel kezdte: *„Galilei: De azért szívesen vennék egy látcsövet, amellyel olyan századba látni, ahol az igazság meglátásával véget ér a tudós dolga, s az igazságnak, hogy élhessen, nem kell hazudnia.*

Ezt választotta mottónak Domokos Mátyás is a Tiszatájban megjelent Hatalom és igazság esszéje elé – mondta –, megirigyeltem, és sokáig kerestem valami hasonlóan frap-pánsat, hiába. Legszívesebben az ő esszéjét olvasnám itt fel, és ahhoz fűznék kommentárokat” – indította jellegzetesen vekerdis stílusban az előadását. Nagy freskót festett Németh László Galileije köré, számos meglepő, elgondolkoztató asszociációval. Megmutatta, hogy az ellentétes elemekből épülő igazságok nem feltétlenül ellentmondóak, hanem megfelelő módon kiegészíthetik egymást.

Másnap Marosvásárhelyre indultunk, Weszely Tiborékhoz. Az őt körülvevő szeretet, és a fél pohár bor, amit megivott, láthatóan meglágyította. A beszélgetés sodrában életének kritikusabb szakaszairól is elárult részleteket. Akkor, ott Marosvásárhelyen hallottam először magáról ennyit beszélni. Máig sajnálom, hogy ezt a beszélgetést nem örökítettem meg.

Weszely Tibor már korábban jelezte a marosvásárhelyi Teleki Téka igazgatójának, hogy itt lesz Vekerdi László, aki számos alapvető tanulmányt közölt a Bolyai-kutatásról, a Bolyai-kutatókról, meg kellene mutatni neki a féltve őrzött Bolyai-kéziratokat. Átsétáltunk a Tékába, ott már készültek a fogadására, a könyvtár igazgatója kiemelte a páncélszekrényből Bolyai János híres levelét, melyet 1823. november 3-án írt Temesvárról édesapjának, tudatva vele, hogy „*semmitől egy ujj más világot teremtettem*”. Nyújtotta Vekerdi Lászlónak, hogy kézbe vehesse, de ő riadtan hátrahőkölt.

– Ezeket az ereklyéket óvni kell, nem fogdosni! – tiltakozott.

Mi bizony finoman megérintettük volna a legendás írást, a papírlap rostjai bizonyára ma is őriznek molekulákat a Bolyaiak kezéről... A Téka munkatársai megkülönböztetett tiszteletadásnak szánták a gesztust, nem szorultak rá ők kioktatásra. A féktelen igazságkereső Vekerdi László akkor nem volt udvarias.

A Bolyai-kutatók nem véletlenül néztek fel Vekerdi Lászlóra, hiszen értő szemmel figyelt eredményeikre. Benkő Samu híressé vált *Bolyai János vallomásai* című könyvét ő méltatta először elismerő lelkesedéssel a *Valóság* 1969. évi 4. számában. Ő írt először Weszely Tibor *Bolyai János matematikai munkássága* című, később a Korunk Bolyai-díjával elismert könyvéről a *Természet Világa* folyóiratban⁹, és ő ajánlotta kiadásra a Typotex Kiadó igazgatójának, Votisky Zsuzsának Kiss Elemér kéziratát, melyből a *Matematikai kincsek Bolyai János kéziratok hagyatékából* című könyv¹⁰ született. Kiss Elemért később nagyrészt Bolyai Jánosnak az ebben összefoglalt számelméleti és algebrai kutatásait feltáró munkájáért választották a Magyar Tudományos Akadémia külső tagjává. Korábban nem tudtak róla, hogy János ezekben a diszciplínákban is figyelemre méltó eredményeket ért el. Az angol nyelvre is lefordított könyv nemzetközi visszhangot váltott ki.

Vekerdi László sokat idézett tanulmányai voltak még például *A Bolyai-kutatás változásai* (1981), *A Bolyai-gyűjtemény a Bolyai-kutatásban* (2001) és a *Változók és konstansok a Bolyai-kutatásban* (2003). Ez utóbbi elkészültére némi ösztönző erővel is hatottam. Történt, hogy már majdnem elkészült a Bolyai János születése két-századik évfordulójára kiadni tervezett emlékszámunk, amikor feltűnt, mennyire hiányzik belőle Vekerdi László. Emlékező írásomhoz dokumentumokat keresgélve ráleltem az akkor neki írt levél másolatára.

Kedves Lacikám!

Nélküled semmi kedvem nincs megjelentetni a Természet Világa Bolyai-emlékszámát. Már egy éve kapargatom össze a cikkeit, a megjelent és az új írások, úgy érzem, harmonikus egységet alkotnak majd a különszámban. Nem hiányozhatsz belőle, azt kudarcként élném meg. A Bolyai-kutatás változásai cikked frissített változata nagyon hiányozna az összeállításhoz. Kérlek, segíts rajtam. Megvárlak! Ha kell, bármelyik általad még nem ismert írást elküldöm Neked, tájékoztatásul. Oláh-Gál Róbertnek több érdekes észrevétele

9 Vekerdi László: *A teljesség igényével*. A harmadik lépés. Weszely Tibor művéről. *Természet Világa*, 1982. 9. sz.

10 Akadémiai Kiadó és Typotex Kiadó, Budapest, 1999. 2. bővített kiadás: Typotex Kiadó, Budapest, 2005.

van a levéltári anyagok felkutatása nyomán, Szabó Péter Gábor fiatal szegedi matematikus pedig Bolyai Farkas számelméleti eredményeiből adott közre értékes dolgokat, Kiss Elemér elismerését megnyerve.

Bocsásd meg, hogy új feladattal zaklatlak, de a végén majd együtt örülünk az eredménynek.

Budapest, 2003. március 5.

Baráti szeretettel: Gyuszi

Könyörgésem meghallgattatásra talált, de a levelemben említett cikknek nem az átdolgozott változatát kaptam meg tőle, hanem egy teljesen új tanulmányt, amelyben az előzőt továbbírva átfogó képet adott a Bolyai-kutatás 1981-től a bicentenáriumi eltelt időszakáról. Végül ezzel, a *Változók és konstansok a Bolyai-kutatásban* című írásával zártam le a Bolyai- emlékszáunkat. Egyetemes kultúralátására jellemző módon, tanulmányát Buda Ferenc *Tollvonás, ceruzanyom* című verséből kiemelt sorokkal kezdte:

„Rajzolt, rótt, metszett vonások.

Karcok, vonalak.

A síkba vetült tér eleven képletei.

Térgörbület. Mértani rácsok.

Ködlepte lápon a tekintet

lépőkövei.

Ökút homálya.

Tér s idő tengermélye...”

Vekerdi Lászlóhoz közel állt a matematika. Az orvosi diploma mellé kijárt volna neki az erdőmérnöki és a matematikusi is. Benedek István írta róla:

„Tudománykedvence a matematika. Aki matematikához nem ért, azt nem veszi ember számba. Matematikacentrikus szemléletét le kell nyelni. Nem divatból csinálja, hanem szenvedélyből. Van egy határtalanul szentelen, de nagyon igaz mondata: »Ha valaki nem ért a matematikához, semmi baj nincs, csak éppen egész életére a saját emeletén marad.« Tudniillik, ha ért a matematikához, akkor ide-oda utazgathat a tudomány emeletei között. Liften, a matematika liftjén.”

Felsőbb matematikát már Sopronban is tanult, az erdőmérnöki karon, Debrecenbe visszatérve pedig barátjától, a fiatalon elhunyt kiváló matematikustól, Szele Tibortól kapott magas szintű útmutatást. Budapesten, a Matematikai Kutatóintézetben Rényi Alfréd védőszárnyai alatt kiteljesíthette matematikai érdeklődését, tudománytörténeti kutatásokba kezdhetett. Erről így beszélt: „Amikor az 1957-es viselkedésem miatt kitétek az egyetemről, Rényi maga mellé vett a matematikai intézet könyvtárába, azzal az indokkal, hogy létesít egy matematikatörténeti osztályt. Szabó Árpád is akkor került oda. Rettentően örültem, mert könyvek közelébe jutottam. Rényi szerkesztette a *Matematikai és Fizikai Osztály Közleményei* című, a maga nemében nagyon nívós folyóiratot. Abba írtam néhány tudománytörténeti cikket, például Newtonról és Descartes-ról.”¹¹

¹¹ Lásd a 2. lábjegyzetet.

Közben angolra fordította Rényi vaskos *Valószínűségszámítás* könyvét és *Levelek a valószínűségről* kötetét, melyben Fermat és Pascal elképzelt levelezésével magyarázta el a valószínűségszámítás lényegét. Franciából angolra fordította Kerékjártó Béla *Projektív geometria* könyvét, később pedig Heinrich Dörrie: *Diadalmas matematika* című munkáját németből, R. Courant – H. Robbins: *Mi a matematika?* című kötetét angolból magyarra.

Több helyen is olvasható, miként látta el szakmai olvasnivalóval és tanácsokkal Németh Lászlót, segítve hátteret festeni *A két Bolyai* című drámájához. Azt viszont kevesen tudják, hogy Vekerdi László is írt egy Bolyai-drámát, amiről azt vallotta, hogy elveszett. Halála után Judit lánya megtalálta a hagyatékában, Szabó Péter Gábor pedig közzétette legújabb, gyűjteményes kötetében.¹²

Vekerdi László művelődéstörténeti tanulmányait a Magvető Kiadó 1969-ben adta ki, *Kalandozások a tudományok történetében* címmel. Lenyűgöző az a tudás, ahogyan a sokféle tudományterületről ilyen széles látókörűen, lényegyet kiemelően ír. Könyvének legnagyobb fejezete a matematika történeti fejlődését mutatja be, *A matematikai absztrakció történetéből* a címe, a Kriterion Könyvkiadó 1972-ben, a *Korunk könyvek* sorozatában külön kis kötetben is megjelentette. Ma újraolvasva ezt a fél évszázada írt munkát, csak ámuldozik az ember, hogyan lehet ilyen szépen és ilyen nagy tájékozottsággal írni a matematikáról. Bevallom, amikor nemrég a mai matematika egyik legmodernebb ágát művelő, nemzetközi hírű matematikusunkkal készítenő interjú előtt álltam, jó volt elolvasnom azt, amit Vekerdi László az absztrakt algebra formavilágáról, az algebrai topológia kialakulásáról írt 1969-ben. S persze meghatva látom újra a *Kalandozások...* kötetembe kézzel írt sorait: „*Staar Gyuszinak (mivel úgyis minden marhaságot olvas) baráti szeretettel: Laci*”.

Pironkodom, mert bárcsak több ilyen „marhaságot” olvastam volna életemben.

Idővel még néhány „elhantolt” írását sikerült kiimádkoznom tőle a szobája padlóján tornyosuló kézírathalomból. Így jelenhetett meg a még 1984-ben készített *Erős várunk nekünk a matematika* című interjúja, melyben Halász Gáborral és Erdős Pállal beszélgetve idézték meg híres matematikusunk, Turán Pál szellemét.¹³ Korábban banális kifogások miatt nem juthatott el az olvasókhöz ez a ma már kincsnek számító írás. Egy másik nagyívű tanulmánya, *A magyar matematika jelene* eltemetésének okairól később ezeket mondta nekem: „*Voltam annyira pimasz, hogy azt hittem, érték már annyira a matematikához, van már akkora áttekintésem, hogy szabadon válogathassak nagy matematikusaink között. Később tudtam meg, ennek létezik egy majdhogynem hivatalos rangsora. Azt pedig ugyanígy be kell tartani, mint az angol királynő fogadásán a protokollt. Nem csókolhatsz előbb kezét a londoni polgármester feleségének, mint a királynőnek. Nahát, én pedig nem aszerint csókoltam kezét matematikusainknak, hogy ki hol állt a hivatalos rangsorban.*”¹⁴

12 Szabó Péter Gábor: *A legtisztább boldogság*. Művelődéstörténeti kalandozás Bolyai Farkas és Bolyai János világában. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Budapest, 2018.

13 Természet Világa, 2008. 5. sz.

14 Staar Gyula: *Múló szerelem volt a matematika?* Beszélgetés Vekerdi Lászlóval. 2. rész. Forrás, 2008. 4. sz.

Úgy látszik, ha visszkapott egy tanulmányt, azzal másutt már nem próbálkozott, eltette magának. Sajnos későn sikerült tőle megszereznem ennek a kéziratnak a gépelt változatát. Amikor a szöveget elektronikus változatban is elkészítettük, elküldtem Csákány Béla professzornak Szegedre, lektorálásra. Kifutottunk az időből, ez az írás már csak Vekerdi László halála után jelenhetett meg.¹⁵ Csupán annyit tehettem, hogy az első rész megjelenését születése hónapjára, júliusra időzítettem. Csákány professzornak Vekerdi László írását méltató előszavából idézek néhány sort: „Közel fél évszázad messzeségéből visszanezve megállapíthatjuk, hogy Vekerdi László – aki Veress Jenőhöz írt levelében kívülállónak, foglalkozása szerint könyvtárosnak, vágyai szerint történésznek mondta magát – ebben a munkájában könyvtárosi alapossággal igyekezett leltározni a kisebb mestereket is, a nagyok kiválasztásában meg igazi történésznek bizonyult: akiket piederasztálra emelt, azoknak mai szemmel nézve is ott van a helyük...

Ezen a ponton meg is állok. A szerző nem szorul az én igazolásomra.

Értékeléseit az idő igazolta.”

Kevesen tudnak olyan szépen írni matematikusokról, a matematikáról, ahogyan Vekerdi László. Példaként hadd idézzem fel, miként indul *A magyar matematika jelene* című írása:

„Az irodalomtörténet-írás régóta kedveli a »kettős csillagokat«; mint Goethe és Schiller, Petrarca és Dante, Puskin és Lermontov, Ibsen és Björnson, Petőfi és Arany példája mutatja, szeretik két (vagy három) névvel jellemezni a nemzeti keretek közül kinőtt poézis világirodalmivá válásának pillanatát. Ez a jellemzés sohasem teljes és mindig igazságtalan, s elsősorban nem az elmaradt nevek miatt. A jellemzésre használt írók munkájára esik más fény, a jelen múltba vetített fénye, és »igazi« énjüket már csak szorgalmas (s nagyjából érdektelen) lábjegyzetekkel megtűzdelt szaktörténeti kutatások tudják megközelíteni. A pillanat jellemzésére használt énjük kevesebb és egyben több lesz, mint történelem, legendává válik. A magyar matematika történetének Fejér és Riesz a legendás ikercsillaga. Előttük a korai történelem homálya, néhány váratlan és magunk számára is érthetetlenül megjelenő prófétával, mint a Bolyaiak, és néhány Keresztelő Jánosa a magyar matematikának, mint König Gyula és Kürschák József. Utánuk a történelem világos, évkönyvszerű feljegyzései. A két világ között van – action gratuit-ként – meglepően és világosan, a kezdet és a beteljesedés egységében, a legenda.”

Cikkében ezután a matematikusaink nevéhez fűződő, világhírűkhöz vezető tételek, gondolatok kibontása következik.

Kézirathalmának megbolygatásából további értékek is előkerültek. Egy főszerkesztőnek is jókor kell jó helyen lennie, így a *Természet Világa* is további cikkremekekhez jutott: *Fejér Lipót helye a matematikában és a honi matematikai életben*¹⁶; *Kálvinista és jezsuita matematikusok. Matematika a felvilágosodás honi tankönyvirodalmában*.¹⁷ Egy nagyobb tanulmányát Kalmár László munkásságáról folyóiratunk számára túl nehéznek éreztem, ezért, ha fájó szívvel is, de lemondtam róla. Jó helyet találtam számára, a szegedi *Polygon* folyóirat örömmel

15 *Természet Világa*, 2010. 7. és 8. sz.

16 *Természet Világa*, 2006. 6. sz.

17 *Természet Világa*, 2009. 4. sz.

közölte.¹⁸ Vekerdi László matematikatörténeti írásait később Szabó Péter Gábor gyűjtötte össze szakértő szemmel, online változatban felkerült az internetre, ott elérhető.¹⁹

Könyveinek többsége a kilencvenes évektől jelent meg. Ezek sorát a *Tudás és Tudomány*²⁰ vaskos kötet nyitotta, amelyben a hatvanas évektől írt tudományelméleti, tudománytörténeti írásait gyűjtötte és szerkesztette egységbe Terts István. Ezt követően Gazda István jelentette meg elfekvő könyvkéziratát „*A tudománynak háza vagyon*”. *Reáliák a Régi Akadémia terveiben és működésében*²¹ címmel.

Szerencsések lehetünk, hogy a Magyar Rádióban szélesen hömpölygő művelődéstörténeti előadásfolyamának első húsz része könyv alakjában is megjelent.²² Vekerdi László halála után Herczeg János további, válogatott esszériportokat formált könyvvé *Csillagórák Vekerdi Lászlóval*²³ címmel. Szép volna, ha ezt a párját ritkító, kétszáznál több adást megélt tudomány- és kultúrtörténeti sorozatot újra meghallgathatnánk, netán otthon megőrizhetnénk hangoskönyvek formájában.

A kilencvenes évek végén Monostori Imre egy kötetbe gyűjtve megjelentette Vekerdi Németh Lászlóról írt tanulmányait *A sorskérdések árnyékában. Kalandozások Németh László világában*²⁴ címmel. Ez a kötet 1997-ben elnyerte az Év Könyve díjat. Címlapján ugyanaz a Németh László-kép szerepel, ami a megtorlást kiváltó, 1970-ben megjelent könyvön. Kis üzenet a múltnak.

Miként a Bolyai-kutatás, a Galilei-kérdés is évtizedek óta foglalkoztatta Vekerdi Lászlót. A korszakoként változó nézőpontú Galilei-kutatás eredményeit naprakészen követte, minden új Galilei-monográfiát azonnal elolvasott. Azért is izgathatta őt ez annyira, mert e kérdéskörben a tudós, az értelmiségi és a hatalom viszonyának mindenkori konfliktushelyzetét látta. Volt már egy Galilei-könyv kézírata, még a nyolcvanas évek elején készítette a Móra Kiadónak, F. Kemény Márta szerkesztő kérésére. Az *Így élt...* sorozatban akkor már megjelent ott a Newtonról írt remek könyve. Mire azonban elkészült a Galileiről írt munkájával, meghalt Kemény Márta, a kiadó visszaadta könyvének kéziratát. Votisky Zsuzsa, a Typotex Kiadó igazgatója tudott erről, és a kilencvenes évek elején pályázaton pénzt szerzett a Galilei-könyv kiadására. A Galilei-kutatás változásait követő Vekerdi László akkor már sokkal sokszínűbb Galilei-képet tudott mutatni, szerette volna átírni a könyvét. Az idő, illetve a kiadó azonban sürgette, a könyvpályázaton nyert támogatással el kellett számolnia. Vekerdi László tehát nekiállt, hogy megtartva az eredeti kéziratot, annak fejezeteihez

---

18 Vekerdi László: *Egy nagy matematikaprofesszor dicsérete*. Kalmár Lászlóról. Polygon, 2006. november.

19 Vekerdi László matematikatörténeti írásaiból. Válogatta és bevezette: Szabó Péter Gábor. Az online változatot készítette és a szerző kéziratban maradt jegyzeteit szerkesztette: Gazda István. http://real.mtak.hu/21008/1/00_vekerdi_konyv_teljes.pdf

20 Typotex Kiadó, Budapest, 1994 és 1996.

21 Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba–Budapest, 1996.

22 Vekerdi László – Herczeg János: *A véges végtelen*. Typotex Kiadó, 1996.

23 Typotex Kiadó, Budapest, 2011.

24 Új Forrás Könyvek, Tatabánya, 1997.

fűzött megjegyzésekkel a Galilei-kutatás új eredményeit is bemutassa. Így szinte egy új ikerkönyvet írt. Erről így beszélt: „Jegyzeteimben megpróbáltam az egész mai Galilei-kutatást kissé megfricskázni. No, nem durván, hiszen ők többségükben elsőrendű emberek. Különösképpen Biagioli és Redondi nagyszerű filozofok, kiváló tudománytörténészek, elérhetetlen távolságban vannak a posztmodernektől. Remekműveket írtak, olyant például, mint a Galileo eretico.”²⁵

Vekerdi László végül hihetetlen munkabírással határidőre elkészítette a kiegészített Galilei-könyvét, igaz, ez a túlzott szellemi és fizikai erőfeszítés nagyon megviselte, egy időre kórházba is került.

S hogy miért lett az *Így élt* sorozat kezdőcíméből jelen idő, erről ezt mondta:

„Galilei örök, benne kavarog a mai világunkban. Ez a könyv is az utolsó lapjáig a máról szól.”

Amikor Herczeg Jánossal megkérdeztük tőle, hogy neki milyen Galilei-képe van, ismét csak tiltakozott: „Nekem nincs Galilei-képem... Miért legyen nekem Vekerdi-féle Galilei-képem? ... Nem alkotok képeket. Jól tudom, az ember nem alkothat sem önmagáról, sem másról érvényes képet.” Ugyanakkor a chartres-i katedrálisból könyvének címlapjára hazahozta Izaiás próféta képét, akiben Galileire ismert. (A templomban árusított levelezőlapok közt pillantotta meg ezt az üvegablakfestmény-részletet. Jöttek tovább hazafelé, és nem hagyta nyugodni. Vagy harminc kilométerről visszaautózott érte. „Már csak egyetlen példány volt belőle, mintha nekem tartogatta volna a sors.”) Egyszer pedig elárulta, hogy az ő Galileije Sántha Kálmán volt, a híres debreceni orvosprofesszor, akadémikus, a hazai neurológiai és idegsebészeti iskola megteremtője. Az ötvenes években meghurcolták, az Akadémián boszorkánypert tartottak ellene, megtörni azonban nem tudták. Nagy hatással volt a fiatal Vekerdire. A *Tiszatájban*, közeledvén az ezredfordulóhoz, így írt róla: „Sántha mindig szabad emberként, nyíltan, világosan, félreérthetetlenül szólt egy olyan világban, ahol mindent »felülről« és »háttérből« irányítottak, konspiratív és manipulatív módszerekkel, ahol még a legfőbb irányítók maguk sem voltak szabad emberek, és ahol egyre inkább a félelem, a színlelés, a hazugság hálója kerített be mindent. Ezzel került szembe lépten-nyomon Sántha nyílt szókimondása...”

Következetességével és okos makacsságával magának a Magyar Tudományos Akadémiának szerezte vissza az önbecsülés lehetőségét, melyet az ő alattomos kizárásával eljátszott. S mindönknek demonstrálta, hogy tisztesség, értelem, jóindulat nem föltétlenül és törvénytörően marad alul az erőszak és meghunyászkodás szentszövegségével szemben.”²⁶

Nem lehet véletlen, hogy Vekerdi László *Kalandozások a tudományok történetében* kötetét keretbe foglaló első tanulmány *A Galilei-pör*, az utolsó pedig *Sántha Kálmán*.

Nem szerette, ha ünneplik, pontosabban irtózott minden ilyen eseménytől. Többször elmondta, mindez mennyire megviseli. Pedig bele kellett törődnie,

25 Lásd a 2. lábjegyzetet.

26 Vekerdi László: „Ha valaki bent van a sárban, nagyon rossz néven veszi, ha valaki azon kívül van”. Dr. Majerszky Klára: Dr. Sántha Kálmán (1903–1956) kötetéről. *Tiszatáj*, 1997. 3. sz.

hogy élete utolsó két évtizedében a Szabó Ervin-emlékérmre (1984) mellé sokasodni kezdtek az elismerések: József Attila-díj (1992), Szent-Györgyi Albert-díj (1992), Tiszatáj-díj (1993), Soros-életműdíj (1993), Év Könyve díj (1997), Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje (1999), Széchenyi-díj (2001), Az év ismeretterjesztő tudósa díj (2003), Magyar Örökség díj (2004), Teleki Pál-érdemérem (2008).

Az Év ismeretterjesztő tudósa díjat a Tudományos Újságírók Klubja adja ki évente, tagjainak értékítélete nyomán. Vekerdi László nagy szavazattöbbséggel kapta meg ezt az elismerést. Emlékezetesre sikeredett a díjátadó ünnepség, melyet a Magyar Tudományos Akadémia Kupolatermében tartottunk. A díjazott méltatását rám bízta, igyekeztem jól felkészülni, apait-anyait beleadni, hogy szép legyen a laudáció. Ünnepeztünk az első sorban ült, s a dicséretétől, attól, hogy középpontba került, szemmel láthatóan egyre rosszabbul lett. Amikor a mondandómat befejezve lehuppantam mellé, halkán odaszólt: „Gyuszikám, ez olyan volt, mint egy nekrológ.” Ezután átvette a díjat, kényszeredetten fogadva az elnökség kinn ülő tagjainak gratulációit. Mindannyian az ő szavaira vártunk. A benne munkáló feszültség azonban kitört belőle, első mondata ez volt: „Máskor ne ilyen vén hülyének adjátok a jutalmat, aki már nem tud mit kezdeni vele, hanem egy fiatalnak!”

Szép új digitális világunkra jellemző módon rövidesen ott virított neves hírportálunk tudományrovatában a szerintük olvasót vonzó cím: *Az év ismeretterjesztő tudósa egy „vén hülye”*. A szerkesztőségünkben először ezt Németh Géza kollégánk vette észre, azonnal levelet írt a tudományrovat vezetőjének, közösségünk nevében is kikérve ezt a gátlástalan, ízléstelen címet. Meglehet, a címzettnek nem sok köze volt újságírója ökörségéhez, de tudjuk, a mi szakmánkban először a főszerkesztőn kérnek számon minden ballépést. Mentségükre legyen mondva, néhány óra múlva már ez a cím szerepelt a rovatban: *Az év ismeretterjesztő tudósa Vekerdi László*. Valljuk be, ebben meg semmi blikkfang.

Amikor Vekerdi László nyolcvanéves lett, érzékeny lelkét felbolygatták az őt köszöntő írások, hiába szóltak azok a szeretet hangján. Később baleset is érte, szívritmus-szabályozó készüléke felmondta a szolgálatot, órákig eszméletlenül feküdt, míg kiderült annak oka, és a segítség megérkezett. Szomorú erre emlékezni, de ettől kezdve mintha megváltozott volna benne valami. Nem működött már jól az időérzéke. Volt úgy, hogy késő éjszaka bement az Akadémia Könyvtárába dolgozni, bizonygatva, akkor kezdődik a munkaideje. Ott még a portás is nagyon tisztelte, megnyugtatta, lefektette egy kanapéra, hogy ott békén megvárhassa a reggelt.

Ez időben történt, hogy éppen a szerkesztőségünkbe igyekeztem, amikor megszólalt a mobiltelefonom. Kapitány Kati szerkesztő kollégám keresett, hangjában azonnal megéreztem a feszültséget. Kérte, hogy siessék, mert Laci bácsi félreértett valamilyen időpontot, most reggel bejött a szerkesztőségbe. Nem is ez a baj, de a belső udvaron átsietve megbotlott, elesett, és beütötte a fejét egy szegélykőbe, most ömlik a homlokából a vér, ő igyekszik azt elállítani. Loholni kezdtem, percek múlva én is a szerkesztőségben voltam. Laci bácsi egy

széken ült, homlokán mély, nyitott seb, fölötte Kati tüsténkedett, gézzel tisztogatta a sebet, véres arcát, kezét megmosta. Megbeszéltük, ezt orvosnak is látnia kell. De hol találunk legközelebb orvost? Eszünkbe jutott, hogy legközelebb a szerkesztőségünkhöz a Rókus Kórházzal átellenben, a Stáhly utcában van rendelő, oda indultam Laci bácsival. Ott a folyosó tele volt emberekkel, akik már órák óta vártak a sorukra. Mit lehet tenni? Távol áll tőlem bármiféle tolakodás, de felfogtam, hogy most nincs más választásom. Amikor kinyílt a rendelő ajtaja, odaugrottam, és hadarni kezdtem, hogy balesetet szenvedett tudós embert hoztam, szerkesztőbizottságunk tagját, azonnal meg kellene vizsgálni, ellátásra szorul. – Várjanak! – rendelkezett az asszisztensnő.

Rövidesen újra kinyílt az ajtó, beintettek minket. Fáradt szemű, szimpatikus középkorú orvos kérdezte: mi történt? Elmondtam, s közben azt is igyekeztem ecsetelni neki, hogy milyen értékes ember fekszik most a vizsgálóágyon, és mennyire kell rá vigyázni. Az orvos odaszólt az asszisztensnőnek: „Telefonáljon át a Rókusba, hogy később megyek!” Azután nekiállt, és szépen gondosan újra kitisztította, majd összevarrta a sebet, kötést tett rá. Laci bácsi végig szótlan volt, az orvos kérdéseire is csak röviden válaszolt.

– Még elküldöm a neurológiára kivizsgálásra, de minden rendben lesz, otthon majd pihenjen le – mondta orvosunk a búcsúzáskor. Megköszöntük neki a segítséget, a másnapot pedig azzal kezdtem, hogy a rendelőben neki címezve leadtam egy csomagot, folyóiratszámokkal, bennük Vekerdi-írásokkal.

Amikor ezeket a sorokat gépelem, tudatosul csak bennem, hogy róla beszélve, folyamatosan „Laci bácsit” írok, pedig soha nem szóltam így hozzá. Keresztneviünkön szólítottuk egymást, annak is a becéző változatával. Most pedig már, úgy látom, Laci bácsiként marad meg nekem örökre.

Azután a második felesége is meghalt, nagyon egyedül maradt, bár Judit lánya igyekezett mindenben a segítségére lenni. Később napi felügyeletre szorult, ezért lánya Budakalászon, egy idősek otthonában talált számára szép, kulturált apartmant. (Jól jött az a Széchenyi-díj, aminek honoráriumát nem volt hajlandó felvenni 2001-ben, mert szerinte nála érdemesebbek vannak. Szerencsére az nem évült el.)

Herczeg Jánossal gyakorta meglátogattuk ott, vittünk neki olvasnivalót, folyóiratokat, könyveket. Beszámoltunk azokról a történetekről, amikről úgy gondoltuk, hogy érdeklik. Később az ágya mellett ülve egyre gyakrabban csak hallgattunk, hármásban.

Egyik alkalommal arra kértük, írjon levelezőlapra pár sort közös barátainknak. Otthon néztem csak meg a szinte olvashatatlan üzenetét, ami a kérésünkkel ellentétben hozzánk szólt: „Bár mehetnénk újra hármásban Erdélybe.” Valószínűleg ez volt az utolsó leírt mondata.

2009. december 27-én, életének nyolcvanhatodik évében hunyt el. Januárban, egy hideg téli napon nagyon sok barátja, tisztelője állt a sírjánál a Farkasréti temetőben. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának munkatársai és a család nevében Babus Antal búcsúzott tőle. Meghatóan szép és igaz szavaiból idézek:

„Laci bácsi meggyökeresedett az Akadémiai Könyvtárban, elválaszthatatlan részévé vált. Aki egyszor is látta ősz oroszlánsörényét hátra-hátrasimítva ülni a folyóiratosztá-

lyon, s elmélyülten cédulázni, soha nem felejt el. Sok-sok tudós, rangos és rangtalan, ifjú és idős zarándokolt el az asztalához: ki tanácsért, ki ötletért, ki szakirodaloméért, ki csak azért, hogy szót válthasson a legendák övezte, de rendkívül közvetlen Könyvtárossal. Mert ha a hatalom nem is vett róla tudomást, rengetegen tudták, hogy ő volt az ország legműveltebb embere, aki – teszem azt – egy vektoranalízis-szakértőnek ugyanúgy azonnal tanácsot tudott adni, mint a Leibniz-, Pascal-, Bolyai- vagy Buda Ferenc-kutatónak. Óriási szerepe volt benne, hogy az Akadémia Könyvtár természettudományos könyvgyűjteménye a legjobb volt az országban.

Mi, akik mellette dolgoztunk, elsősorban mégsem lenyűgöző, hihetetlenül tág műveltségért csodáltuk, hanem emberi jóságáért szerettük. Ő nemcsak szavakban állt ki kollégái mellett, hanem tetteivel is. Utolsó éveiben azért dolgozott kevesebb óraszámban, hogy egyik nyugdíjas kollégáját is alkalmazza még egy ideig. Egész életében így élt: sohasem a saját érdekét tartotta szem előtt, sohasem a megszokott, kicsinyes, földi mércével mért. Legközvetlenebb kollégái, a szerzeményezési osztály munkatársai tisztában voltak vele, hogy kívül is dolgoznak együtt. Amikor már nagybeteg volt, s csak árnyéka régi önmagának, nem léptek túl rajta, hanem a régi tisztelettel bántak vele. Betegágyán is hálás szívvel emlékezett rájuk.²⁷

Peregnek tovább az emlékképek.

A Fűvészkertben a 125 éves *Természet Világa* fáját ültetjük, ünneplő társasággal. A kertészfiú előre megásott gödörbe helyezi a földlabdás kis fát, temeti vissza a földet. Vekerdi László egy ideig rosszállóan nézi, majd kikapja kezéből a kapát, és ő fejezi be szakszerűen a faültetést.

A Kossuth Klubban középiskolás diákokhoz beszél. Széles gesztusokkal, lobogva bizonygatja nekik, hogy érdemes időt fektetni a szellemi munkába, a cikkírásba.

Cserhátszentivánon folyik portréfilmjének külső forgatása. Ő kérte, hogy ezen a helyen legyen. Ragyogó napsütés, háttérünk a völgy ölében a dombokkal körülölelt falucska. Herczeg Jánossal ketten vagyunk a kérdezői. Hozzánk is ő ragaszkodott. Délidő van, beszélgetésünk közben megszólal a templom harangja, hangját a domboldalal felerősítik. Mindannyian megmerevedünk, most kell megállítani a felvételt. Csak Vekerdi László élénkül fel, és a legnagyobb természetességgel szövi mondandójába: „Látjátok, halljátok, erről beszéltem, ez Európa, itt van ebben a kis palóc falucskában is!”

Lajosmizsén, a *Forrás* és a *Természet Világa* közös estjén belső tűzzel az igazi hazákról beszél: a „Homok-hazáról” és a „Matematika-hazáról”.

Nagyenyeden, késő este az elcsendesedett diákszálló folyosóján vonulunk hármasan a mosdó felé, ő hosszú hálóingben, mi utána Jánossal pizsamában. Mint a szellemelek.

Mellette ülök, amikor a Nyíri-erdészháznál jóízűen kanalazza a bográcsban készült gulyáslevest, évekkal később pedig a Határőr úton az otthonról neki hozott túrókúslevest.

27 Babus Antal: *Búcsú Vekerdi Lászlótól*. A Farkasréti temetőben 2010. január 27-én elmondott búcsúbeszéd.

A végén pedig csak ülünk az ágyánál az idősek otthonában és hallgatunk.

Már tíz éve nincs közöttünk. Töprengek, mi volt ez a tovatűnő, csodálni való különös jelenség? Ki volt ő, aki a teljességet igyekezett átölelni, aki nem törődött a karrierrel, aki önzetlenül szétosztotta tudását, akit ha bántották is, azt mondta: ezzel csak jót tettek velem, aki azt vallotta magáról, hogy „*egész életemben bajban voltam, úgy tűnik, ez az életformám*”, akit mi „*nem tudtunk megváltani*”.²⁸ Sokan, sokféle kitüntető jelzővel illették, egy ellen tiltakozott erősen, hogy polihisztor lenne. Ezt a vélekedést röviden intézte el: marhaság!

Az erdők és a könyvek végigkísérték az életútján. A Farkasréti temetőben is fák lombjai borulnak sírja fölé, ahol első feleségével, és ma már Judit lányával együtt nyugszik. A veje tervezte síremlékükön pedig márványba mélyült könyvespolcokon márványba vésett könyvek sorakoznak.

---

28 Utalás Fodor András: *Vers a fűszálról* című – Vekkerdi Lászlónak ajánlott – versének utolsó sorára. (Sajnos ma már múlt időben.)

Horváth Dezső

A hergelik

Erősen hiszem, magyarul beszélek, mégis megesik, hogy nem értik minden szavamat. A dunántúli vidék egyik tájnyelve az anyanyelvem, bár sikerült igen hamar az irodalmi nyelv közelébe férkőznöm. Aztán, amikor Szegedre vetett a sors, siettem eltanulni az itteniek beszédét is. Mostani szózatomban a lényeg mindenesetre az, hogy most is szómagyarázattal kell kezdenem.

A hergelik nem rokona a fölhergeliknek. Otthoni anyanyelvemen a lik lukat vagy lyukat jelent. Azt azonban magam se tudom már, mi lenne a herge. Forgatom a néprajzi lexikont, ott viszont herkelikat találok. A szócikk azonban tőlünk nyugatabbra lévő faluból hozza példáját, és egy kicsit másként érti. Zsúpfődeles istálló padlására szénafölrakás és -lehányás céljából hagyott nyílást jelenti(?) ott, nálunk pedig, tehát már g-vel, a macskalépcsős tűzfalon hagyott két lukat. (A zöngésülés vagy zöngétlenedés mindennapos azon a vidéken, a bicikli-ből is bicigli lesz.) Egy-egy téglányi csak a folytonossági hiány, de talán mindenki tudta, ha azt betömte volna, könnyen ráfizethetett volna. A szétterített gabonába is belekapott volna a penész. A szárazon maradás, a bepállás elkerülése mellett azonban rejtett mellékhatása is volt. Az óvatosabbak kaszát is szoktak kidugni az egyiken, hogy a fürgetegekben járó boszorkányokat elijesszék vele. Ha jól emlékszem, macskaliknak is mondták.

Ne tessék elfogultsággal vádolni, ott van az a két luk az alföldi házakon is. Néha egy. A régieken. Tápai jó barátom mondja, közönségesen csak padláslyuknak mondták. Kukoricacsövet szoktak kidugni rajta, ha eladólány volt a háznál. Kaszáról ő nem tud, de nem is hiszi, hogy bármi szerepet játszott volna, hiszen az odavonzza a villámot. Eljutottunk most is a lényeghez. Gimnáziumban azt is tanultuk annak idején, föltehetően tanárunk külön buzgalmából, a nagy viharok azért szeretik leemelni a házak és templomok tetejét, mert erős szélben a tető fölött sűrűsödnek az erővonalak. Ha a padlások belső légnyomása nem tud hirtelen kiegyenlítődni a külsővel. Ha betömték volna a hergelikat, mire a padlás belvilága igazodni tudott volna a kinti változásokhoz, azon kapta volna magát, már nincsen is teteje. Falusi gyerek voltam, azonnal megértettem, áramlástanban járatosabb emberekkel később se kerestem kapcsolatot, a Bernoulli-törvénnyel se komáztam. Inkább az eposzok, ódák, regények, novellák és más evilági hívságok körül őgyelegtem.

Arra is kellene valami magyarázat, miért szerepelnek előkelő helyen a templomfödelek. Itt már a magam esze viszi a kormányt, annyira se szabad elhinni, mint az eddigieket. A templomok általában dombra épültek, akár a szélmalomok is régen. Jóval magasabbak, mint a szinte földhöz simuló falusi házak, ott fönn tehát erősebb a széljárás. Bebádogozták ugyan legtöbbjüket, erős szegekkel rög-

zítve a borítást, ott fönn még nagyobb lehet a nyomáskülönbség. És messzebbre röpködhet a tető, ha nem hagynak egy kicsike ablakot rajta!

Most már válthatunk, jöhet a mostani viharvert, égszakadásos, árvizes eszterdők egynemely törvényszerű furcsasága. Elsőnek még itt is térüljünk el kicsikét, maradjuk egy pillanatra a nyelvieknél. Tavaly is, tavalyelőtt is evakuáltak nálunk. Már-már azt hittem, a kitelepítés és a kiköltöztetés szónak elmehetnénk a temetésére, ahogy beszélni, mondani is elfelejtünk lassan, csak kommunikálnunk szabad. A rosszat nem szemléltetjük, így tanította magyartanárunk, nem folytatom tehát a szálnalmas listát, csak azt akarom mondani, a mostani megrendítő pusztítások mintha visszahozták volna az egyik legszálnalmasabb jó cselekedet szavának polgárjogát. Idén a közmédia minden ágában csak kitelepítettek és kiköltöztettek embereket.

Kicsi siker, de siker. Akkor is, ha mindig borzalom van mögötte.

Félig-meddig szóhasználati kérdés a következő is, szintén rádióból és televízióból származtatva. A vályogházak nehezebben állják a vizet, hamarabb összedőlnek, mint a téglából valók. Egyszerűen szétáznak. Csúszóssá lesznek, akár a szappan. Nagyképűség lenne tőlem, ha elkezdeném magyarázni, mi a vályog, hogyan keverik törekkkel vagy szalmakeverékkel a földet, hogyan verik vagy vetik, hogyan rakják egymásra, hogyan vizsgáztatják állékonyságát, mert ez mind a házépítők tudománya. Ahol azonban nem lehetett vályog-téglát vetni, mert nem volt hozzá alkalmas nyersanyag, ott az ősi lelemény deszkák közé döngölt földből építkezett. Vertfalú háznak vagy tömésfalnak mondták ezt a fajtát. Városi ember azonban ilyen finom megkülönböztetésre nem ad, az ő nyelvén leginkább a vályogházak omlanak össze. Ott is, ahol vertfalú van csak.

Azokért is nagy kár. Sokak egész életének gebeszkedése roskad össze.

Régi mániám, nem győzöm kárhozotni az új módit, a hozzánk talán amerikai-ként érkező, bár ott is csak átvételként anyakönyvezett építési módot. A lapos házokról beszélek. Sokszor féltéglányi magasságban már a küszöb következik. Mit tesz az a bolond víz, amelyik kiadósabb eső révén mennyei csapásként éri el a környéket? Pofátlanul, köszönés nélkül, kéretlenül-kelletlenül bemegy a lakásba. Ne vigasztaljon bennünket az a még szomorúbb tény, hogy az ötlépcsősökbe is be tud menni, ha szügyig ér az utcán a pöcegödrök tartalmával bruttósított sár-tenger, és a kredenc lapjáig is fölérhet. Nemzeti nagy kárunkat, tudom jól, nem enyhíti semmi, de legalább most vonjuk le a tanulságokat.

Ez még mind a földszinten vagy a vízszinten van, gyerünk végre följebb, a padlásra. Hallom az országos sírámokat, egyetlen éjszaka egészen széles sávban emelgette le és vagdosta földhöz házak és templomok tetejét a borzalmas fürgeteg. Szokása, hogy az egyiket megbontja, a másikat érintetlenül hagyja. Megint nem szeretnék okostóbiás lenni, de három-négy híradóban elkezdtem figyelni, van vagy nincsen, pontosabban volt vagy nem hergelik rajtuk. Látom az egyik házat, frissen meszelt fala jelzi, mostanában esett át a fölüjtás költséges tortúráján, és olyan a teteje, mintha halszálkából rakták volna. Az is hézagos, mert a gerendákat, a szelemeneket és cserépléceket is elvitte a vihar. Mellette sima palatetős, annak semmi baja nem esett.

Ismétlem, a természet törvényei ugyan sérthetetlenek, de nem mindig egyformák. Kiegészítő kellékek kellene hozzá, hogy hatni tudjanak, vagy gátló tényezők, hogy ne hassanak. Totális védekezés nincsen a természeti csapások ellen. Birkahodályba is csapott már villám, noha körbe volt tűzdelve snájdig háritókkal. Sajnálom azonban, építómestereink és tervezőink mintha elfelejtették volna, mire való egyáltalán a luk a padlásán. Akármilyen nehezek is az újfajta cserepek, ha nagy a nyomáskülönbség, megemelések meg se kottyán.

Cáfolni se hallottam még Bernoulli törvényét.

Beszélgetés közben említtem barátaimnak. Megszólal az egyik, családi örökségén is van két luk, azt ő bizony gondosan és precízen betömte. Naponta önti a mérgét az időjárás azon a tájon, rémüldözik, hátha megemeli házának is a alapját.

Jó Tömörkény István szavai se jutnak eszükbe. Építők iskolájában talán nem is tanítják. Az ő írásában a frissen bevetett földet vitte át a vihar a szomszédba, és a járomszög is megtanult röpködni. Nincsen már járomszög, van viszont házfödél és templomtető, abba kapaszkodik bele. Ha akar.

Furdalna a lelkiismeret, ha nem kérdeztem volna meg két építész barátomat. A nyomáskülönbséget ismerik, hogyne ismernék, kapásból mondják, deflációként tanulták, de arra nem emlékeznek, hogy hergelikhoz, padláslyukhoz fogható kiképzést egyáltalán említettek volna a műszaki egyetemen. Harmadikként nagyhírű vizesmérnököt kérdeztem meg. Hogyne, tanultak róla, és Öveges tanár úr is beszélt róla talán.

Valamikor tudták, aztán hősiesen elfelejtették. Az egész ország látja kárát.

Azt hiszem, itt van az eb elhantolva.

Marad azonban még egy kérdés, változatlanul. Rosszul tudták volna eleink, hogy a jó padlásnak száradnia kell? Akkor főleg, ha friss búzát, akármilyen gabonaneműt terítették szét rajta? A szellőzéshez is szükség volt a hergelikakra. Ahogy azonban a legtöbb nagyon jó orvosságnak is van mellékhatása, a szárításra szánt padláslyuknak is volt, és van is. A vihart ugyan nem tudja távol tartani tőlünk, de kártékony hatását csökkentheti.

Ki ne vágya téli zimankóban akkora melegségre, amekkorát a lezárt padlás adhat? Borzalmak jönnek, ha mellékhatásait elfelejtjük.

Ha lúd, legyen kövér. A futóhomok is a nagy szelektől kapja futkosási biztatását. Akármilyen sima is a fölülete, jönnek azok a bizonyos erővonalak, fölszippanthják, és arrébb teszik. A tengerparti dűnék is ezt cselekszik, és a sivatagi homok is így vándorol. A tükörsima vizeket is így korbácsolja föl a vihar.

Kegyetlen példákkal jól el vagyunk látva.

Szántai Márk

Nap, széna, erotika

(GreCsó Krisztián: Harminc év napsütés)

„[S]zerettem GreCsó Krisztián Harminc év napsütés című kötetét is, főleg azért, mert nem csinált hamis regényt a jó novellákból és tárcákból, mint korábban”¹ – válaszol Károlyi Csaba a *Litera* év végi körkérdésére. Ennél frappánsabban talán nem is lehetne összefoglalni, hogy miben áll GreCsó tavalyelőtt megjelent kötetének erőssége, újdonsága a korábbi évek fejleményeihez képest. GreCsó pályájának ismeretében ugyanis jól látszik az írói építkezés folyamata: az alapvetően novellákból, sokszor önállóan is közölt rövidprózák-ból felépülő történetek, de előbb-utóbb rendszerint regényformává, vagy a regényforma valamely szándékoltan dekonstruált változatává álltak össze. Így nem meglepő, hogy az immár hétköztényi prózai GreCsó-életmű mindössze két novelláskötetet tartalmaz: az írói sikert (és némi médiabotrányt) meghozó *Pletykaanyut* és a nemrég megjelent *Harminc év napsütést*. Világos persze a jelenség oka: a kiadói és olvasói elvárások inkább a regényforma, mint a novelláskötetek felé orientálják még az elsősorban rövidtörténe-tek-ből építkező szerzőket is.

A *Harminc év napsütés*ben összesen 55 rövidpróza kapott helyet, melyeket a magában álló *Össze kéne szedni* című novella nyit meg a hat ciklus előtt állva, címével metareflexív módon utalva az összegyűjtés és válogatás szerzői és szerkesztői folyamataira is. Ha formailag el is különbözik az új kötet a szerző korábbi könyveitől, a *Harminc év*ben mozgatott írói világ és a vállalt alanyiség nagyrészt ismerős lehet korábbi GreCsó-kötetektől. Mégis úgy érzem, talán a *Harminc év* tekinthető a szerző eddigi legszemélyesebb könyvé-nek, mert hiába az olykor változtatott E/1-es–E/3-as elbeszélői tekintet, a novellák döntő többsége mégis erőteljesen kvázi-életrajzi tanúságtételként, fikcionalizált biográfiaként kínálja magát olvasásra. Így egy olyan szöveg univerzum jön létre, amely magába sűríti a GreCsó-életmű esszenciáját. Persze ez sem ismeretlen a szerző pályáján: a *Megyék utá-nad* hasonlóan játszott el a regényesített életrajz és az addig megjelent írások szövegtá-jairól ismerős momentumok (szereplők, események, mondattöredékek) megidézésével, újrakontextualizálásával. A *Harminc év* is tartalmazza tehát önnön lehetséges szöveg-elő-zményeit, ami azt is sugallja, hogy az eddigi pályaszakaszt részint lezáró, részint a tovább-lépés ígéretét beharangozó kötetet tartunk a kezünkben. Ha pedig ez így van, akkor arról is érdemes szót ejteni, hogy a *Vera és az első szerelem* és a *Tizenöt év szerelem* című novellák nem csupán a *Jelmezball* egyik szereplőjét idézik vissza, hanem előre is utalnak a most alakulófélben lévő, *Vera könyve* munkacímet viselő regényre. A GreCsó-kötetek sora így egy mindenholon mindenhová ágazó, végtelen szöveglabirintust képez, amely azonban nyitva hagyja azt a Sebesi Viktória által éleslátóan problematizált kérdést², hogy a szerzői

1 *Év végi körkérdés 2017* – Károlyi Csaba válaszol, *Litera*, 2017. dec. 14.

2 Sebesi Viktória, *„Mindig minden volt már egyszer”* (GreCsó Krisztián: *Jelmezball*), Műút, 2016. 05. 7.

életműben szertefutó szálak összeilleszthetőek lesznek-e valaha hézagmentesen, és hogy olvasóként jelentéssé tudjuk-e tenni a racionalitás és kauzalitás elvei alapján nehezen megokolható, akár egymásnak is ellentmondó történetdarabokat.

Ha a korábbi Grecsó-kötet egyik fő érdeme a nyelvi ökonómia és letisztultság volt, akkor ez a *Harminc évre* még inkább igaz lehet, hozzá kell tenni ugyanakkor, hogy helyenként még így is maradtak benne didaktikus mondatok vagy túlírt szövegrészek. A túlírtág rögtön az egyébként remek kötetnyitó novella, az *Össze kéne szedni* zárlatában jelentkezik: „*Akkora öröm ez, hogy nem lehet élni benne. Nem lehet kimutatni, ekkora boldogság nem talál magának nevetést, mosolygást, ekkora váratlanság csak néz bele a semmibe, hallgat.*” (7.) Az ilyen és ehhez hasonló szöveghelyeket olvasva joggal érzi a recenzens, hogy a kevesebb néha több lett volna, s nem csupán a takarékoság igénye, de az értelmezés túldeterminálásának veszélye miatt is – szerencsére ugyanakkor nem ezek a példák burjánzanak a szövegben.

A tágabb kontextualizálás és a nyelvi dimenziók szemrevételezése után azonban lássuk, milyen újdonságokkal és/vagy ismétlődő mintákkal szolgál a kötet a korábbiakhoz képest! Az életmű ismerői számára nem meglepő, hogy e könyvben is helyet kapnak a falu-város viszonylatok és az ebből fakadó idegenségtapasztalatok különféle reprezentációi, amelyek azonban többször ki is mozdulnak e dichotómiából, például az unokájával nyaranta a Balatonra utazó nagymama alakja révén. Ez a térbeli tágitás bővíti valamelyest a város és vidék, alapvetően Budapest – falu/Szegvár/Sáraság oppozícióra épülő és építő, és egy idő után könnyen a kiüresedés vagy önisméltés veszélyével fenyegető mintázatait. Abban azonban nem vagyok biztos, hogy mindez számottevő elmozdulást hozna a Grecsó-próza befogadására nézvést, ahogyan abban sem, hogy a Balaton-tematika jelenlegi formában történő, mozaikos felbukkanása új hagyományvonalakat aktivizálna, pedig a téma koncentráltabb megjelenítése valóban rejtene lehetőségeket, akár a Cholnoky fivérek századfordulós Balaton-szövegei felől olvasva, kimozdítva ezzel a Grecsó-írásokat a *móriczi hagyomány* skatulyájából.

Bár a múlt és az emlékezet kérdései a mindenkori Grecsó-szövegek fókuszpontjaiban állnak, újdonság, hogy ezúttal a kötet érzékenyen reflektál valóság és emlékezet cseppet sem problémamentes, mert mindig közvetített viszonylataira is: „*a feleségem még sohasem látta, pedig már annyit hazudtam neki a Károlyiak nyári rezidenciájáról.*” (Szent Iván-éji csodák, 37.), vagy másutt: „*igen, hiszen már kitalált emlékek ezek, általam tákolt valóság*” (Félúton, 105.). Ez pedig azért is lehet fontos, mert míg az *Isten hozott* vagy a *Mellettem elférsz* narrátora szinte korlátlanul hitt a múlt megismerhetőségében és önmagára vonatkoztathatóságában, addig a *Harminc év* erőteljes ismeretelméleti kételyt fogalmaz meg a kollektív, családi és személyes történeteket illetően. A szövegekben megkonstruálódó múlt, a folyton újraíródó faluélmény, az emlékezet réseinek olykor aprólékosabb, másszor felszínesebb kitöltése ráadásul visszamenőlegesen az egész Grecsó-prózára nézvést is igaz lehet, s a narrátor(ok) megbízhatatlanságának lebegtetése az életmű összeolvasása során észlelhető ellentmondások magyarázatául is szolgálhat.

A novelláskötetben mindemellett egymás után sorjáznak az én és a másik megértésére irányuló, vagy akár a beavatás különböző mozzanatait szimbolizáló jelenetek, így kapnak helyet az első ügyetlen szerelmi próbálkozások nosztalgikus meséi, vagy éppen a zenei és irodalmi szárnypróbálgatások és a kortárs szcénával való revelációerejű szembesülés krónikái. Ez önmagában még nem is lenne újdonság, az azonban igen, hogy – elsődlegesen ezekben az írásokban – tetten érhető a nosztalgiával kísért (vissza)emlékezés folyamatát folyton ellenpontozó, ironikus-önironikus modalitás megjelenése. Ennek egyik, részint teljesen önkényesen kiragadott, de talán megvilágító erejű példája lehet a *Kortárs* című írás néhány sora: „*Második gimnazista voltam, öntudatos nagyfiú, már elolvastam egy szindarabot*

(*Bánk bán*), és már írtam is egyet (A szeretet apostolai).” (64.) Ez a perspektivikus és modális változatosság határozottan jót tesz a szövegeknek, mert a Grecsó-próza új árnyalatait képes megmutatni.

A szerző pályáján új novellatípusként jelentkezik továbbá a *Monológ-mappa* három szövege. A vallomásszerű énelbeszélések azok felé a Tar Sándor-szövegek felé mutatnak, amelyekben egy-egy beszélő életútinterjú-szerű narratívája rajzolja meg valamely tragikus, vagy éppen tragikomikus életpezíódját. A modális összetettség ezekben is tetten érhető, *Az artista monológjának* szelíd öniróniája, valamint *Az ügynök monológjának* naiv vagy álnaiv hangoltsága szavatol az olvasói élmény változatosságáért. Ugyancsak jelen vannak a kötetben az önéletrajzi mintázatok felől nem olvasható, sokkal inkább szociográfiai kódok felől megközelíthető, a *Pletykaanyu* szövegeit, vagy éppen a *Tánciskola* egy-egy ikonikus jelenetét emlékezetünkbe idéző történetek (pl. ilyen *A Hoczopán-mappa* két írása), valamint ennél is gyakrabban azok a fővárosi viszonyokat és életképeket megrajzoló szövegek, amelyek pedig – üdvözlendő módon és a falunarratívák mellett – a *Jelmezbálban* tűntek fel korábban a szerzői pályáján.

Gyűjteményes kötetről lévén szó, nem váratlan, hogy az újdonságokra áhító olvasó nem elsősorban tematikus szinten fog újdonságokat találni, ehelyett a javarészt rövidebb szövegek nyelvi megformáltsága, változatos modalitása lehet figyelemre érdemes. A kötet legnagyobb tétellel bíró kérdése az, hogy egy, az elmúlt évek szövegeit tartalmazó válogatás hogyan tudja összegezni az eddigi pályáivet, és milyen folytatási lehetőségeket jelöl ki a továbbiakra nézvést. Egy olyan olvasó számára, aki most ismerkedik Grecsó Krisztián szövegeivel, ideális kiindulópont lehet a *Harminc év*, mert koncentrátumát adja az életműnek, így orientálva a hipotetikus első olvasót. A Grecsó-szövegtengerben magabiztosan lubicokoló, és újabb mélyvizekre vágyakozó befogadóban azonban joggal hagyhat hiányérzetet a kötet biztonsági játéka: a jól bevált formák apró módosításokkal történő színrevitele és az igazán revelatív pillanatok hiánya.

Ami a lehetséges továbblépést illeti, a magam részéről nem bánám azt sem, ha ez egyben visszatérést is jelentene a korai szövegek poétikájához. A Grecsó-életmű legünnepebb pillanatai ugyanis, véleményem szerint, különös módon éppen a (próza) pályakezdés időszakára esnek: a kísérletező kedvű, olykor szociografikus, olykor mágikus realista elemekkel tűzdelt, különféle regiszterekből merítő szövegek (*Pletykaanyu*, *Isten hozott*) határozott és újszerű momentumokat jelentettek, és megőrizték érdekességüket a mából újraolvasva is. A témák erősebb konkretizálódása, a családi és a személyes múlt krónikáinak előtérbe kerülése a koncepcióját tekintve remek, megvalósításában viszont részint jogos kritikai reflexiókkal illetett *Mellettem elférsz* című regényben érte el a csúcspontját, a téma forrásai ezt követően azonban mintha ismétlődni, kiapadni látszanának. E visszatérés lehetősége mellett még egy lehetséges irányt mutat a *Harminc év*: annak a reményét, hogy a már említett, és jobb híján Budapest-novellákként megnevezhető, lényegi tematikus csomópontot alkotó szövegek idővel nagyvárosregénnyé vagy novelláskötetté állnak össze. Akármerre is fordul a Grecsó-próza a következő években, őszintén bízom benne, hogy a folytatás a megújulás jegyében történik majd.

(*Magvető*, 2017)

Kovács Krisztina

Elsüllyedt világok

Szilágyi Miklós: *Személyes emlékezet, élettörténet, szépirodalom*

A közelmúltban elhunyt jeles néprajztudós főként az elmúlt évtizedben írt tanulmányainak válogatása, ahogy címe is sugallja, a mikrohistóriai mezőben helyezi el most közreadott, főként a folklorisztika tárgykörében született írásait. A válogatás annál is inkább izgalmas, mert a pályája kezdetén, és annak első szakaszában a tárgyi néprajzi témákat preferáló, legfontosabb, legtöbbet idézett munkáit (*Halászó vizek, halásztársadalom, halászati technika: A tiszai halászat történeti-néprajzi elemzése*. Debrecen, KLTE Néprajzi Tanszéke, 1992, *A tiszai halászat: Az eszközök és fogási módok történeti változásai*. Budapest, Akadémiai, 1995) elsősorban etnográfusként jegyző kutató a későbbiekben a történeti folklorisztika és az etnológia felé forduló kérdéseket is látókörében tartott.

A kiindulópont, a néprajztudomány mindenkori helyzetének körbejárása egyébként is, mindig is módszertani is volt. A tárgyi néprajz művelői, főként a történelmi előképzettségű néprajzosok (az '50-es, '60-as években az ELTE néprajzi képzésében Tálasi István tanítványai) és a folklór specialistái, a főként irodalmár előképzettségű kutatók (az Ortutay Gyula körül csoportosulók) a 20. század közepén munkamódszereikben és kutatói habitusukban is elkülönültek egymástól. A parázs tudománytörténeti és módszertani vitákat is eredményező paradigmaváltások utolsó nagy időszaka az 1990-es évek eleje volt, amikor a honi etnográfiának reflektálnia kellett a kulturális antropológia kutatási módszereire, valamint a magyar, illetve a közép-európai etnográfiára is ható szerepére. A Kulturwissenschaft, az Altageschichte mint a mikrohistoria részterméai a heves disputa után végül a magyar néprajzba is jótékony módon szivárogtak be, nem véletlen, hogy a hazai néprajzi tanszékek közül több nemcsak profiljában, hanem nevében is szerepeltette a kulturális antropológiát.

A debreceni egyetemen végzett, mesterének elsősorban Ujváry Zoltánt tekintő Szilágyi Miklós elmúlt évtizedbeli kutatásai és kötetei e fent vázolt progresszív kultúratudományos diskurzus szempontjainak úgy felelnek meg és mindemellett úgy számítanak frissnek, hogy szerzőjük valójában a néprajztudomány klasszikus módszereinek művelője. Szövegeiben sokszor jelzi ugyan az elmúlt évtized polémiáinak főbb pontjait, ám ahelyett, hogy állandóan ezek körül köröznö, ösztönösen is remek, módszertanilag is mintaszerű módon talál rá a modernizálható keretekbe is illeszthető témákra. Ez a habitus már a szerző 2006-os munkájában

(*A személyes paraszti tudás érvényessége: Kisújszállás társadalma és gazdálkodása egy száz évet élt parasztság emlékezetében*, Bp., 2006) is szépen bontakozott ki, az ez után következő, forrásközlésekre épülő, szintetizáló munkáiban pedig mintha a nyugat-európai mikrohistóriai tendenciák ívét látnánk kibontakozni. Carlo Ginzburg *A sajt és a kukacok* (*Il formaggio e i vermi*, 1976), Arthur E. Imhof *Elveszített világok* (*Die verlorenen Welten*, 1983), Natalie Zamon Davies *Martin Guerre visszatérése* (*The Return of Martin Guerre*, 1983) című kötetei a közelmúlt ez irányú kutatásának olyan mintaszerű szövegei, amelyek egy valós és olykor fiktív tulajdonságokból összerakott főhős alakján és nézőpontján keresztül vállalkoztak egy kis közösség egy jól körülhatárolható időszakának minél pontosabb leírására. Tették ezt úgy, hogy választott „kistörténeteik” elmesélése közben a cél valójában a nagy folyamatok érzékeltetése volt. A magyar mikrohistoria egyik utolsó ilyen remek vállalkozását a történettudomány termelte ki. Kövér György kiváló munkája, *A tisztaeszlári dráma* (2011), a Solymosi Eszter-ügy kapcsán a falu, a közösség életmódtörténetét is elképesztő alaposággal vizsgáló monográfia, e szemlélet világszínvonalú példája. Szilágyi Miklós néprajzi kutatásai, úgy tűnik, erről a módszertani alapról ugranak el, ezt a szemléletmódot érvényesítik következetesen.

Szilágyi *Paraszti hagyomány és kényszermodernizáció* (2009) című kötete a modernizálódó keretek között eltűnő, elillanó paraszti életforma dokumentálásának legfontosabb kérdéseire reflektált. Az ezt követő, *Finesszel köll élni: A háború és a hadifogság a szóbeliségben* (2011) című, az első és második világháborús katonatörténeteket mint kvázi „paraszti emlékiratokat” közlő munka is teljesíti a mikrotörténeti kutatás minden lényeges szempontját. A kulturális antropológusok metodológiai bibliájaként használt Clifford Geertz-teoréma, a „sűrű leírás” fogalma a hazai mikrohistoria jelesei, köztük Gyáni Gábor számára, olyan kritikával illetett kiindulási alap, amely minden kisebb vagy nagyobb korrekciója ellenére megkerülhetetlen bázis. Gyáni Wolfgang Kaschuba és mások nyomán gondolja tovább Geertz elméletét, méghozzá úgy, hogy a vizsgálati módszerekben Kaschuba tézisének tekinti kiindulásnak, jelesül hogy a „mindennapi élet történetében a társadalomtörténet újfajta megközelítése kristályosodik ki”. (Gyáni G.: *A mindennapi élet mint kutatási probléma*, Aetas, 1997/1. sz.)

A hétköznapi történetéből a változásokat detektálni, a kibontakozó új életformákra rálátni, a modern forráskritika, az egymás társtudományaiként szolgáló területek (történettudomány, régészet, néprajz, etnológia, kulturális antropológia) egyik legfontosabb vállalása. Szilágyi Miklós kutatásai valóban ezt, a nyitottságot és fegyelmet egyszerre követelő interdiszciplináris megközelítést követik. Mindehhez sokszor az objektivitás és a „részt vevő megfigyelés” sikeres stratégiáit egyszerre követelő kutatási tárgyat és közegeket választ. Jól látszik ez a saját családjának és jól ismert szocializációs közegeknek szisztematikus számbavételét szondázó írásokban. A feladat a jól ismert terepen csak látszólag könnyű: a távolság és a közelség dimenzióit együtt megvalósító közegekben az adatfelvétellel szigorú következetességének és a szintézisre nyitott szemléletnek egyszerre kell megvalósulnia. Az új válogatás írásait olvasva jól látható, ennek a sokszor nem csak izgalmat tartogató anyaggyűjtésnek mindig lehetnek érdekes hozá-

dékai. Bár mindez a tudós korábbi nagyobb projektjeiben is szépen rajzolódott ki: közülük a tiszafüredi paraszti alapú kispolgári kultúra 20. századi változásainak közbenjárását célul kitűző adatgyűjtés (*Családtörténet két hangra*, 2014) a fent említett nemzetközi munkák méltó párhuzama.

Szilágyi legújabb gyűjteménye persze elsősorban tisztelgés saját tudományos és szellemi közege, mesterei előtt, nem véletlen, hogy az éppen a kötet kiadásának évében elhunyt Ujváry Zoltánnak dedikálja könyvét. A folytatás is beszédes, a könyv első egysége (*Napló, emlékirat, regény*) egy Ortutay Gyula naplójáról írt recenzióval indít. Ám a néhány éve nagy visszhangot keltett naplókötetek ismertetésén túl más is történik: Szilágyi egy ellentmondásos figura őszinte valamóságát közös tudományterületük történetének és módszereinek felskiccelésére is felhasználja. A néprajzusként kiváló, ám politikusként vitathatatlanul „sötét alakként” működő Ortutay naplójában kíméletlen őszinteséggel ír mérhetetlen opportunizmusáról. A szocialista kultúrpolitika évtizedeinek vélhetően Aczél Györgyhez hasonlóan szimbólummá vált szereplője, akinek ténykedése ugyanannyit használt a magyar néprajztudománynak, mint amennyi kárt okozott neki, egy, a nem a körébe és iskolájába tartozó néprajzos szemével láttatva sokat elárul annak tudománypolitikai viszonyulásáról is. A recenzens ugyanis úgy koncentrálni indulatok nélkül a problémára, még erre a problémára is, hogy a tudományterületét is megosztó kérdésekről szólva, valahogy mégis mindig a jelenséget magát helyezi középpontba.

A kötet első része szerzője irodalmi előképzettségére és érdeklődésére fókuszál, a szépirodalmi szövegeket mint néprajzi forrásokat előtérbe helyező írások közül válogat. Köztük a polihisztorként a tudományágakat még átfogni tudó Móra Ferenc írásainak néprajzi aspektusait kutató rövid jelentés, vagy az *Orosháza történetét* recenzáló írás (*Orosháza népelete hármias tükkörben*) valójában témájuk mellett Szilágyi a paraszti kultúrát érintő legfontosabb érdeklődési szempontjait is körvonalazzák. A 20. század, az átalakuló, eltűnő, kapitalizálódó paraszti életforma, a kisvárosiasság kereteiben felszívódó, iparosodó parasztság differenciálódásának problémái mind kiemelt szerepet kapnak ezekben a tanulmányokban. A tanulmányokban, amelyek mindig visszatérnek a tudós számára legfontosabbra, a néprajzi források kezelésének problémájára. A „paraszti emlékirat”, az orális hagyományban élő, az adatfelvétellel tollba mondott és a valódi kéziratban maradt, „önálló folklórműfajként” definiálható anyagok, naplók, visszaemlékezések, azok a legfontosabb primer adatnyerő helyek, amelyek tanulságait a modern néprajztudomány, főként a valóban komparatív módszerekkel dolgozó etnológia hasznosítani tudja. Arról a sajátos közép-európai etnológiáról van szó, amely már nem a kezdeti felfogás szerinti, elsősorban az Európán kívüli világokra, azok jelenségeire mint „egzotikumokra” tekintő részterület, hanem a saját kultúra életmódtörténeti kutatásaiba integrálható egység.

Szilágyi források iránti elkötelezettségének, a tudományágak közt könnyedén átjáró módszereinek számos bizonyítéka közül csak egy, hogy a hasonló módon sokféle jártasságot igénylő jogi néprajz kutatásának fontos írásait is jegyző néprajzokról van szó. Az ott kidolgozott módszert, az orális és az írásbeli hagyomány határmezsgyéjén mozgó adatok szerepét gondolja tovább e válogatás több írása

is, köztük a *Jegyzetek a paraszti emlékiratról*, amely a szépirodalmi szövegeket (Szilágyi példái Móricz *A boldog embere* és Csalog Zsolt *Parasztregénye*) mint a forrásközlő által prezentált dokumentumot is értelmezi. A pseudo-emlékiratokként meghatározott szépirodalmi szövegek kellően szigorú forráskritika alá vett vizsgálata és alkalmazása e kötet egyik legfontosabb eredménye.

Az irodalmi szövegek néprajzi forrásként való használatának tanulságos példája a *Puszták népéről* írt kis elemzés, amely Illyés klasszikusát örvendetes módon emeli el a sablonos és közhelyszerű értelmezési mezőből. A szocialista esztétika piedesztálra emelt darabja, amely évtizedekig alkalmat adott arra, hogy a szociográfia a paraszti létforma ábrázolásának realista kiáltványaként, egyúttal valljuk meg, sokszor végtelenül unalmas és korszerűtlen zsánerként értelmeződjön, valójában hihetetlenül izgalmas forrás. Szilágyi produktív olvasatában a pusztai, majorságbeli mikrovilág és a falu közötti átjárás nehézségei nemcsak a szociokulturális milió differenciált láttatásának eszköze lesz, hanem a modern kulturális antropológia egyik legfontosabb szociometrikus egysége, a köztesség etnográfiaiban, kulturális antropológiában használt fogalmának plasztikus megjelenítési formája. Az Illyés által ábrázolt majorságbeli világ így válik az Arnold van Gennep-i liminalitás egyik szép példájává, a kirekesztések, beavatások, bekerülések és kizárások rendszerének elmagyarázására szolgáló fontos szépirodalmi szöveggé.

A tanulmánygyűjtemény e kérdéseket tárgyaló első egysége után a *Háború, hadifogság, forradalom* a folklorisztika és az elsősorban összehasonlító módszerekkel dolgozó etnológia módszereinek engednek szabad teret. Az itt közölt írásokban nemcsak az egyébként kézenfekvő módon következő megállapítások izgalmasak, jelesül, hogy a paraszti társadalmakban a mindenkori háborúk és a katonaság a kiszakadással járó meghatározó élmények egyike, mint ilyen persze sokszor kiszínezendő, felnagyított élmény. Az igazolható párhuzamok között nemcsak a szépirodalmi szövegek forrásként való használata tanulságos: az „önmagát »ismétlő« történelem”, a magyar történelmi gondolkodás és identitás leglényege, a függetlenségi törekvéseinket elnyomó „idegen hatalmak” és az árulások történetei a népi kultúrába „lecsorogva”, annak dimenzióiban válnak fontossá. Ebben a modellben a mindenkori „kisember” az a figura, aki résztvevője az eseményeknek, aki valamit mégis tett a kiszolgáltatottság ellenére, mindehhez a Szilágyi által felvett adatok és az adatközlők vallomásai árnyalt képet nyújthatnak. A *háború népi emlékezete* című fejezetben a fogság mint szenvedéstörténet, de mint túlélési technikákat kitermelő szenvedéstörténet jelenik meg tendenciózusan. Az obsitos történetek, a „háryádák” elemeinek felbukkanása az első és második világháborús történetekben szintén a további kutatás fontos eleme.

A kiállításában is szép, igényesen szerkesztett könyv egyik fénypontja, a legproduktívabb, legizgalmasabb, nem melleleg élvezetes stílusban megírt tanulmányokat szerepeltető rész, az elsősorban folklorisztikai tárgyú írásokat hozó harmadik egység (*Szokások, szólások, szövegemlékek*). A kisújszállási és kenderesi kollektív emlékezetben élő Horthy család és a falu kapcsolatát szondázó írások (L. *Kisújszállási szövegemlékek a kenderesi Horthy-családról*), amellet hogy roppant

szórakoztató olvasmányok, a kultuszok lokális változatainak működését mutatják meg mintaszerűen. A szóban forgó tanulmány idevágó részlete plasztikusan világít rá egy módszertanilag is hibátlan érvelés eredményére: „*Halvány nyoma sem fedezhető fel ugyanis annak, hogy bármelyik elbeszélő a maga politikai állásfoglalása igazolásaként (...) idézte volna személyes emlékeit. (231.) (...) Azt példázzák tehát ezek a sok témáról folytatott adatgyűjtői beszélgetéseim közben rögzített »élményelbeszélések«, »igaz történetek«, hogy az adott szituációban, az interakcióban részes »közember« megítélése szerint »nagy embernek« minősülő személyiségek azzal szokták felkelteni az érdeklődést: a tényszerű hitelességre-pontosságra törekvő szövegbe emelést is kikényszerítő közfigyelmet, ha olyan gesztusaik vannak, mint egy átlagembernek.*” (232.)

Szilágyi Miklós könyve amellet, hogy a néprajztudomány iránt érdeklődők és a szakmabeliek érdeklődésére számot tartó szaktudományos válogatás, olvasmányos stílusával a tudományos ismeretterjesztés kritériumainak is megfelel.

(Kalligram, 2018)

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000

N Y O M D A K E T K E C S K E M É T

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelenítését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap

Búcsú Dobozi Esztertől

2019. október 9-én, életének hatvannegyedik esztendejében elhunyt Dobozi Eszter költő, folyóiratunk szerkesztőségének tagja. Most, amikor a *Forrás* nevében búcsúzom tőle, meg kell emlékeznem a magunk kapcsolatáról is. Szegedi egyetemi éveink alatt csoporttársak voltunk, tudtunk egymásról, ismertük egymás törekvéseit. Eszter előbb került Kecskemétre, mint mi, ebben az időszakban számos levelet váltottunk, s a verseit is elküldte olvasásra. 1982-től, Kecskemétre kerülésünk évétől ismét közelről figyelhettem munkálkodását. 1989-ben lett a szerkesztőség tagja, s az is maradt mindvégig. A lappal való kapcsolata azonban ennél jóval régebbi, szinte költői indulása kezdetétől versei jelentek meg a *Forrásban*, s kecskeméti álláskeresésében, ez 1980-ban volt, szintén a szerkesztőség tagjai segítették.

Pályája során két nagy területen haladt előre. Tanára, s majdnem két és fél évtizeden keresztül igazgatója volt Kecskemét emblematikus jelentőségű iskolájának, a Kodály-iskolának. Ez a munka önmagában is teljes embert kívánt, egyedisége és nagysága okán is. Tanárként és igazgatóként jelentős eredményeket ért el, miközben alkotói munkáját is folytatta, tucatnyinál több könyve jelent meg, verseskötetei mellett szociográfiai munkák, regények s tanulmánykötetek kötődnek a nevéhez, irodalmi munkásságát számos díjjal ismerték el. A két munka, a pedagógiai és az írói egyes pontokon segíthette egymást, irodalmi-irodalomtörténeti tudását kamatoztathatta az órákon, párszor jól sikerült faktos órák után találkoztam vele, örömmel említette ezeket az órákat. Vendégei is voltak, a szerkesztőség tagjairól beszélek most, egy-egy rendezvényen, vagy éppen rendhagyó irodalomórán, s míg élek, emlékezni fogok az általa szervezett Lázár Ervin- és Juhász Ferenc-estre. Ugyanakkor az ő életében is ütközött egymással a tanári és az alkotói munka, Eszter együtt élt ezzel. A kööttség nem korlát, hanem lehetőség, mondta egy interjúban. Mindez azt jelentette, hogy folyamatosan dolgozott, így hozta létre gazdag, s ahogy jeleztem, több műfajra kiterjedő életművét.

Szólnom kell arról is, hogy mindazt, amit elért, Eszter küzdő emberként érte el. Megküzdött az egyetemre kerülésért, megküzdött az első generációs értelmiségi lét nehézségeivel, a napi munka során adódó gondokkal, s azzal is, hogy alkotóként megtalálja a maga hangját, témáit, helyét a szellemi és művészeti életben. S küzdött, kegyetlenül nehéz küzdelmet folytatott a szervezetét megtámadó betegséggel. Talán a munkába való menekülés, a hit, hogy még feladata van, segítette a betegség tudatának és a testét-lelkét kínzó fájdalomnak az elviselését.

Meggyötört arcára, nehézkes járására emlékszem, de most, búcsúztatásakor mondom azt, hogy volt egy másik Eszter is, az, akinek éppenséggel a szerkesztőségi értekezleteink légköre, hangulata jelentette a kilépést, az, aki 1989 után nagy örömmel vett részt az addig még csak el sem képzelhető kolozsvári és marosvásárhelyi Forrás-esten, s aki nagy örömmel jött velünk szinte ugyanakkor a kárpátaljai utunkra. Aztán Szabadkára, Zomborba, Krakkóba, s számos hazai városba. Néhány alkalommal, már a férjével, Alföldy Jenővel ott volt a veránkai írótáborban is, derűvel élték meg az ottani napokat.

Eszter a munkatársunk és a barátunk volt. Tagja, részese annak a közösségnek, amelyik az elmúlt ötven esztendőben változások és megújulások közepette a folyóirat működtetését, megőrzését és állandó frissítését szorgálta. A valamikori szerkesztőségek tagjait és a jelenlegi szerkesztőség tagjait is ez a törekvés fogja össze, s az időben is ez a törekvés állítja őket egymás mellé. Ezért érezzük azt, hogy most is itt van mellettünk Varga Mihály, Zám Tibor, Hatvani Dániel, Szekér Endre és Goór Imre.

Most már ebben a sorban van, és így marad mellettünk Dobozi Eszter is.

Emlékét megőrizzük.

Füzi László

Ára: 500,- Ft
(előfizetőknek 400,- Ft)

2019 DECEMBER

forrás

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

nka

ISSN 013-3056X

9 770133 056007

19012